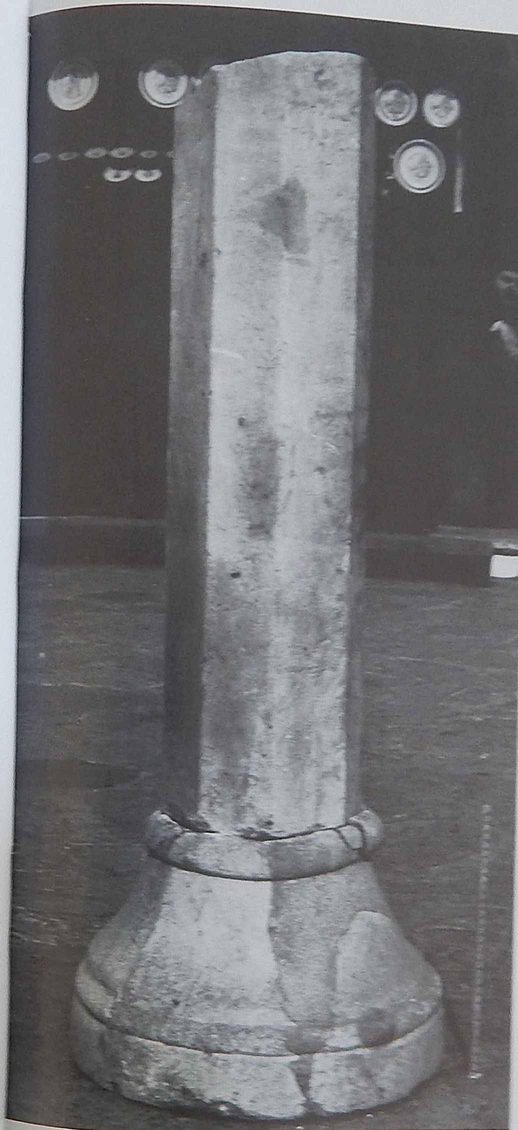


27. *Студеница, трпезарија XII век* (ф. С. Поповић)



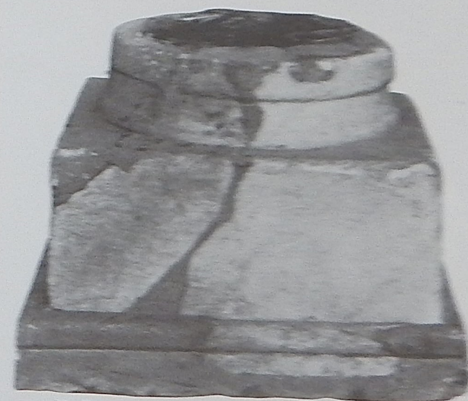
28. *Студеница, реконструисани ентеријер трпезарије из XII века* (ф. Р. Живковић)



29. *Студеница, остаци стуба трема трпезарије* (ф. С. Поповић)



30. *Студеница, остаци капитела с трема трпезарије* (ф. С. Поповић)



31. *Студеница, остаци базе стуба* (ф. С. Поповић)









← 32. *Сӣуденица, осӣаци средњовековне грађевине на јужној сӣрани манасӣира* (ф. М. Ковачевић)

← 33. *Исӣосница манасӣира Сӣуденице* (ф. Н. Живковић)

34. *Св. Никола у Кончулу XII век, ойшӣи изглед* (ф. Ђ. Бошковић)

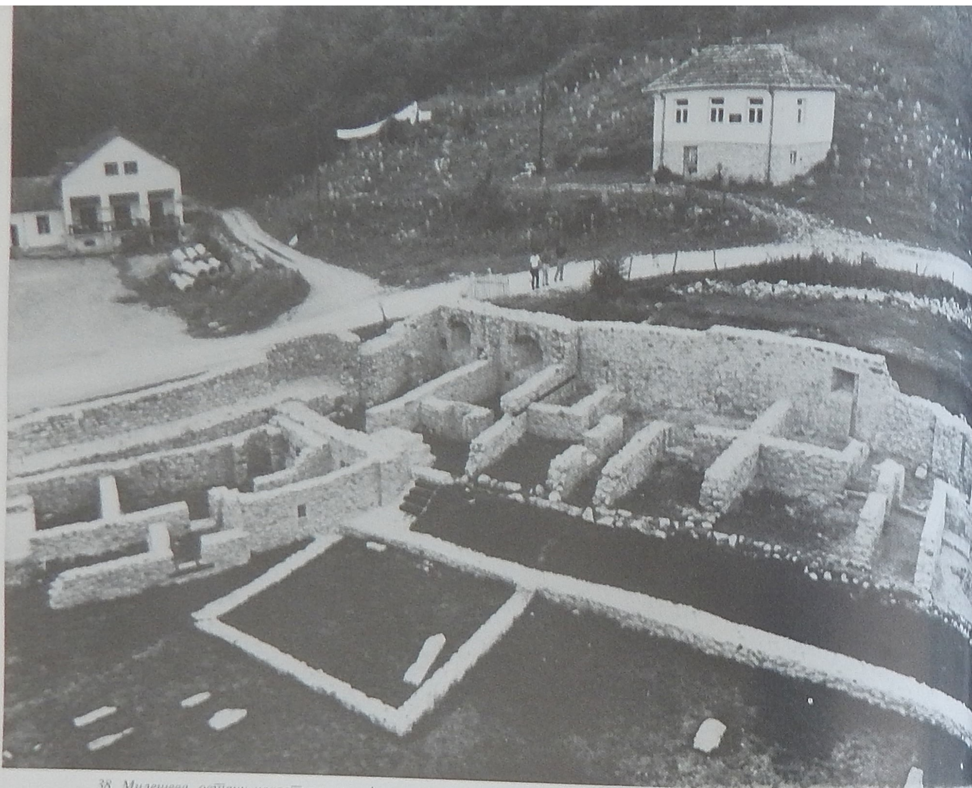
35. *Св. Никола у Кончулу, осӣаци манасӣирских грађевина* (ф. Завода за заштиту споменика културе — Краљево)



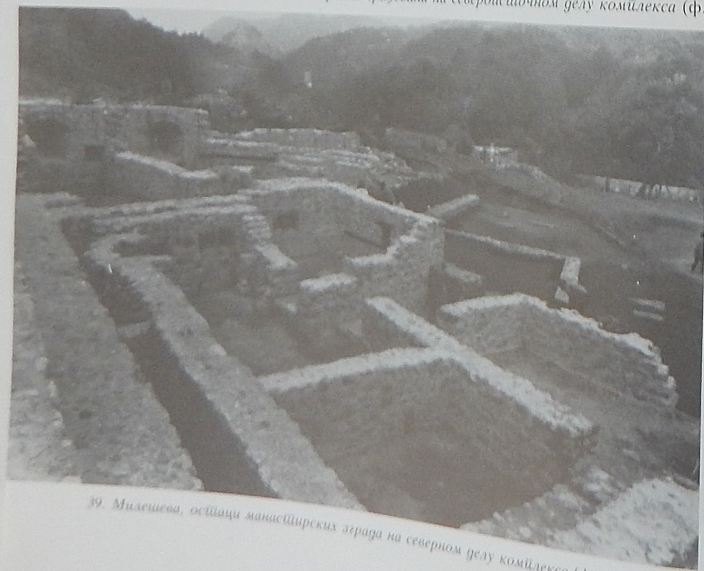
36. Студеница Хвостанска, остаци манастирског комплекса XIII век (ф. В. Кораћ)



37. Милешева XIII век, општи изглед (ф. М. Ковачевић)



38. Милешева, остаци манастирских грађевина на североисточном делу комплекса (ф. О. Кандић)



39. Милешева, остаци манастирских зграда на северном делу комплекса (ф. С. Поповић)

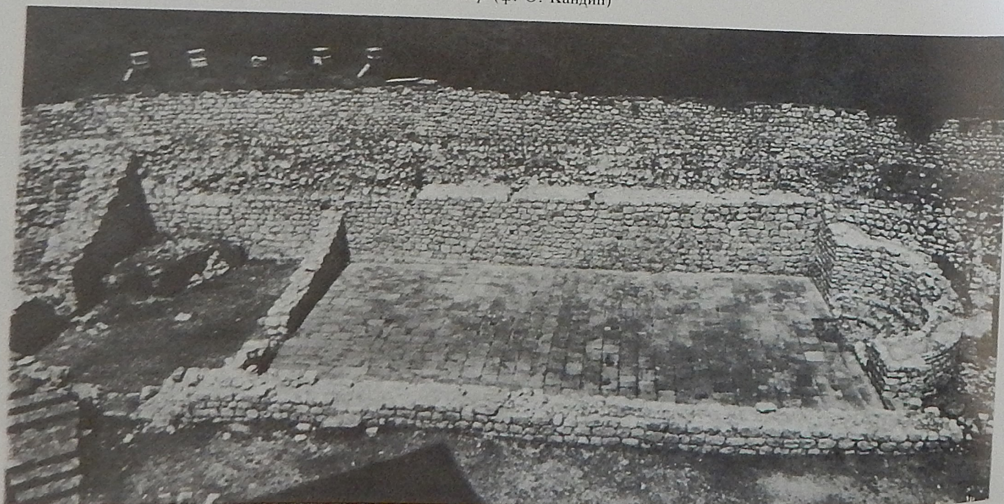


40. Милешева, остаци ложишта с нишом (ф. С. Поповић)

41. Сопоћани XIII век, општи изглед (ф. М. Ковачевић)



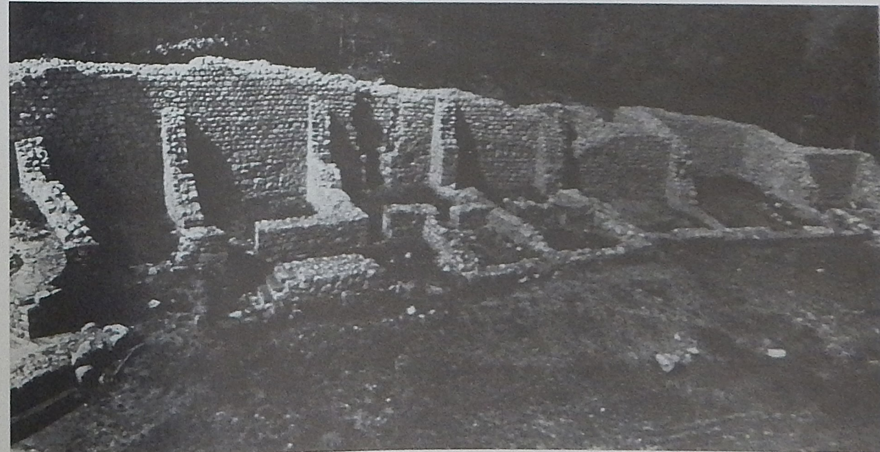
42. Сопоћани, реконструисани главни улаз у манастир (ф. О. Кандић)



43. Сопоћани, трпезарија XIII век (ф. О. Кандић)



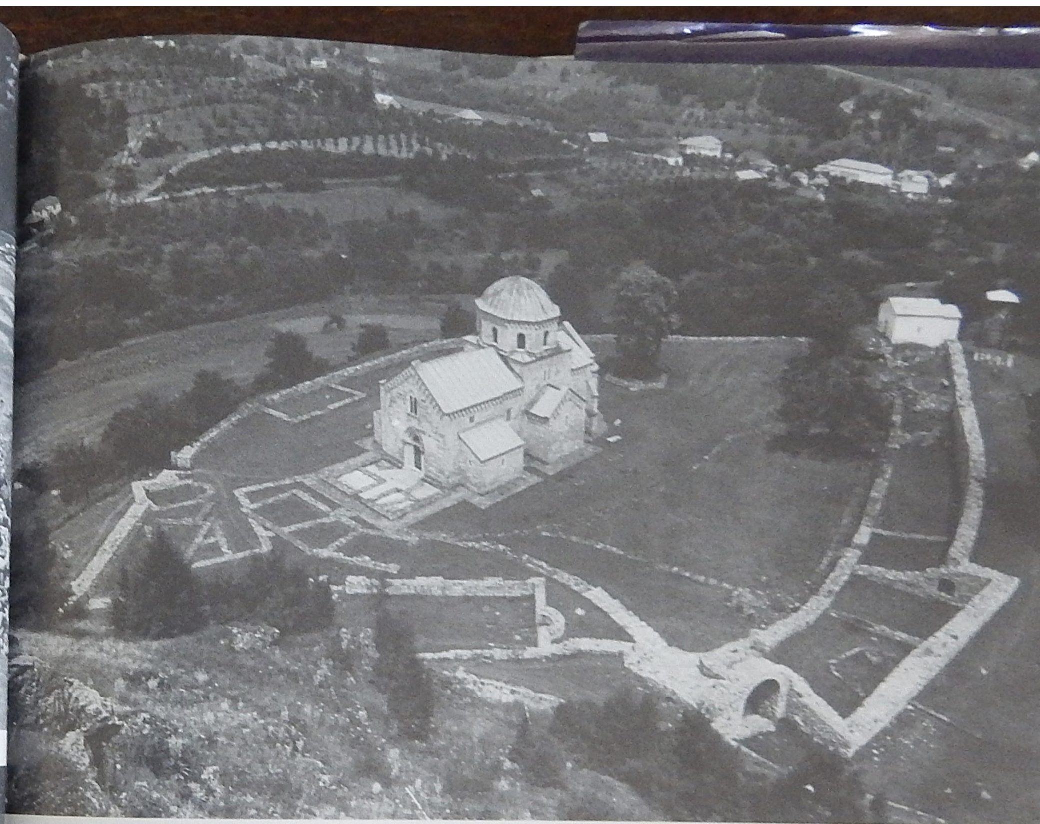
44. Сопоћани, остаци грађевина — у првом плану кухиња уз трпезарију (ф. О. Кандић)



45. Сопоћани, остаци грађевина у северном делу комплекса (ф. О. Кандић)



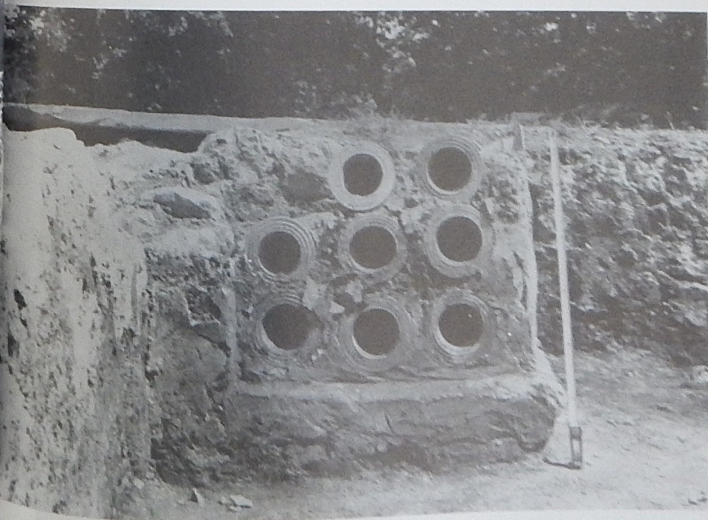
46. Сопоћани, јужна грађевина XIII век (ф. О. Кандић)



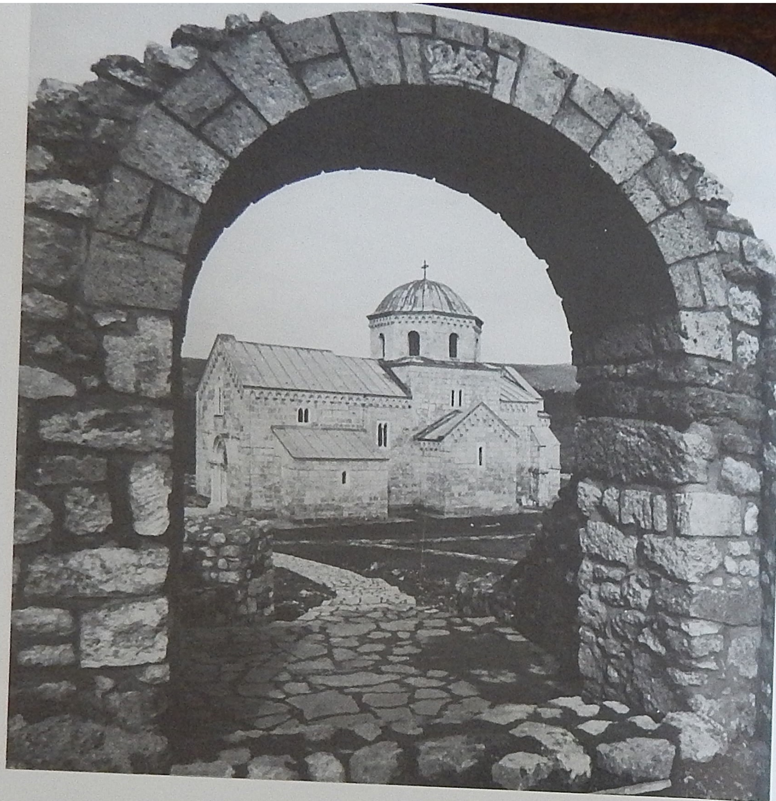
48. Градац XIII век, општи изглед (ф. О. Кандић)



47. Сопоћани, остаци резиденције на западној страни манастира (ф. О. Кандић)



49. Сопоћани, постсредњовековна керамичка пећ (ф. О. Кандић)



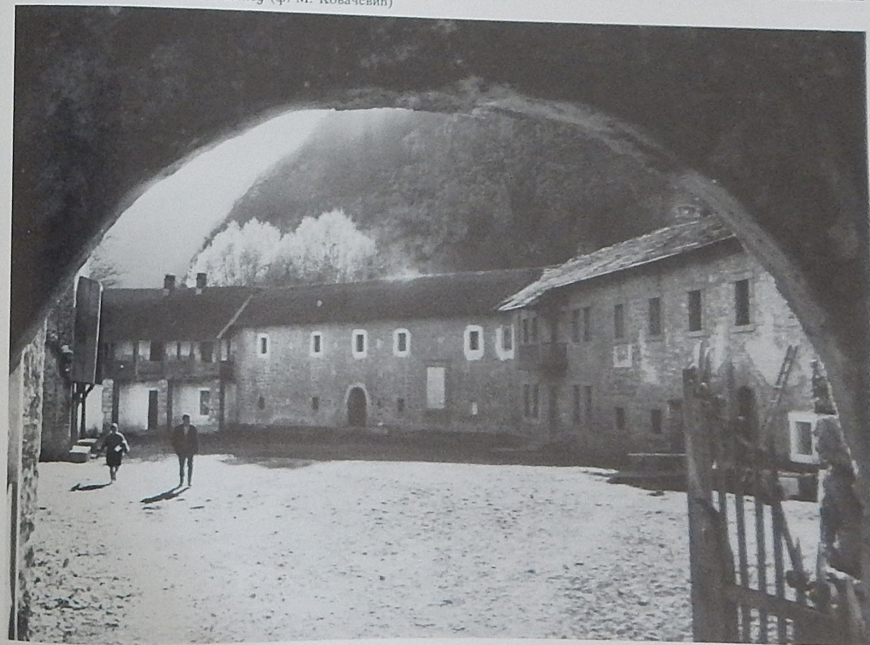
50. Градац, осѿаци главног улаза у манасѿир (ф. О. Кандић)



51. Градац, изглед зайадног дела манасѿира са ѿрйезаријом (ф. Р. Живковић)



52. Морача XIII век, оӣшѿи изглед (ф. М. Ковачевић)



53. Морача, йосѿсредњовековне грађевине (ф. М. Ковачевић)



54. Ариље XIII век, улаз у комплекс (ф. М. Чанак-Медић)



55. Ариље, остаци грађевина на југоисточној страни комплекса (ф. М. Чанак-Медић)



56. Давидовица, остаци грађевине на западној страни (ф. С. Поповић)



57. Св. Михаило у Расу, пећински манастир (ф. Ђ. Митровић)



58. Скупина цркава Пећке патријаршије (ф. С. Поповић)







59. Пећка патријаршија, стуб трема можда испред палате патријаршијске (ф. С. Поповић)

60. Пећка патријаршија, остаци зграда наспрам улазне грађевине (ф. С. Поповић)

61. Пећка патријаршија, остаци епископске-патријаршијске палате XVI век (ф. С. Поповић)

62. Пећка патријаршија, патријаршијска палата — источни зид (ф. С. Поповић)

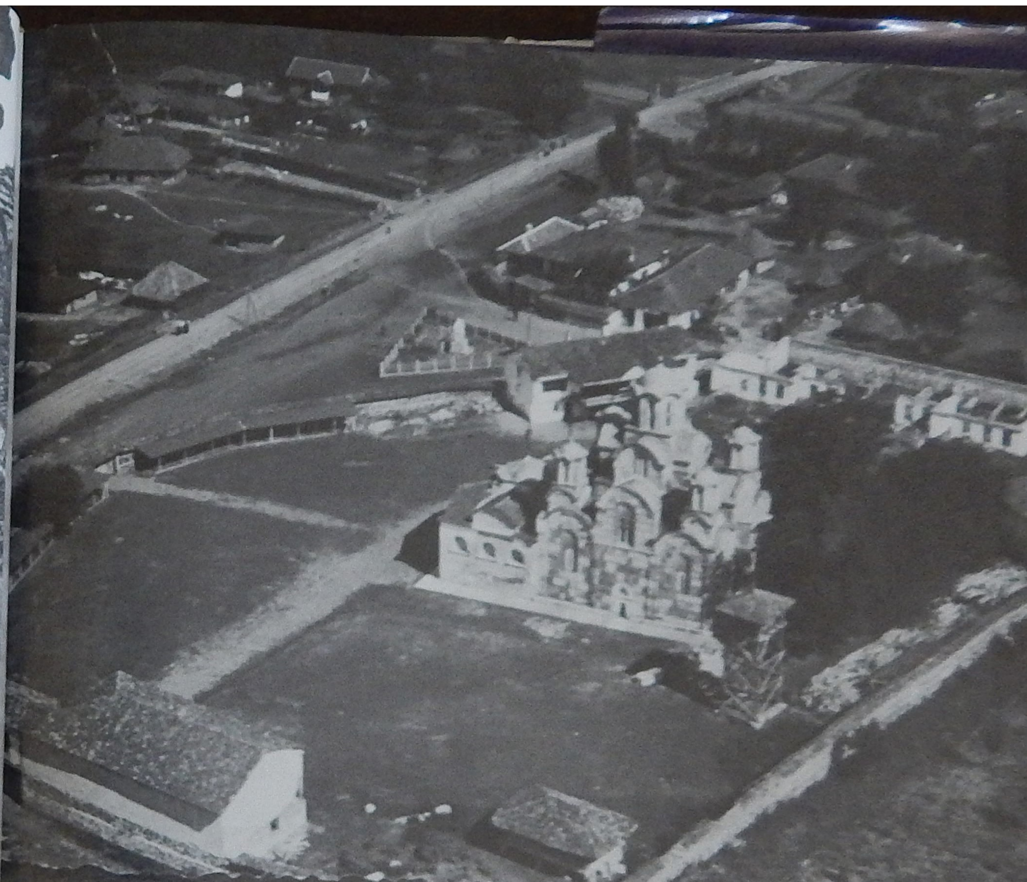




63. Петар Коришки XIII век, пећински манастир (ф. М. Ивановић)



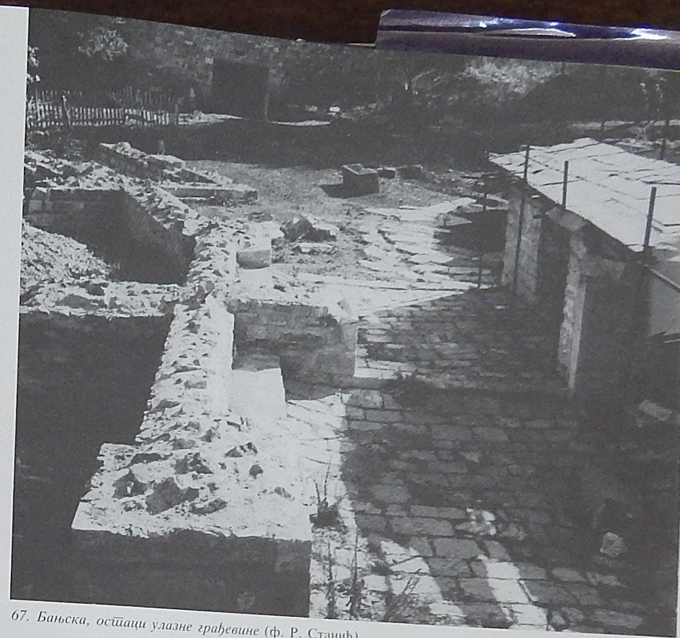
64. Трескавац XIII век, шриезарија (ф. Р. Финдрик)



65. Грачаница XIV век, ойшши изглед йре реконсшрукције комйлекса (ф. с почетка века из документације М. Ковачевића)



Св. Стефан у Бањској XIV век, општи изглед (ф. Ђ. Митровић)



67. *Бањска, остаци улазне грађевине* (ф. Р. Станић)

68. *Бањска, трпезарија са остацима пирга XIV век* (ф. Р. Станић)





69. *Бањска, осшаци шрпезарије XIV век* (ф. С. Кесић)



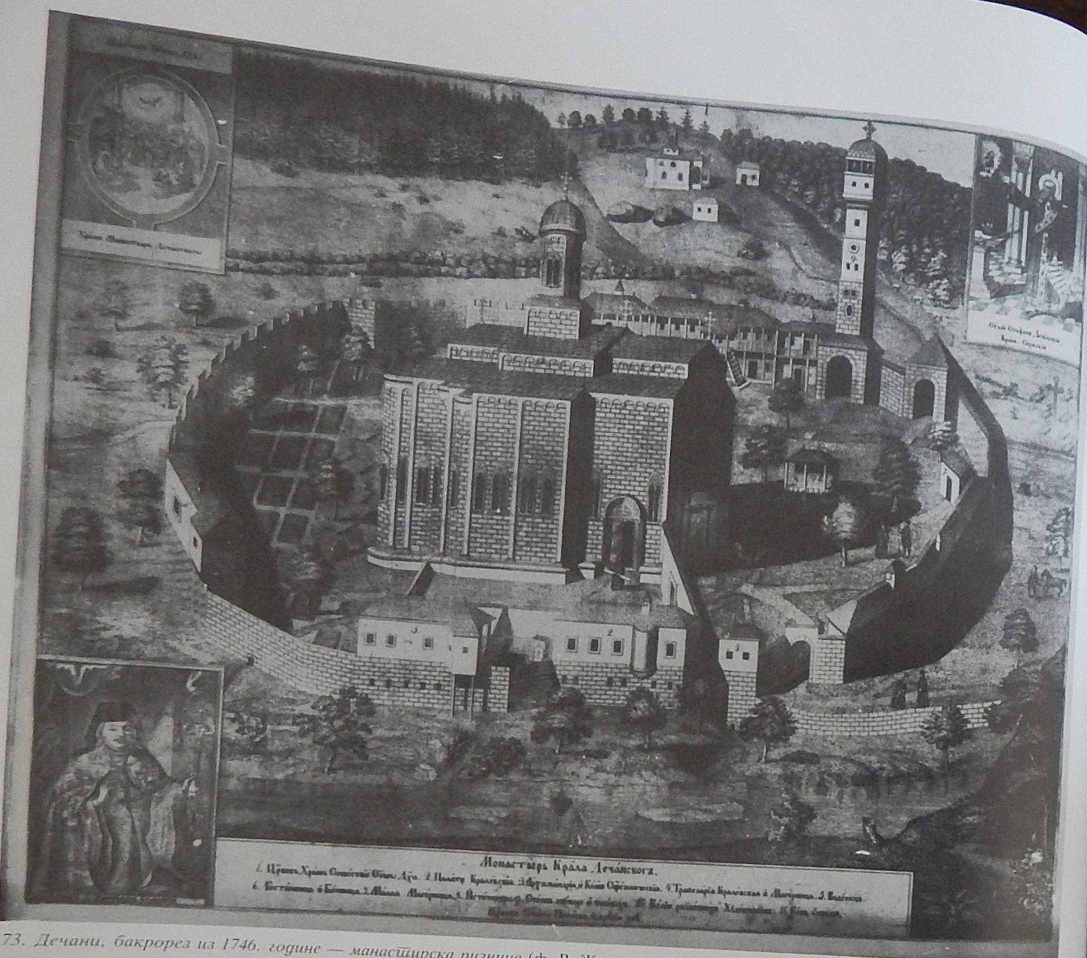
70. *Бањска, осшаци шрпезаријског намешшаја XIV век* (ф. С. Поповић)



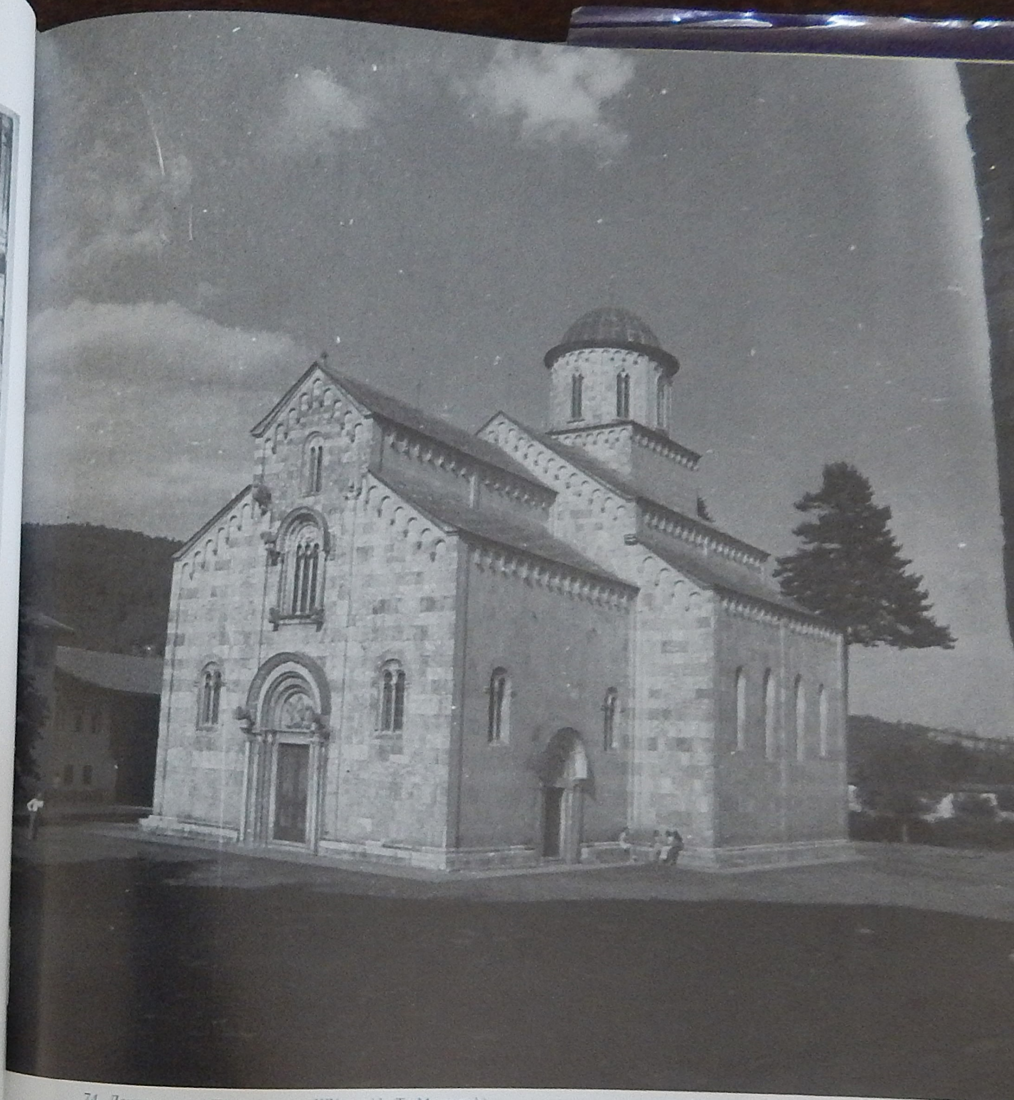
71. *Св. Никола у Дабру (Бања Прибојска) XIV век, ойшши изглед* (ф. М. Ковачев)



72. *Бањска, унушрашњосш йирга XIV век* (ф. А. Јуришић)



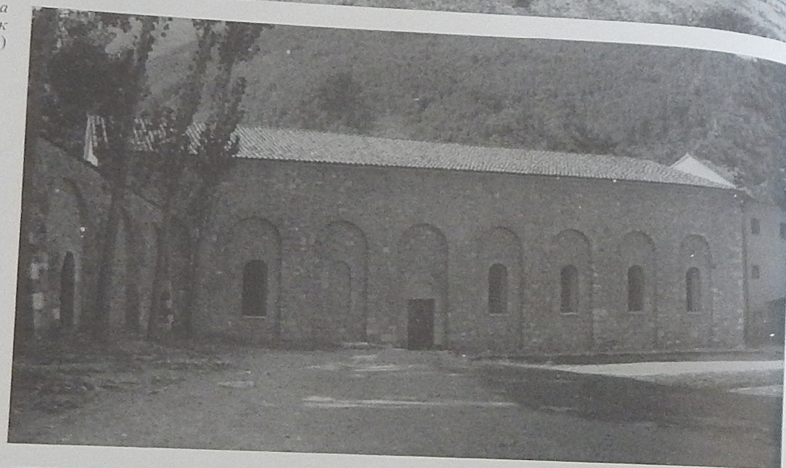
73. *Дечани, бакрорез из 1746. године — манастирска ризница* (ф. Р. Живковић)



74. *Дечани, манастирска црква XIV век* (ф. Ђ. Митровић)



75. Дечани, осшаци улазне куле из XIV века (ф. И. Путић)



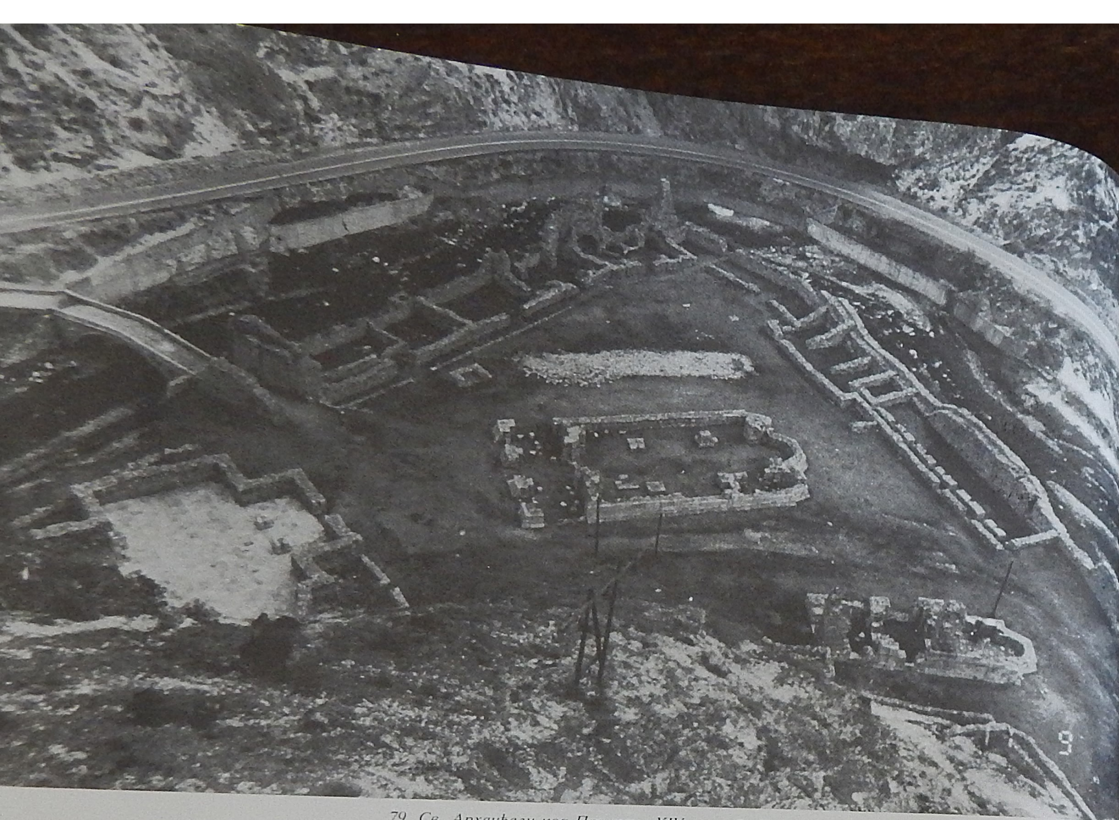
76. Дечани, манасширска шрйезарија XIV век (ф. Ђ. Бошковић)



77. Дечани, шрйезарија — игумански сшо (ф. Ђ. Бошковић)



78. Дечани, исйосница (ф. Ђ. Бошковић)



79. *Св. Арханђели код Призрена XIV век, општи изглед с југа* (ф. С. Темерински)



80. *Св. Арханђели, општи изглед с истока* (ф. С. Темерински)



81. *Св. Арханђели — тврђава Вишеград изнад манастира* (ф. С. Темерински)⟶



82. Св. Арханђели, трпезарија XIV век (ф. Р. Станић)



83. Св. Арханђели, унутрашњи изглед трпезарије (ф. С. Поповић)



84. Св. Арханђели, остаци грађевине на истоку комплекса (ф. С. Поповић)



85. Св. Арханђели, остаци пећи (ф. С. Поповић)



86. Св. Арханђели, испосница Св. Николе (ф. М. Ковачевић)



87. Лесново XIV век, општи изглед с југа (ф. С. Баришић)



88. Марков манастир XIV век, општи изглед (ф. С. Баришић)



→89. Марков манастир, трпезарија преправљена у XIX веку (ф. Г. Симић)



→90. Марков манастир, трпезарија — остаци апсиде са зупчастим венцем од опеке (ф. С. Баришић)

91. Раваница XIV век, општи изглед са запада (ф. С. Поповић) →





95. *Раваница, цртеж Стеве Тодоровића*





← 92. *Манастирска црква у Раваници XIV век* (ф. Р. Станић)

← 93. *Раваница, комплекс грађевина уз манастирски трг* (ф. С. Поповић)

← 94. *Раваница, остаци радионице у северном делу манастира* (ф. С. Поповић)









95. *Раваница, цртеж Стеве Тодоровића*

← 92. *Манастирска црква у Раваници XIV век* (ф. Р. Станић)

← 93. *Раваница, комплекс грађевина уз манастирски трг* (ф. С. Поповић)

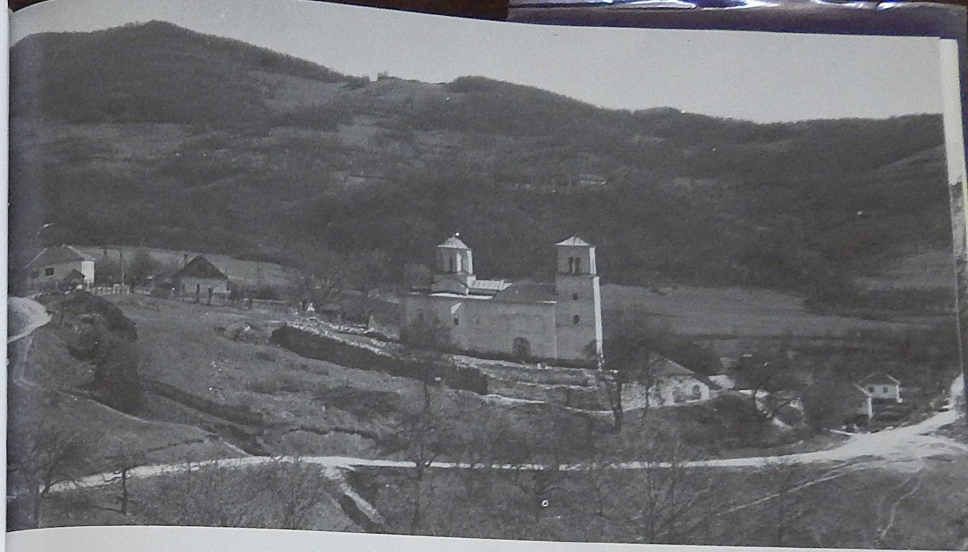
← 94. *Раваница, остаци радионице у северном делу манастира* (ф. С. Поповић)



96. *Сисојевац XIV век, ойшйи изглед* (ф. С. Поповић)



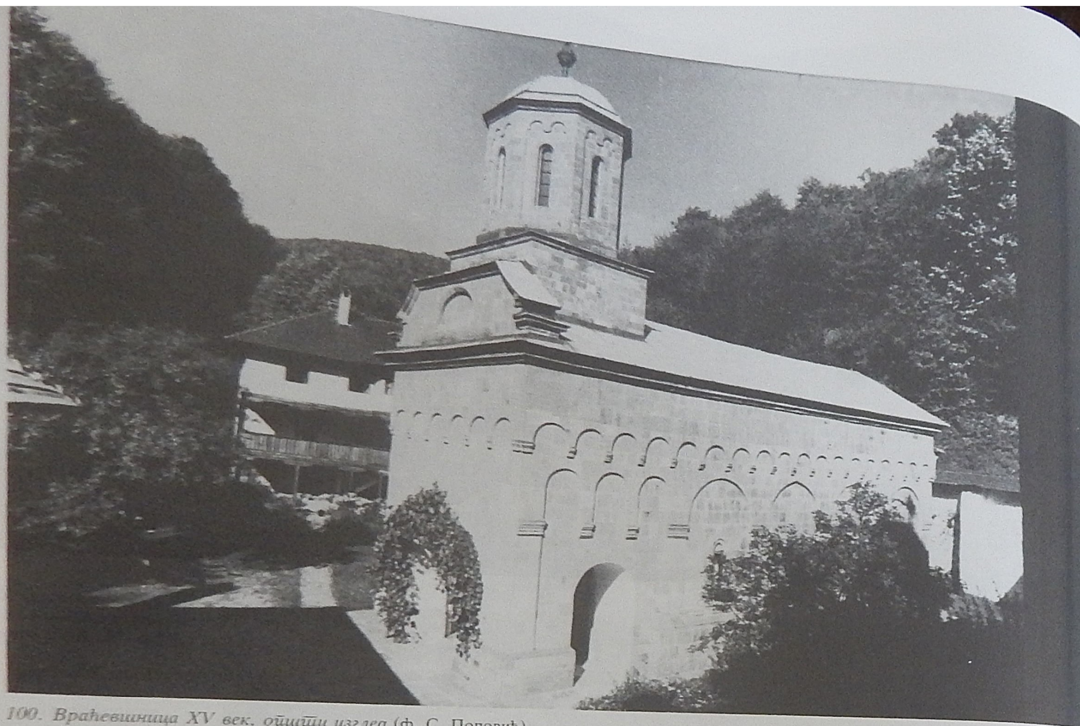
исојевац, осйаци грађевина на зайадној сйрани (ф. С. Поповић)





98. *Нова Павлица XIV век, ойшйи изглед* (ф. М. Ковачевић)

99. *Нова Павлица, осйаци манасйирских грађевина на северној сйрани* (ф. М. Ковачевић)



100. *Враћевшница XV век, ойшйи изглед* (ф. С. Поповић)



101. *Враћевшница, йрейрављена средњовековна грађевина* (ф. С. Поповић)



102. *Дрворез манасйира Враћевшница XIX век* (ф. С. Поповић)



божац XIV век, ойшши изглед (ф. С. Поповић)



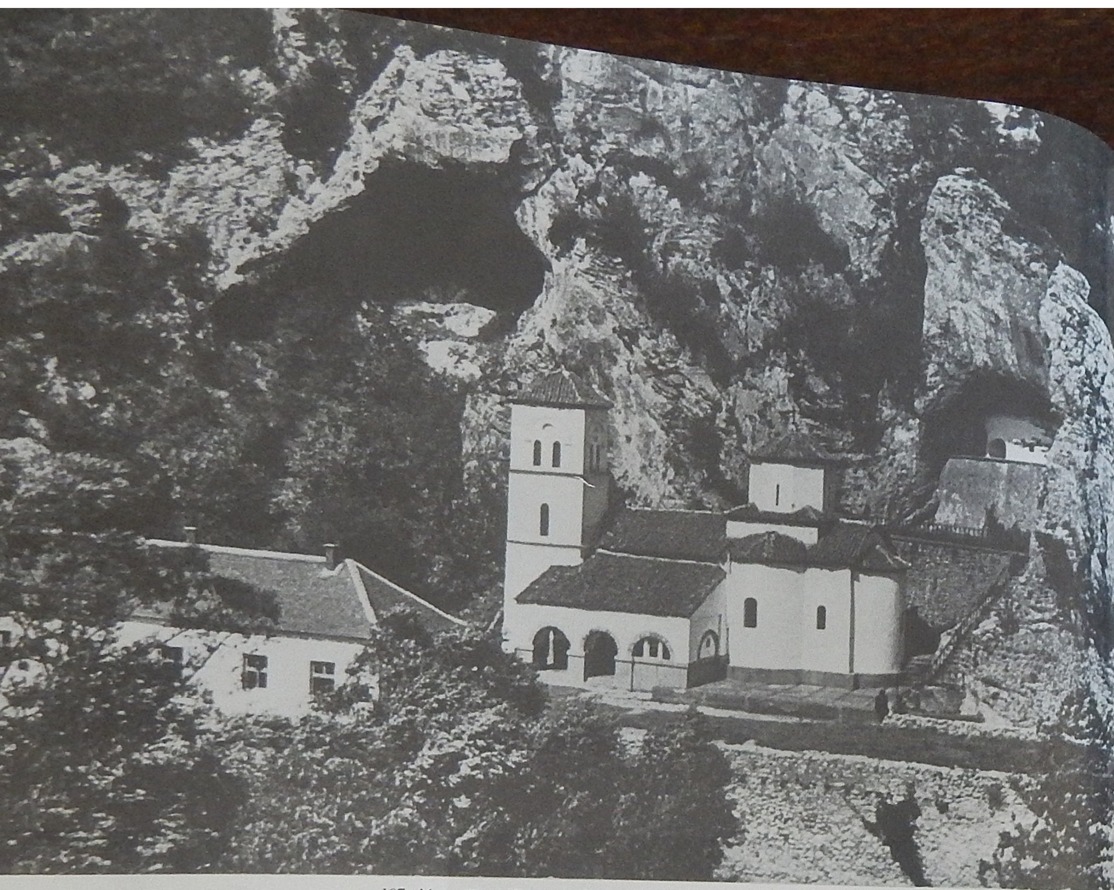
104. *Убожац XIV век, дешаљ* (ф. С. Поповић)



105. *Убожац, осшаци грађевина у зайадном делу комйлекса* (ф. Завод за заштиту споменика културе — Приштина)



106. *Убожац, осшаци камина у грађевини на северозайадном делу комйлекса* (ф. Завод за заштиту споменика културе — Приштина)

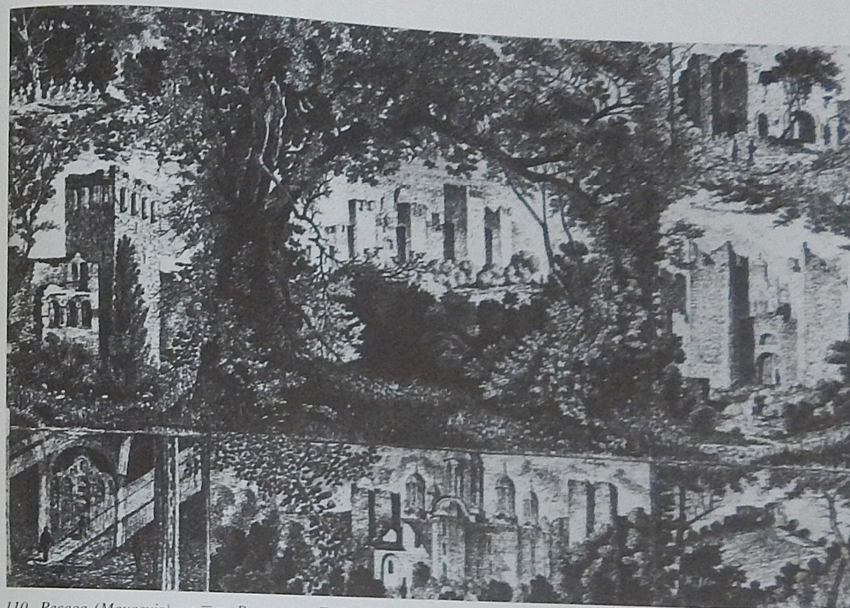


107. Манастир Ждрело—Горњак XIV век, општи изглед (ф. из документације М. Цунјака)

108. Благовештење XIV век, пећински манастир код Ждрела (ф. Завод за заштиту споменика културе — Смедерево) →



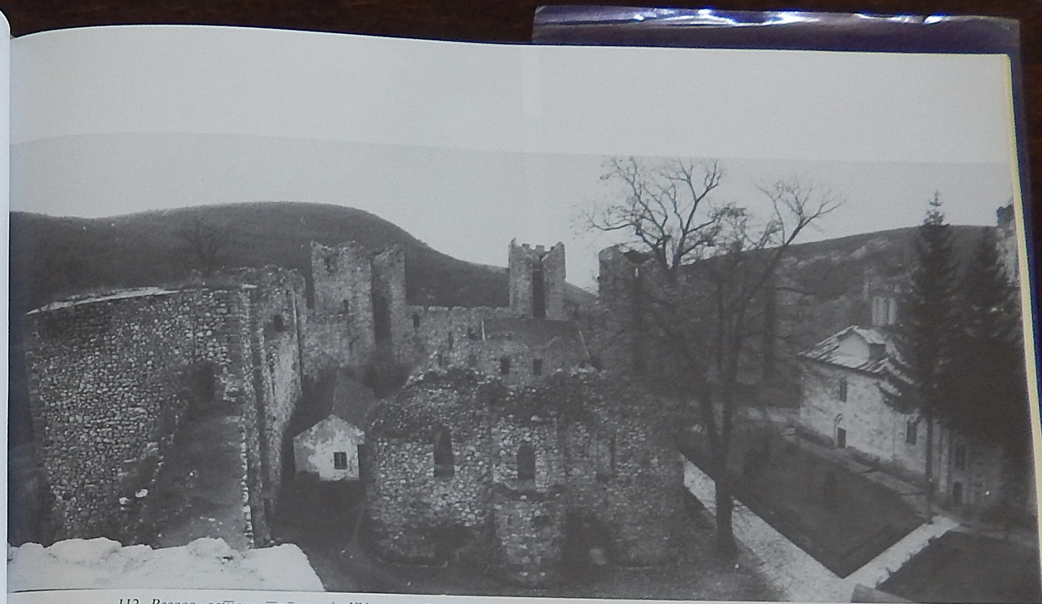
109. Ресава (Манасија) XV, ойшйи изглед
(ф. Ђ. Митровић)



110. Ресава (Манасија), цршеж Владислава Тишелбаха.



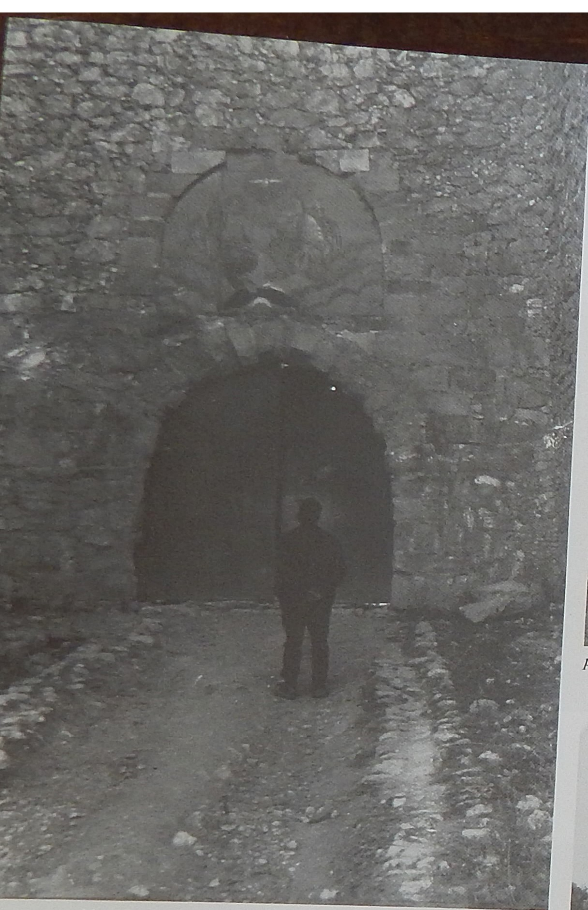
Ресава (Манасија), цртеж Стеве Тодоровића



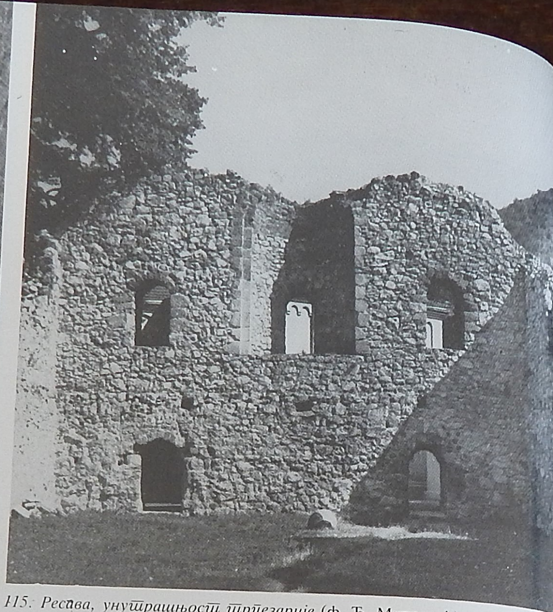
112. Ресава, остаци трпезарија XV век (ф. Ђ. Митровић)



113. Ресава, унутрашњи изглед (ф. Ђ. Митровић)



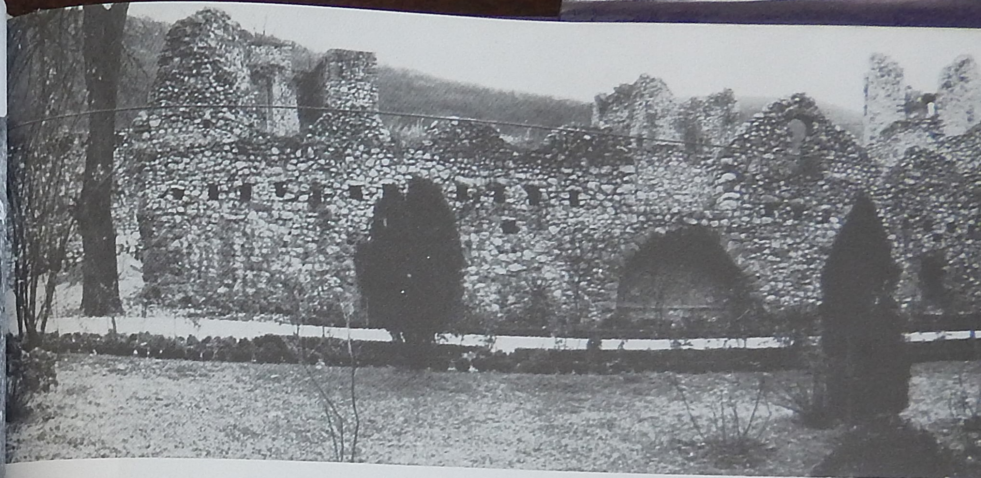
114. Ресава, улаз у манасшир (ф. Ђ. Бошковић)



115. Ресава, унушрашњосш шриезарије (ф. Ђ. Митровић)



116. Ресава, осшаци грађевине на северној сшрани
(ф. G. Millet)

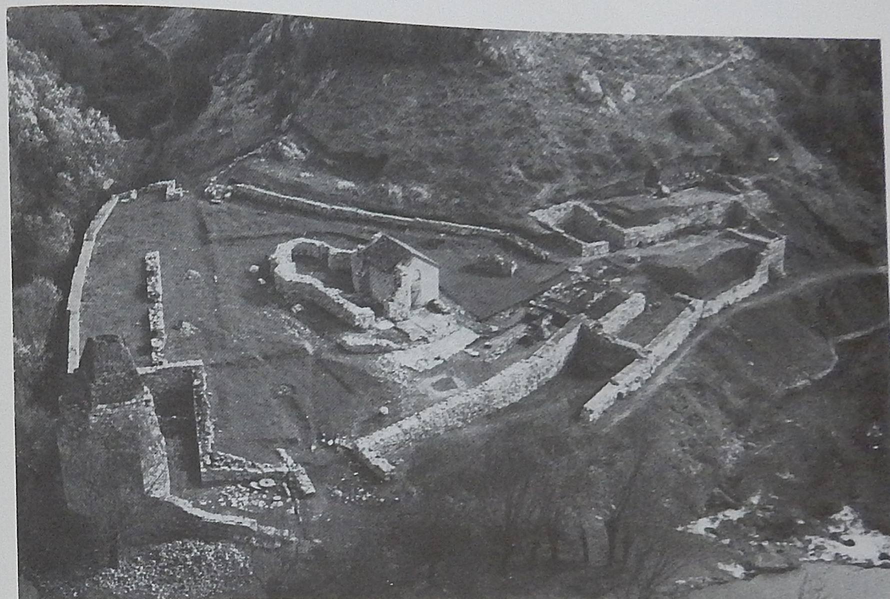


117. Ресава, шриезарија — север
(ф. Ђ. Митровић)



118. Ресава, дешаљ грађевине н
северној сшрани
(ф. Ђ. Бошковић)

ва, донжон кула (ф. Н. Живковић)



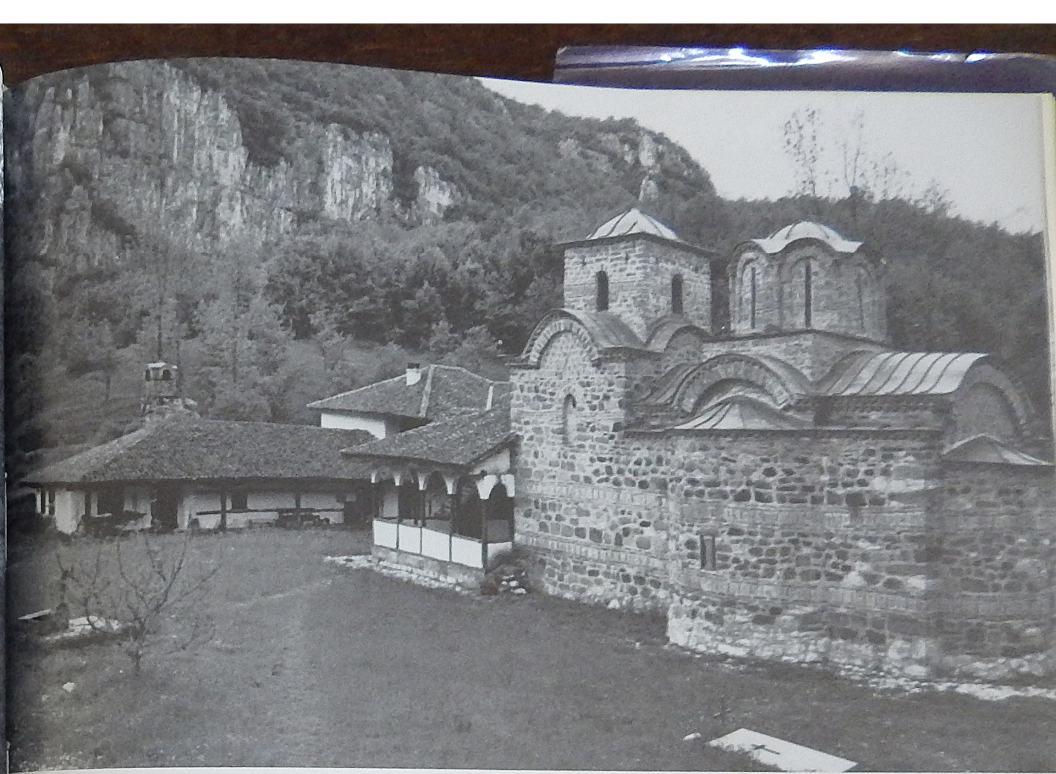
120. Св. Никола у Забреги XIV—XV век (ф. Р. Прокић)



121. Св. Никола у Забреги, остаци грађевине за печење и сушење керамике (северозападни угао комплекса — ф. Р. Прокић)



Поганово XV век, општи изглед (ф. J. Шурдиловић)





123. Поганово, манастирска црква (ф. J. Шурдиловић)

124. Поганово, остаци монашких ћелија (ф. J. Шурдиловић) →



5. Св. Никола у Павловцима XV век, општи изглед са севера (ф. Завод за заштиту споменика културе града Београда)



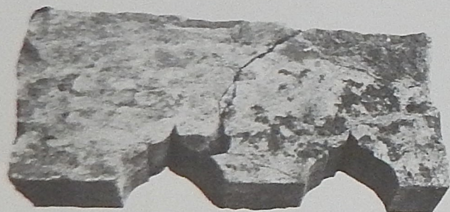


→*126. Св. Никола у Павловцима, трпезарија* (ф. С. Поповић)

127. Св. Никола у Павловцима, кухиња (ф. С. Поповић) →

128. Св. Никола у Павловцима, камин XV век (ф. М. Лукић)

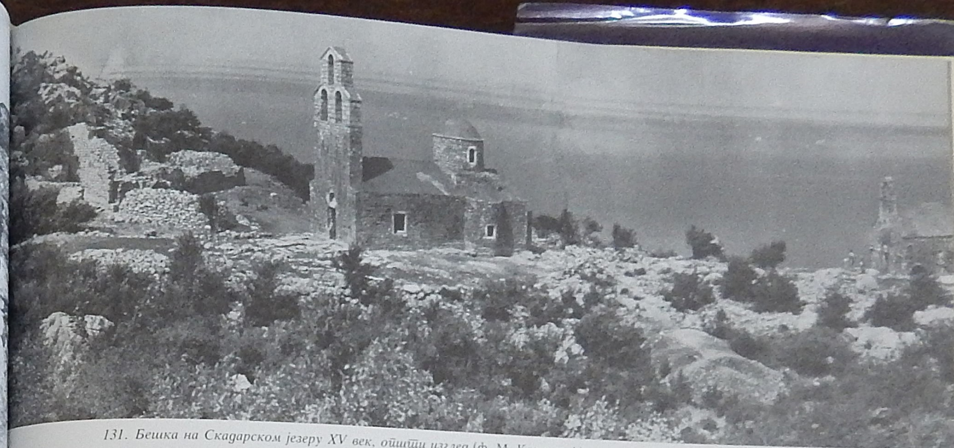




129. Св. Никола у Павловцима, бифора XV век (ф. С. Поповић)



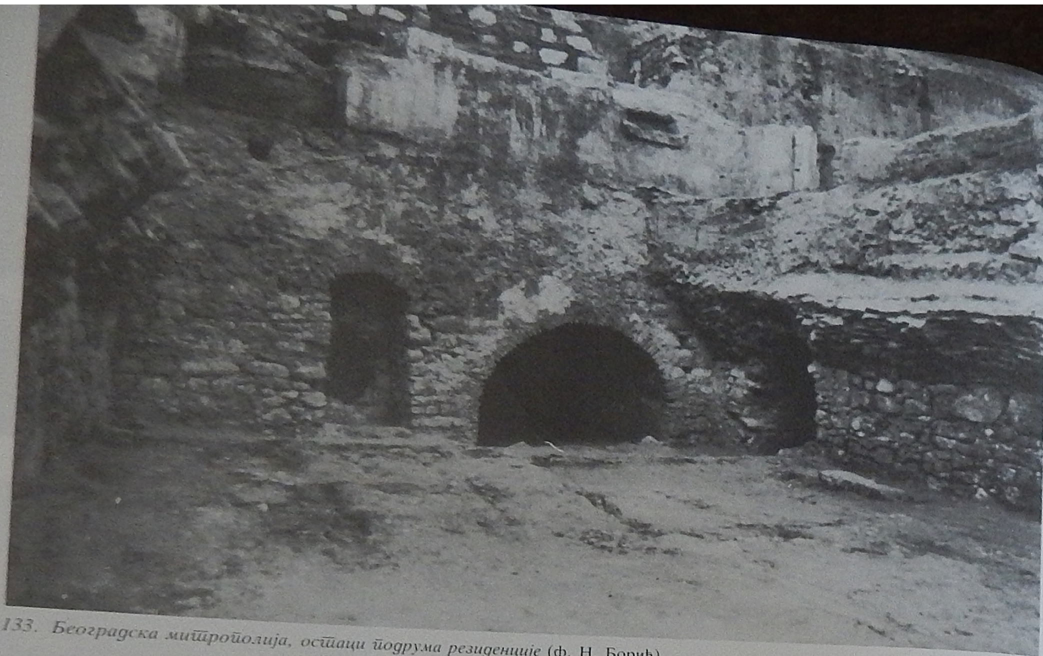
130. Св. Ђорђе у Касшаљану, бифора XV век (ф. М. Лукић)



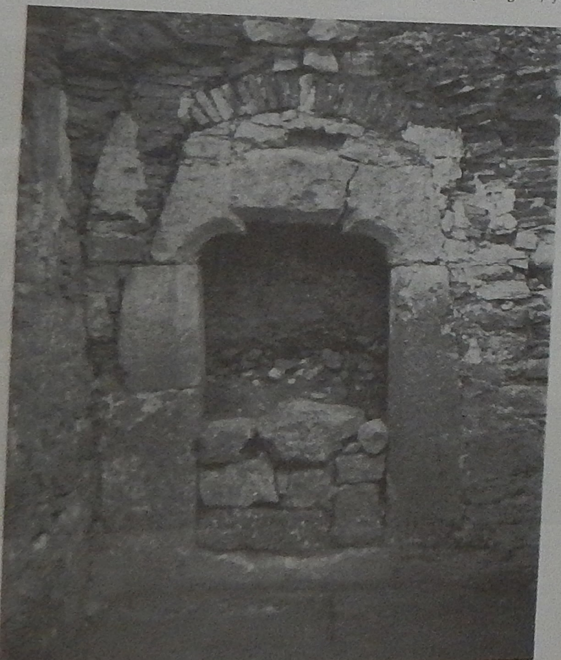
131. Бешка на Скадарском језеру XV век, ойшши изглед (ф. М. Ковачевић)



132. Сшарчева Горица на Скадарском језеру XIV век, ойшши изглед (ф. М. Ковачевић)



133. *Београдска митрополија, остаци подрума резиденције* (ф. Н. Борић)



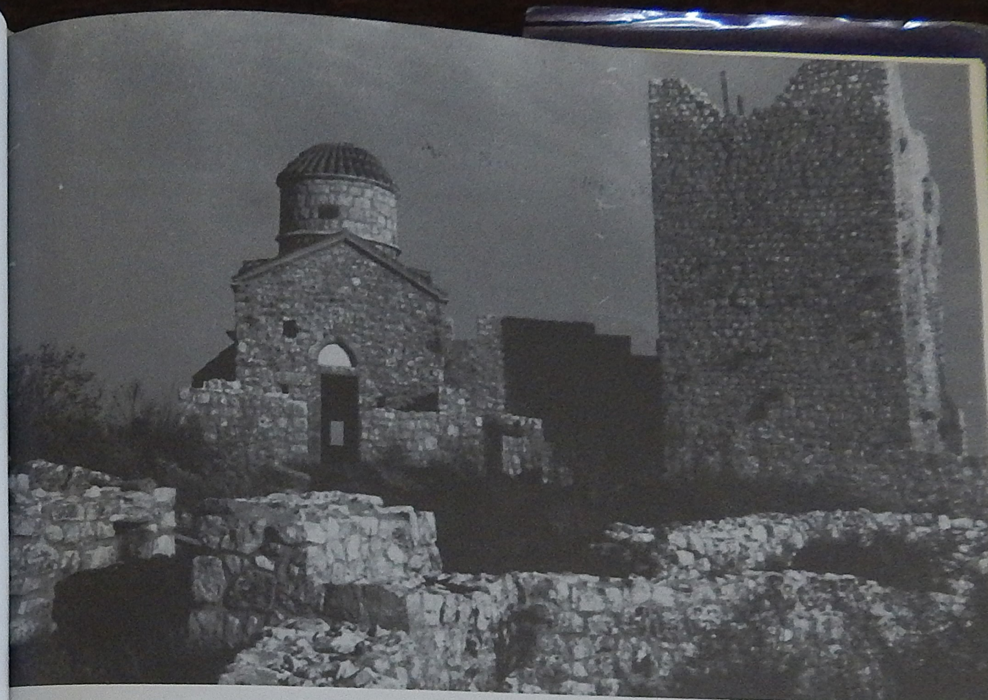
134. *Београдска митрополија, главни портал резиденције XV век* (ф. М. Поповић)



135. *Београдска митрополија, остаци рељефа фонтане XV век* (ф. Н. Борић)

→ 136. *Морачник на Скадарском језеру XV век, општи изглед* (ф. М. Ковачевић)

137. *Ком на Скадарском језеру XV век, општи изглед* (ф. М. Ковачевић) →







...а на Скадарском језеру, општи изглед (ф. М. Ковачевић)

INTRODUCTION

Architecture of medieval Serbian monasteries refers to buildings in monastic settlements during the period from the 12th to the 15th centuries. The development of monastery architecture in medieval Serbia is analyzed within the broader context of monastic development in the Byzantine world and in the Christian Eeast. This Serbian architectural tradition displays strong ties to Byzantine monastic development, but also many idiosyncratic features.

In this study, a monastery is viewed as a complex spatial structure consisting of a distinct settlement and of the rural area constituting the monastery estate. The latter aspect has seldom been discussed in connection with either Roman Catholic western or Orthodox eastern monasteries. My intention is to determine the place of the monastery as a distinct unit in the medieval system of settlements and communications and to determine the origins of its plan and its spatial iconography.

The focus of this book is on monastery architecture. Separate chapters give a functional analysis of the space, types of buildings, monastery fortifications, problems of architectural articulation and the constructional and structural features of buildings. On the basis of surviving physical and written evidence, I attempt to reconstruct the original architectural forms as far as can be done within the limits posed by the evidence. Another distinctive feature of the present work is that particular attention has been paid to the monastery infrastructure, which along with other architectural elements yields an understanding of the standard of living in these medieval settlements.

The monastery in this study is viewed as a special type of settlement in which the church building represents only one of a series of buildings comprising the whole. Nevertheless, the church forms the axis of this spatial structure and is its most important element. Its architecture is full of symbolic meaning distinguished from that of all the other buildings and hence the church requires independent study. Church architecture developed independently and had little effect on the design of other buildings comprising a monastery. Individual church buildings therefore constitute a distinct field of study.

The medieval church architecture of Serbia has been the subject of considerable research and has produced a substantial body of scholary literature, as is the case in the history of medieval architecture in general. However, within the context of the growth of the monastic settlement as a spatial and constructional whole, the church played a different important role. In this study, the church is viewed as a feature of spatial iconography and a general plan adopted for the entire settlement.

CONDITIONS IN SERBIA FROM THE 12th TO THE 15th CENTURIES

Monasticism in Serbia during the final decades of the 12th century in the newly-formed state of Stefan Nemanja (1167—1196), acquired an image which it was to keep without major changes for the next two and a half centuries. Established earlier, but only finally formed in the institutional sense in Nemanja's time, the monastery did not change essentially even when the state ceased to exist in 1459. Within the Turkish empire, which included former Serbian lands, the monastery remained one of the few places where an autochthonous building activity continued.

The church organization of Nemanja's state, initially part of the Byzantine (Eastern) church, obtained its autonomy in the early 13th century (1219). The medieval Serbian state did not have the same geographic boundaries in all periods. Borders with neighboring countries changed, which meant that at certain times Serbian lands included also religious centers in the coastal region which belonged to the Latin church. Nemanja's conquests of Duklja and the coastal regions, especially Kotor (the present general area of Montenegro), enlarged the state of the Nemanjić rulers. The western frontiers of the Serbian state, though not always the same, included the coastal regions throughout the period of Nemanjić rule. Conquest to the east and south and the modification of other boundaries, especially in the direction of Byzantium during the period of Nemanja's heirs, sometimes considerably changed the area of the medieval Serbian state. This was accomplished by penetrating deeply into Byzantine territory, particularly during the reign of Stefan Dušan (1331—1355).

DEVELOPMENT OF MONASTERIES

The founding of monasteries and their organization

The founding of a monastery during the reign of Stefan Nemanja, and later during the reign of his heirs, had precise physical and legal form. A monastery could not be founded without a permission from an appropriate bishop, who could only be

appointed by the council of bishops; they, in turn, were appointed by the secular ruler.

Founding of a monastery required permission from a bishop and a patron who provided adequate financial backing. The act of founding a monastery was not the same as the act of endowing a monastery. A patron by himself could not found a monastery nor did the foundation act ensure the rights of patronage. A medieval Serbian legal rule (*nomokanon)* — The Rule of Saint Sava — contains regulations concerning donors, which means that patronage in medieval Serbia was based on Byzantine legal prescriptions adapted to the requirements of the Serbian milieu. Basic to patronage was provision of material means for construction and for the subsequent economic stability of the endowment. The donor guaranteed this in a document listing all the real estate in the bequest. As practised in the medieval Serbian state, this meant granting a charter whereby at its foundation the monastery was guaranteed property and income (and obligations).

Life in the monasteries of the medieval Serbia was *cenobitic*, i. e. the inhabitants followed a communal form of life, as oposed to the principle of *idiorhythmia* in which each monk maintained a solitary existence. The latter type of monastery was uncommon in medieval Serbia. The way of life adopted by a monastic community was prescribed by the monastery *typikon* (rules of conduct in the monastery). The first known typikon referring to the organization of monastic life was written by Sava Nemanjić (St. Sava) for the monasteries of Hilandar and Studenica. Sava's monastic rules, composed c. 1199—1200 for the Karyes *kellia* and Hilandar, and 1208 for Studenica, were the first documents regulating the life and conduct in Serbian monasteries. The Studenica typikon became the prototype for the organization of all monasteries in medieval Serbia.

ESTABLISHING A MONASTERY AND THE ORIGIN OF ITS LAYOUT

If one considers all of the elements involved in establishing a monastery, one realizes that a monastery must have been determined as a spatial unit at the time that its main church was founded. The entire area was dedicated to a particular saint, and in this context, the act of founding the monastery church, where prayers were conducted day and night, points to an established ritual performed within a defined and secured area. Laying out the settlement did not mean that the monastery's walled enclosure was complete from the beginning; construction could continue alongside with the building of the church. Research at the monasteries of Đurđevi Stupovi in Ras, or at Studenica, for example, has shown that the large monastery wall was built first, the monastery buildings adjoining it later. The circular shape Studenica's walls forms almost perfect circle with a diameter of 125 meters, laid out from the center of the church of the Mother of God. Therefore, the great walled enclosure must have been laid out before the church itself was built.

The architectural concept of a monastery layout in Serbia is definitely of Byzantine inspiration, as was the cenobitic model. It consisted of an enclosed area with a church in the centre. The circular layout seen in most Serbian monastic settlements, however, has no parallels in the Byzantine world. The sources of this architectural concept can be traced back to earlier building traditions among the Slavs, who made use of circular layouts. Thus, the overall shape of Serbian monasteries should be viewed as an autochthonous creation derived from the Byzantine model, but developed according to local planning and architectural concepts.

THE MONASTERY SETTLEMENT

Planning a monastery

One can distinguish two types of monastery locations in medieval Serbia between the 12th and the 15th centuries, the first an open dominant position characteristic of the Nemanjić endowments, and the second an enclosed setting within the valley of the Morava river during the later 14th and in the 15th century. In a broader context, the monasteries of medieval Serbia are located within a network of roads and communities of which they were a part. The more sheltered location of monasteries during the later period appears also to have been inspired by the ideas of Hesychasm emanating from Byzantium.

Location of buildings within a monastery

Within the boundary wall, the spatial plan of a Serbian monastery established in the 12th century, was characterized by a centralized layout, with nearly all the main monastery churches in the middle of the enclosure. The organization of the settlement, in accordance with the cardinal directions and the traditional siting of the church, revolved around the longitudinal eastwest axis. All monastery churches in medieval Serbia follow the same orientation. The 12th-century Serbian monastery was a closed spatial structure — an enclosed area surrounded by buildings adjoining the closure wall.

The free space inside the circle separated the church from the built-up area. This space did not always remain totally free. In some places chapels or smaller churches were added so that the complex might include several buildings for religious worship.

In addition to smaller religious edifices the free space encircling the church was also used as the main monastic burial ground. In view of the continuity of this function, the monks' graveyard required close burial, the tombs frequently extending into the foundations of the church walls as, for example, in the monasteries of Gradac and Arilje. The existence of a Byzantine type of ossuary has not been observed in Serbia.

The spatial development of Serbian monasteries underwent changes in the early 14th century. At that time, one encounters a new type of a monastery

refectory, featuring a spatial disposition comparable to that of the church.

The change anticipated in the 14th century with the changed position of the monastery refectory became clearly articulated in the late 14th and 15th centuries. New monasteries built in the Morava valley display freestanding refectories and other buildings within the open space of the monastery. Thus, the monastic settlements at Milentija (14th century), Pavlovac (15th century), Kastaljan (14th—15th centuries), which have quite similar natural settings, have various free-standing buildings surrounding the main church. Also built at this time, after the disintegration of the empire, were monastery-fortresses at Ravanica (c. 1376) and Resava (early 15th century). During this period the Patriarchate of Peć (14th century) probably also acquired its fortifications on the hill overlooking the monastery.

THE MONASTERY AND ITS SPATIAL CONTENT

The monastic settlement

The monastery had several functions that determine its form. Generally speaking, three functional groups can be distinguished: a zone reserved for religious worship, one for dwelling, and a third for economic activity. To be sure, the whole monastery was dedicated to religious activity, but in the concrete conditions of daily life, the space intended exclusively for worship can be clearly defined. The zone for worship is determined by the position of the church buildings: the main monastery church in the center, with chapels and smaller churches surrounding it. Included in the zone for worship was the monastery refectory where meals were taken according to strict rules, and also the monastery graveyard. The position of buildings in the organization of monastery space can be considered almost constant.

The second type of building with a distinctive religious function was the monastery refectory. Its position was determined by the church building, since after church services one went to the refectory where prayers continued according to the rules of the monastery typikon. Since the foundation on the Great Lavra monastery on Mt. Athos, the monastery refectory stood west of the church. The entrances to these buildings faced one another and marked the functional connection between them.

If one drew a diagram of the three interrelated fixed points in the monastery spatial system, one would obtain an equilateral triangle, its points indicating the entrances to the church, the refectory, and the monastery itself. This triangle would constitute a graphic representation of the constant elements in the composition of a monastic settlement. One should bear in mind, however, that this would be the primary spatial concept. It would not have included other religious buildings, which were often added later. For example, the later addition of chapels and smaller churches, whose location cannot be considered constant, deviates from the basic planned spatial model.

Over a period of time, a monastic settlement in most cases would develop its zone for religious worship, multiplying the number of religious buildings with respect to the original concept, their location in the free space in the inner courtyard and within the developed area along the closure walls.

Monastery estates

An important part of the monastery spatial structure, apart from the enclosed nucleus, was the rural area with its vast monastery estates. In the functional sense this included villages and land, and constituted an essential part of the extended spatial system. This element varied in size, since the extent of monastery properties varied. The diverse content of the rural area derived from the patron's founding charter, which specified and guaranteed the monastery's possessions. On a monastery estate the **metoh** was the land where the monastery church was located and named after the saint to which the church was dedicated. Wealthy estates might possess several such units. Medieval documents mention marked boundaries of monastery estates.

One can distinguish several types of settlements on the monastery estates: villages, hamlets, mountain cabins and settlements with marketplace status. The village can be further divided according to its layout compact and discontinous; or in terms of the inhabitant's source of livelihood into crop-raising and livestock-farming, the former also including artisans. There were also artisans' villages, often on the monastery estate, their inhabitants engaged in various building activities.

Also found on monastery lands in the Middle Ages were miners and mining communities. For example, monks owned the Rudišta mining estate near Belgrade in the 15th century.

A special type of settlement that developed on monastery estates was the trading post. These were settled areas with a special status where commerce was conducted, trading post and fairgrounds on the monastery estate of Treskavac near present-day Prilep being one example. Archaeological studies light on the various commercial activities conducted in these settlements. At Treskavac have been found remains of metal-working shops and numerous grain depots.

The population living on monastery estates had different obligations towards the monastery according to the prevailling social hierarchy. Of special interest are the rules governing the construction of monastery and church buildings, which indicate that certain projects were undertaken with free labor provided by the monastery estates.

Special provisions applied to the use of water on these estates. Springs were controlled, as were rivers, fords, irrigation ditches, and fish ponds. Among the most important buildings enjoying special status were the monastery mills, usually water mills, which existed on their estates. It often happened, as for example, at Dečani, Studenica, and the Patriarchate of Peć, that the mills were located inside the monastery close.

The importance of monastery villages and their inhabitants as elements determining the size of a monastery is seen in Emperor Dušan's Code which states explicitly "a thousand households to feed fifty monks in a monastery".

There is not much archaeological evidence illustrating the spatial and architectural organization of monastery villages. According to the writings of a few medieval travellers and archaeological research thus far, villages in Serbia were not fortified. The type of buildings generally found had stone foundations supporting wooden walls; some dwellings were partly underground. The rectangular houses had only a ground floor with a central hearth. An outer chamber might have an open hearth for cooking. Medieval villages, graveyards and churches have been identified at Mačvanska Mitrovica, Porečka Reka, Manastir, Kovin, and elsewhere.

The construction activities undertaken on monastery estates or on the properties of monasteries in urban communities were mostly the work of inhabitants fulfilling their obligations to the church. At the same time these residents enjoyed certain rights that often gave them privileges denied to the rest of the population. The building undertaken in the rural part of the monastery structure cannot be considered an activity exclusively and directly controlled and planned by the monks or the church. This type of architecture was created by its users, their status dictated by their economic capacity.

Church mansions

Mansions found on the estates of medieval Serbian monasteries, often including their own churches, were enclosed properties with the usual outbuildings. These, together with their inhabitants and commesurate with their status in the social hierarchy, contributed to the economic well-being of the entire monastery estate. Once they became the property of a great monasteru, these mansions, together with their churches, could not be alienated.

CAVE MONASTERIES AND HERMITAGES

The spatial plan of cave monasteries differed considerably from that of the great cenobitic monastic settlements. The difference, naturally, lay in the setting and the topographical features. Their foundation was also commonly predicated by the existence of some earlier hermitage around which disciples formed a smaller monastic community. Even under these conditions, however, the cenobitic principle prevailed as the only presribed form of monastic life in medieval Serbia. This is best reflected in the dwellings provided for the monks — cells grouped in a single building and a refectory which formed a part of the complex. The development of small monastic communities, organized in barely accessible places, on cliffs or in canyons in 14th-century Serbia, was certainly the consequence of the spread of Hesychasm from Byzantium. A notable influx of foreign monks in the late 14th century-some even from Mount Sinai — had a decisive influence on the creation of monastic colonies of this type in the northern regions controlled by Prince Lazar Hrebeljanović. The legal status of these monasteries in the social and church hierarchy differed from the great endowments of rulers and feudal lords. This was a question of *haristikia*, i. e. granting the right to found a monastery together with his disciples. Thus, Dušan Starac Grigorije founded the monastery of Peter Koriša and, similarly, Prince Lazar Hrebeljanović granted the monastery of the Presentation of the Virgin (at Gornjak) to a group of monks from Maunt Sinai in the late 14th century.

Secular "buildings" in these cave monasteries were distinct, first with regard to their design which, in fact, cannot be considered architectural, but simply adaptations of the natural form of caves for living quarters. Generally, this consisted of raising an outer wall pierced with openings, which enclosed the natural cave. The wall was made of broken stone, lacking any kind of architectural ornament. The interior, intended for worship, had frescoes, an essential feature in the context of the ideological and spiritual existence of the community.

TYPES OF MONASTERY BUILDINGS

In the identification of buildings, in addition to archaeological and architectural remains, use has been made of historical records, church and secular literature because of the loss of much material data. Written records made it possible to identify the specific purpose of a large number of monastery buildings. Furthermore, an analysis has been made of terminology used for identifying different buildings in written records: refectory, kitchen, storage room, workshop, cell, library, hospital, reception room, mansion, mill, water tank, fountain, treasury, etc. Of special note is the monastery refectoru, which has been studied with reference to its origins, significance and purpose, and to parallels that can be drawn between the classical and Byzantine *triclinium* and the monks' dining hall. Its interior furnishings, including the fresco program have also been studied. Special attention has also been paid to the hospital which, except at the Holy Archangels at Prizren, is known only in written sources. St. Sava's Rule prescribed a hospital inside every Serbian monastery. Their specially furnished rooms were heated by portable metal braziers.

There were also special quarantine hospitals for infectious diseases but they were located outside monastery enclosures with special chambers attended by monks. The Studenica hospital could accommodate eight patients, and the hospital of the Holy Archangels twelve.

MONASTIC SECURITY AND MONASTERY FORTIFICATIONS

The monastery as an architectural complex was spatially defined by a great outer wall. This walled enclosure was not merely a physical border dividing

space. In the minds of contemporaries it symbolized the abode of a saint, a *holy enclosure*, as it was referred to by medieval writers.

But while the primary significance of a monastery enclosure was to define the holy space, one can speak of the practical aspects of these walls as well. One of these was security. Obviouslu, constructing a great enclosure did not necessarily imply building a fortress, but it always meant building a wall. Here lies a vital distinction: a wall offered shelter but a fortress implied military defense. In medieval Serbia monasteries were generally enclosed with low walls. Only in a few cases were they enclosed by real fortresses.

Monastery fortifications in Serbia from the 12th to the 15th centuries passed through several evolutionary stages: from walls that allowed the monastic community free circulation (12th and 13th centuries), to the introduction of a keep as a refuge for monks and for storing monastery treasures (14th century), and finally to the building of real monastery fortresses in the turbulent times of the late 14th and 15th centuries. As mentioned above, the enclosure walls were built of stone, while the gates were specially designed architectural entities. This architecture can best be understood by means of a comparative analysis of gates from the 12th to the 15th centuries, although often, only their lower portions have been preserved. The architectural type can be recognized on the basis of ground plan alone, while their general appearance can only be surmised Consideration of Serbian monastery gates in the context of Byzantine buildings of that category also presents problems, since a reliable typology of Byzantine gate structures also does not exist. The few attempts that have been made must be viewed merely as an introduction to an insufficiently researched field of monastic architecture.

The oldest entrances to a Serbian monastery have survived at Đurđevi Stupovi and Studenica, as mentioned above. The Studenica gate was rebuilt already in the early 13th century. The surviving examples cannot serve as a reliable basis for the claim that this was the only architectural design in that period. At Đurđevi Stupovi the main gate was in the form of a keep with a square ground plan, while at Studenica one entered between two semicircular towers above which in the early 13th century a new rectangular tower was added accommodating a chapel and bells.

With the exception of Sopoćani, where the 13th-century gate was without a tower, all other monastery entrances were designed as rectangular stone structures, with a vaulted ground floor passageways, most certainly decorated with frescoes. Several of these have been preserved: at the monasteries of Žiča (lower parts above the ground), at Gradac and Arilje. In the 14th century the outer rectangular form of the structure was maintained, but the interior chambers multiplied. The single space at the entrance passageway was divided into two or three bays, often with cross vaults linked with arches as at Banjska, at Dečani and at the Holy Archangels. At the same time the gates in some older monasteries were rebuilt. Thus, at Sopoćani, probably towards the end of the 14th century, a tower was built right next to the gate, also modified into a special chamber. Already in the first half of the 14th century — during the period of exceptional prosperity — fortified towers began to be built in the form of keeps or smaller fortifications intended to house and protect the acquired wealth. During that period a keep was built at Banjska; at the Holy Archangels the great walls were raised within the older fortifications; at the Patriarchate of Peć the fortifications on the hill above the monastery were built in two stages, and at Arilje a keep was added. The newly built foundation at Lesnovo also had a keep, while Dečani, in addition to its gate tower, probably also had fortifications for defence.

In the late 14th century with the progressive disintegration of the Serbian state, Prince Lazar Hrebeljanović emerged as the most powerful among the local feudal lords. His foundation, Ravanica monastery, developed into a fortress in the course of its construction. Resava, the foundation of his son, Stefan Lazarević, was built as a monastery fortress during the first decades of the 15th century. The entrances to these monasteries were real fortified gates. At Resava one entered between two rectangular towers with machicolated walls. It is quite certain that only these two rulers' monastery foundations were fortified in this manner. Other monastic settlements supported by less affluent patrons followed the earlier medieval model with simple walled enclosures.

A review of the surviving architecture indicates that the most frequent type of monastery gate was square or rectangular, one or more stories in height. All were built of stone or later, in the 14th century, of a mixture of stone and brick, in the familiar Byzantine manner. The most significant part of the western facade, conveying the main ideological and spiritual message, featured the painted image of the saint to whom the monastic settlement was dedicated. The outer walls were probably plastered, and at times decorated with frescoes. Evidence of this is found on the east wall of the 13th-century gate at Studenica which has a fresco depicting the Tree of Jesse. None of the windows on these structures, except those at Studenica, have survived. Judging by the examples at Studenica, they were simple, arched openings without ornamentation. The inside walls were also plastered and painted with frescoes. Traces of frescoes have been found at Studenica in both stages of construction. Older frescoes survive on the walls of the semicircular towers, and the later paintings on the vertical walls of the western supports of the square tower. Traces of plaster with painting have also been found on the walls of the entrance to the monastery of St. Stephen at Banjska, while the later entrance to Hilandar also has frescoes on its walls.

Where the ground floor had several interconnecting units, the rectangular space was divided by projecting pilasters or spur walls. In either case curved or pointed diaphragm arches were used (Studenica). The space between the diaphragm arches was either barrel- or cross-vaulted or, in rare cases as at Đurđevi Stupovi, covered by a domical vault with non-structural ribs. Cross-vaulting wa

more commonly emplyed in the 14th century (Banjska, Dečani, the Holy Archangels), while barrel-vaulting was in use throughout the medieval period. In the vertical plan, the vaults were used for the ground floor ceiling construction and sometimes between upper stories as in the case of a chapel *(parekklesion)* (Studenica, Žiča). Wood ceiling constructions (Studenica), combinig structural systems was also known. Where there were bells (Studenica, Dečani) larger openings were necessary probably like the two-light arched windows depicted on the model of the churches at the Patriarchate of Peć, as it appears on the frescoed donor portrait. In fortified entrances, judging by Studenica and Žiča, which had several stories, the thickness of the walls gradually decreased with the height so as to lighten the upper structure. The entrance passageways were paved with cobble stones (Studenica, Banjska, Đurđevi Stupovi, Sopoćani and elswhere). Sometimes on the ground floor there were stone benches built against the lateral walls (Banjska), in the manner seen in many Athonite monasteries and elswhere in Byzantium. The gates were wide with double leaves made of wood, closed from the inside and secured with a wooden beam fitted into sockets in the side walls (Banjska, Sopoćani, etc.).

The roof construction has not survived. Judging by the horizontal plan the roof had either two or four slopes. Earlier scholarship envisioned upper-story chapels as vaulted and covered with a lead roofs. In Serbia there were no elaborate monastery gates with antechambers, columns and triplearched openings, like those found in Thessaloniki (Holy Apostles, St. Nicholas Orfanos, St. Sophia). There is an important difference, however, as these were urban monasteries, while the Serbian monasteries were all built in rural areas. It is possible that town monasferies in Skoplje, Belgrade, or Smederevo were of a different design, but unfortunately, no material evidence survives.

The basic feature of Serbian monasteries in the Middle Ages is its walled enclosure which under certain circumstances, at a time of danger in the late 14^{th} and 15^{th} centuries, developed into a fortress. Even then, not all monasteries became fortresses, the royal foundations at Ravanica and Resava constituting the obvious exceptions.

THE ARCHITECTURE OF MONASTERY BUILDINGS

The monastery refectory from the 12^{th} to the 15^{th} centuries

The architecture of monastery refectories in medieval Serbia points first of all to a continuous adaptation of an architectural model without much change in terms of its general spatial and architectural disposition. This is evident primarily in its location relative to the church, as well as in its plan, which is almost always rectangular with an apse at one of the shorter ends. The only exception from this formula is the refectory of the monastery of the Holy Archangels with its cruciform plan. This is based on an older Byzantine model found only on Mt. Athos and in Serbia. A variation of this design may also be seen in the refectory of the medieval monastery near the classical city of Apolonia (in present-day Albania) which has a triconch plan.

In the oldest surviving refectory examples dating from the 12^{th} century — at Đurđevi Stupovi and Studenica — the apse was contained within the thickness of the wall and was not expressed on the exterior. Already in the 13^{th} century an apse visible on the exterior became a standard feature of these buildings. Chronological and stylistic attributions are not based on the primary architectural forms, but on secondary elements such as windows and walls, and at times, especially in the first half of the 14^{th} century, on the type of construction and materials (brick and stone) used.

If one compares the architecture of refectories and churches, one is struck by certain similarities between their stylistic features. Though the two buildings relied on different architectural solutions, this did not affect the individual elements. Similarities also exist in the selection of secondary sculptural and decorative elements, though these are generally much more elaborate on churches. The refectory at Studenica, for example, has a much simpler exterior compared to the marble-faced, decorated church of the Mother of God. The same relationship may be observed between the church and the refectory at Banjska, at Dečani, at the Holy Archangels or at Resava. The two-light windows and the portal of the 12^{th}-century refectory at Đurđevi Stupovi bear a stylistic resemblance to the two-light windows on the church of St. George and its portals. At Dečani, at Banjska and at the Holy Archangels the difference in the treatment of the refectory facades and those of the church is even more drastic. While the churches in these two cases are faced with the finest marbles, the refectory was built of brick and roughly hewn stone, probably plastered. Unfortunately, in most cases the portal, window frames and partition walls of the refectories have not survived. We can only surmise, on the basis of a few surviving examples, that their design might have resembled those found on churches. These observations suggest that the refectory was the most important building in the monastery after the church. Its exterior was given simpler treatment, though secondary elements of its architecture could be stylistically related to the comparable elements of the church.

Residential buildings and economic activities in monasteries from the 12^{th} to the 15^{th} centuries

Kitchens and bakeries

The cenobitic type of monastic communities in medieval Serbia necessitated the building of communal kitchens where food could be prepared for all the monks. The purpose of this building determined its location generally near the refectory.

A review of the surviving remains of medieval monastery kitchens reveals certain characteristic

features. Generally, their furnishings included conventional ovens and hearths. Older medieval kitchens dating from the 13^{th} and 14^{th} centuries were not separate buildings, but were separate rooms in larger building containing other functions.

In some 15^{th}-century monasteries the kitchen was a separate structure (St. Nicholas at Pavlovac). Separate kitchens are also found over a long period of time until the 19^{th} century, as at Marko's monastery near Skoplje, at Treskavac near Prilep, at the Holy Trinity monastery near Plevlje, in the cave monastery at Crna Reka, at Morača, and other places.

Most of the Athonite kitchens have a square ground plan with an upper structure featuring a cupola or a domical vault, in the middle of which rises a tall chimney. This architectural concept is not found in the monastery kitchens of medieval Serbia. Serbian monastery kitchens generally had a rectangular or trapezoidal plan, with the hearth located in a corner, or adjoining one of the walls. The smoke rose through a special structure above the hearth while the rest of the room had a wooden ceiling construction. Kitchens designed like that on Mt. Athos were found in Serbia only in the postmedieval period and later in the 19^{th} century.

Cells, storage rooms and workshops

Residential quarters almost always had more than one story, the monks living on the upper floors. The ground floor was generally built of stone. The design was usually based on an elongated rectangular ground plan set against the walled enclosure. The interior of the ground floor could be divided by walls into smaller rooms intended for daily work and storage. Occasionally these chambers could be exceptionally large and long with columns placed longitudinally through the middle of the building to support the wooden construction of the floors above. Wooden or stone staircases were emplyed generally on the outside of buildings, and were covered, so that porches became standard features of their architecture. The existence of porches also prevented direct access from the storage rooms and workshops on the ground floor to the cells on the upper floors.

It is certain that the ground floor was built of stone. In some of the stone outer walls have been found sockets for wooden ceiling beams (examples at Sopoćani, at the Holy Archangels, at Resava, and elswhere). There are indications that in the second half of the 13^{th} century and later, in the 14^{th} and 15^{th} centuries, the outer walls of multi-storied buildings were made of stone. The architectural design of some of these buildings clearly suggests that the entire building must have been built of stone. Thus, for example, in the surviving examples of 14^{th}-century residential quarters at the Holy Archangels, and in the comparable buildings in the monasteries of Banjska or Studenica, pilasters rise from the ground floor to the upper story, as was customary in the use of that architectural element.

If one examines the architectural type and the disposition of constructional elements on the ground floor of monastery buildings believed to have had cells in the upper stories, one finds two solutions commonly employed. In some cases the space was divided by stone walls, as at Đurđevi Stupovi in the 12^{th} century (west side), but often the ground floor was left undivided. It was simply a large room with a central row of wooden columns, as is the case with the earlier stage of construction at Studenica (the building with pilasters), at Sopoćani (the west building), at Sisojevac, etc. In cases where the interior did not have stone partition walls, one can assume that the cells on the upper floors were separated by partitions made of wooden columns and beams forming the main frame filled in with clay bond and wood. Traces of such a partition wall have been found on the ground floor in the oldest phase of construction at Mileševa, in a 13^{th}-century building at the east end of the monastery complex. At Studenica, likewise in the earliest structure on the east side, identified as the church of St. Demetrius, traces of wall plaster have been found with the imprint of a wooden base, providing evidence for the existence of wooden partitions in that building.

All the above-mentioned finds indicate that monastery building activity from the 12^{th} to the 15^{th} centuries was characterized by the combined use of both stone and wood.

The total height of monastery buildings and that of the walled enclosure were related. On the basis of sockets for wooden beams in the ceiling construction at different monasteries, one can estimate the average height of the ground floor. The height of the ground floor at Sopoćani was 2.25 to 3.15 meters, probably depending on the function of the building. The height of the ground floor in the north part of the Holy Archangels near Prizren was exceptionally great — 5.5 m (the room above is believed to have been a hospital). In the northern zone at Resava, the height was 3.3 m; in the south building at Kastaljan 2.65 m; and in the storage rooms in the south building at Pavlovac the height was merely 2.10 m. In the residential quarters above the ground floor, no traces of the wooden ceiling construction have survived to indicate reliably the height of individual rooms. One can merely surmise that it was similar to the ground floor heights, averaging from 2.65 to 3.0 m. In that case the total height of the buildings would be about 6.0 m, up to the roof line if the building had only two floors. Correspondingly, the exterior walled enclosure would also have been about 6.0 m high. This does not apply to the enclosures of fortified monasteries at Ravanica and Resava, where the walls are much higher. Some of the residential buildings might have had two upper stories, which would bring their total height to 9.0 m. In this case, the buildings probably rose well above the exterior walled enclosure.

Special residences, buildings and premises for the monastery administration

It has already been pointed out that documents and literature mention special residential buildings

intended for the patron, church dignitaries and monastery administration. Architectural remains of monastic settlements in medieval Serbia show that these buildings were part of the developed area adjoining the walled enclosure. Their width generally corresponded to that of the built-up zone, and their ground plan was rectangular, like that of the other buildings.

The building material used for these residences was the same as for the other buildings, semi-dressed stone, or stone combined with brick. This makes their identification difficult, especially since, judging by the remains, these buildings could also have had storage and other rooms on the ground floor, fulfilling a variety of functions. Special residences have been identified at St. Nicholas in Kuršumlija, at Sopoćani, at the Patriarchate of Peć, at Pavlovac, and elsewhere.

Building materials and techniques

The construction of a monastery in medieval Serbia depended on four basic materials: stone, wood, brick and a lime bond. These were used in combination to create primary architectural forms, functionally supplemented where necessary with elements of glass, lead, stucco, and iron.

Stone was the most desirable building material. In all periods of medieval Serbia it was used as the principal building material for monastery churches, refectories and the walled enclosure; other buildings could be built of different materials. The durability of stone, the ease of construction and varied treatment in a region where it was obviously in abundance, made stone not only the primary material in general use but also the exclusive means for creating the most important edifices in a monastery. Naturally, the many kinds of stone, varied in composition and origin, provided a choice. Better quality and more easily dressed stone was reserved for churches and refectories; the walled enclosure was usually built of whatever was available, including smooth river stones. Sandstone and marble were used for major buildings, and especially for their ornamentation, in areas where they were available. In some cases the choice of material was certainly dictated by the proximity of quarries.

Brick when used for construction was probably made on the site. This was necessary especially since bricks were shaped in special moulds for certain structural elements (engaged columns, string courses, corners, etc.) for a particular buildings. Evidence of this comes from an inscription on a brick found in the church at Ravanica, mentioning artisans commissioned to make bricks for the building.

Sometimes, however, several types of bricks might be used in building a single monastic settlement. One of the reasons for this might be reuse of older material combined with new, or different phases of construction over a prolonged periods of time, and the consequent engagement of different groups of artisans on the job. Various sizes were also used at a single site; this supports the hypothesis of different groups of artisans in the building of a monastery. Recent analyses of the physical structure and composition of bricks in Serbian churches show that the composition of ingredients differed.

In addition to bricks, roofing tiles were also manufactured by firing mixtures of clay and sand. Lead was also used for covering churches. Numerous lead fragments have been discovered during archaeological investigations of several different monasteries.

Wood was an important building material in the Middle Ages. It was used in the form of beams and columns, floor boards, for partitions and roofs, or as unfinished timber, generally for scaffolding. Oak and pine were most frequently used for the structural reinforcing and tie beams. Furniture and other objects where finer work was required, were more commonly made of walnut.

The *lime mortar* most commonly used for bonding stone or brick in medieval Serbia was known as *var*. After burning, lime had to cool for a long time, after which the kiln's roof construction together with the baked lime would fall into the hole that served as kiln, and the lime was removed as needed. To produce lime mortar, lime had to be cooled with a certain amount of water, which would be either hot or cold. Ordinary mortar was made of lime, water, and river sand of variable fineness. Water-resistant mortar was made by mixing ground brick or a special kind of red earth produced by dilution, and then allowing the lime to settle.

The windows in monastery buildings were made of *glass* set within stucco frames, while some openings had wooden shutters. Church windows were fitted with disc-like glass panes — *oculi* — or with plate glass. Numerous fragments of medieval window glass have been discovered by archaeologists within several Serbian monasteries. In addition to churches and refectories, residential buildings probably also had glass windows. In storage rooms and workshops, besides iron grills, windows might have had wooden shutters.

Lead, used for roofing, was an important and expensive material that required special preparation. It was therefore used mostly for covering churches, and only occasionally for covering other important monastery buildings.

The use of other *metal*, particularly *iron*, for construction purposes was relatively rare. If one discounts lead roofs, the sheathing of doors or the window frames for glass panes, the only other uses of metal involved: iron pins for joining stone blocks, nails for joining wooden beams, and ornamental nails for attaching door coverings. Iron bars were also used to protect windows and door locks.

Wooden doors at the main gates were not attached to the side walls with iron supports, as they were in later times, but were fitted into a vertical wooden door frame, without iron hinges. Forged hinges were in use, probably to join wooden elements. Such components are seen in frescoes and have been found by archaeologists at all monastic settlements and also in medieval villages, towns and fortresses.

Foundations

One can distinguish four types of building foundations in medieval Serbian monastery construction. The first type was not sunken. The walls rest practically on the ground, the first course buried only 10—15 cm beneath the floor level. These foundation walls lacked any kind of projecting footing and were therefore not the conventional type of foundation. In addition to the keep at Sopoćani, this type of foundation is found in several buildings at the north and the west ends of the monasteries of Mileševa and Đurđevi Stupovi (parts of the walled enclosure rest on exposed bedrock).

The second type of foundation was sunken, the depth depending on the firmness of the terrain into which the foundations were laid. This could range from 0.30 m to 1.40 m and deeper, varying from building to building. These foundations had the same width as the rising walls, and they were built of broken stone and lime mortar set in courses of equal thickness without facing. The third system required a symmetrically projecting footing, sunken likewise without facing to the depth determined by the local terrain. The fourth type was actually a retaining wall with a footing. Such foundations were employed in buildings partly below grade, where only one side of the wall and the foundation was finished.

Walls

The average thickness of stone walls ranged from 0.6 m to 0.9 m. Three characteristic types of construction can be singled out, each with their own variations. The first type used semi-dressed stone for the facing and was filled with smaller pieces of broken stone in a lime bond. The construction could be irregular without horizontal coursing. Alternatively, broken or semidressed stone of diverse quality may have been laid in comparatively even horizontal courses.

The second type consisted of dressed stone blocks set and joined in regular courses. This technique was rare in secular monastery buildings, but common for religious buildings.

The third type combined brick and stone. One can distinguish different techniques for the facing and patterns of brick and stone in vertical courses. Wooden grids, characteristic of the combined technique of construction, were also used for walls built exclusively of semidressed stone in the same way as the preceding.

Columns and piers

In addition to the walls forming the supporting framework of a building, there were also columns and piers. Columns were placed in interior rows, generally following the longitudinal axis of the building if the room was particularly long and wide. At times, only one element was used to shorten the span of the wooden beams of the ceiling construction (cf. north building at Pavlovac). As far as we know, columns were usually wooden, and square in section. Only traces have been preserved indicating where they stood directly on the floor (cf. imprints in stone flagstones in the refectory at Sopoćani) or simple stone bases upon which they rested.

Other structural elements

In most cases, the ceilling construction in rooms and porches was of wood; less often, it was vaulted. No wooden ceiling construction in a secular monastery building has survived from the medieval period. The evidence is indirect, from sockets in stone walls for wooden beams that would have supported ceiling construction. On the basis of these sockets, which indicate the position of the beams, it can be seen that they were spaced 50 cm to 100 cm apart, depending on the size of the room. Beams were generally square in section, and less often rectangular, depending on the load they were bearing. For wider spans, ceiling construction consisted of columns supporting rafters (Sopoćani, Ravanica, Resava) or rafters that rested directly on the walls or only a centrally placed column (Pavlovac, the mansion at the Patriarchate of Peć, Kastaljan). The construction of porches was solved in a comparable manner.

Staircases

Vertical communication in medieval monastery building was effected by means of wooden or stone staircases. In most cases these were external, leading from the porch to the upper floors, except in keeps where they were internal.

In some keeps, wooden beams of the ceiling construction were placed in a different direction on each floor, so the staircases would be continuous. Such a disposition of beams has been preserved in the 15th-century keep at Resava.

Floors

Floors in monastery building differed, depending on the function of a given building. In addition to some floors, the courtyard was also paved, under the porches, as well as along paths leading to the entrances to the church and other buildings. The open area in front of religious buildings was likewise paved. The remains of monastery courtyard paving discovered by archaeologists in different

settlements show that the most common materials used were stone slabs or large river stones.

Available evidence suggests that there were several types of floors in medieval monastery buildings. The first group includes stone floors made of regularly cut slabs or sometimes just broken pieces of river stones, generally used for paths. The second group consisted of wooden floors on a mortar foundation for the ground floor or placed on a grid of supporting beams on the upper floor. The third category consisted of floors made of mortar with smooth surfaces. The fourth was brick. In a few cases, floors were simply cut out of bedrock, or were made of a packed layer of clay.

Windowsa and doors

The very few remains of medieval windows do not permit any general conclusions. There were certainly distinctions between windows in refectories and residential buildings, and the simple openings in kitchens, storage and other rooms. The following types of windows have been preserved: two-light windows, a single-light arched window probably with a transenna, smaller openings with lintels, and narrow wall slits for ventilation of basement chambers.

As was the case with windows, very few doors to medieval monastery buildings have been preserved, and therefore, they do not allow for general conclusions. Arched openings appear to have been more common from the 12th to the 14th centuries, while both arched and segmented openings seem to have been common in the 15th century. Furthermore, the flat lintel design with variations was certainly typical throughout the entire medieval period. Not a single medieval leaf of the original wooden doors from monastery building gates has survived. The wooden doors preserved on a few churches date largely from the 15th and 16th centuries.

Architectural design

Secular monastery architecture, except for the refectory, differed from that of the church. It had no constant ideological concept and no symbolic significance. It was characterized by multiple functions and by adaptability in view of changing functions as circumstances demanded. Reconstruction of buildings in a medieval monastery was common, even in refectories which had a more articulated architectural concept than the other structures. The old 12th-century refectory at Đurđevi Stupovi was rebuilt for the first time in the 13th century, and again later. The same thing happened to the refectories at Studenica, Dečani, Resava, and elsewhere. It seems that other buildings changed their function more often than refectories. This functional flexibility of the monastic settlement implies that the architecture of the church must be considered separately from that of secular buildings in a monastery.

The architectural design of most monastery buildings was primarily dictated by their location within the ring-like zone extending the length of the walled enclosure. The position of the building was the only constant in this architecture. It determined the form of the plan, an elongated rectangle with end walls defining the buildings. This was the fundamental unit of the spatial group. It was further articulated by adding individual elements, which differed only in their dimensions relative to the size of the spatial complex itself. In elevation, likewise, the elements differed, their dimensions determined, essentially, by the external walled enclosure.

Annexes to the primary building form consisted of porches, a set of rhythmically placed vertical elements — columns linked to the basic cube by horizontal planes, also placed at regular vertical intervals. Walls were pierced by small windows and by doors. The balance between full and broken surfaces was uneven. Extended, monolithic wall surfaces appear to have been favored. Surviving examples suggest that, in general, one small opening provided the light for a single room. The size of individual windows seems disproportionally small for the size of rooms associated with them, so that at least some interiors were poorly lit. This particularly applies to storage rooms on the ground floor which had mere slits for ventilation. Residential quarters were probably equipped with artificial lighting, as indicated by the surviving niches in the walls of these rooms. The reasons for the small size of windows should probably be sought, above all, in the harsh climate prevailent in these regions. The necessity for conserving heat as well as the expense of glass — generally considered a luxury at the time — must have contributed to the small size of openings. Furthermore, it appears that the medieval monk's needs for light were considerably smaller than what would be considered normal today. In any case, days were spent working outside, and buildings were used simply as shelter for people and their possessions. This attitude had its effect on the articulation of basic forms, largely deprived of any decorative elaborations. Architecture of the monasteries was introverted, focused solely on the monastery church, as can be seen in the design of its facade, i.e. the one facing the courtyard. It is not yet known whether any facades of secular buildings in Serbian monasteries of the 12th and 13th centuries had stone ornamentation comparable to that on church facades.

The ornamentation of secular buildings was certainly related to their function. This was primarily painted decoration on the exterior and interior walls. Painting of external church walls was common practice in Byzantium, and also in medieval Serbia. Facades not only of churches but also of refectories, keeps, and gates were often painted with frescoes. At Studenica, for example, the outer facade of the bell tower surmounting the gate was covered with a fresco program, of which only the Tree of Jesse survives. The outer walls of the refectory at Studenica were also covered

with frescoes, but only fragments have been preserved around the windows. Painted decoration on outer facades of other buildings, has not survived. There is also no evidence of any painted imitation of brick or stonework over plaster on secular monastery buildings, as was at times done on church facades.

A characteristic of architectural design was the choice of a system of measurements according to which the buildings were erected. The measuring and design of religious buildings have often been the subject of study, particularly the proportional aspects of design. These include the familiar methods of quadrature and triangulation, which were employed in medieval Serbian churches. The units of measure used in the design and construction were based on the common medieval mesauring units of the foot and the ell. Studies of these measures on various medieval churches in Serbia reveal differences in the size of the foot, and hence of the ell. Expressed in presentday measures, they range from 29.3 cm to 34 cm (foot) and 44 to 48 cm (ell). These were probably also used for secular buildings in monasteries. At several monastic settlements dating from the 12th to the 15th centuries the length of a fuilding (sometimes not counting the thickness of the walls), was apparently a multiple of its width. The walls usually had the thickness of 2 to 2.5 feet. The following proportional relationships have been discovered between the width and the length of buildings: 1 : 3.5 at Sopoćani; 1 : 6 or 1 : 8 at Đurđevi Stupovi; 1 : 5 at the Holy Archangels; and 1 : 2 at St. Nicholas in Kuršumlija and at Pavlovac.

Monastery refectories also conformed to certain design modules, which were employed in order to determine the overall dimensions of the building. The system of measurements in the elevation was related to the horizontal measurements of the ground plan. In the refectory as well, the width of the interior appears to have been coordinated with its length. In the first monastery refectories in the 12th and 13th centuries the proportion of width to length ranged from 1 : 2,5 to 1 : 3. In the Banjska refectory the ratio of width to length was 1 : 2.5, and at Dečani it was 1 : 3. Only the cruciform plan of the refectory at the Holy Archangels was inscribed in a square, not counting its semicircular apse, which corresponded to the internal division of the main square.

Infrastructure of the monastic settlement

As a spatial structure, a monastery in medieval Serbia was furnished with amenities which, for medieval times, assured a fairly high standard of living. Water supply systems, sewer drains, heating and sanitation facilities, as well as building maintenance, point to a complex spatial model, influenced as far as the standard is concerned, by ideological considerations. This applies, for example, to bathrooms, which did not exist in Serbian monasteries in the form known elsewhere in the Middle Ages. St. Sava's *typikon* for the monasteries of Hilandar and Studenica does not prescribe bathing, hence there were no bathrooms within the monastic settlement. Byzantine medical practice prescribed bathing as part of the therapy, and as the Hilandar monastery's medical codex was based on Byzantine medical practice, bathing the patient was probably a routine therapeutic procedure. But bathing could have taken place in special receptacles, and not in bathrooms as such. In monasteries rather than hospitals, the prescribed regime requiring strict control, self-sacrifice and limited hygiene determined the standard of living. The medieval Serbian monastic community had access to various amenities, then, but utilized them in accordance with the prescriptions of their spiritual code.

Master builders

The builders of Serbian monasteries, especially those who raised secular buildings, remain for the most part anonymous. In medieval Serbia there were various categories of artisans, whose rights and obligations were cleary specified. Their guilds and types of activities can best be studied in some of the surviving medieval monastery charters. A group of builders was always led by a master builder (*protomajstor*), the chief artisan in charge of the entire construction project or a particular component (a dome, vault, portal, window). Master builders for the construction of individual monastery churches are likewise unknown; only in a few exceptional cases were their names recorded. Đorđe, Nikola and Dobroslav built the refectory and keep, while *protomajstor* Vita built the church at Dečani; Rade Borović, according to the preserved inscription, is known to have been in charge of building Ljubostinja.

It is particularly noteworthy, however, that as early as the 13th and certainly in the 14th century, there were competent local artisan groups working for Serbian rulers and their monasteries. In addition, other specialized artisan groups are known to have come by invitation to Serbia. In 1312, for example, King Milutin invited an artisan and his assistant from Dubrovnik, to roof some of his churches with lead.

The role played by coastal towns in exporting builders into the hinterlands is particularly significant. On the other hand, the Byzantine world also played a major role in the formation of local building societies.

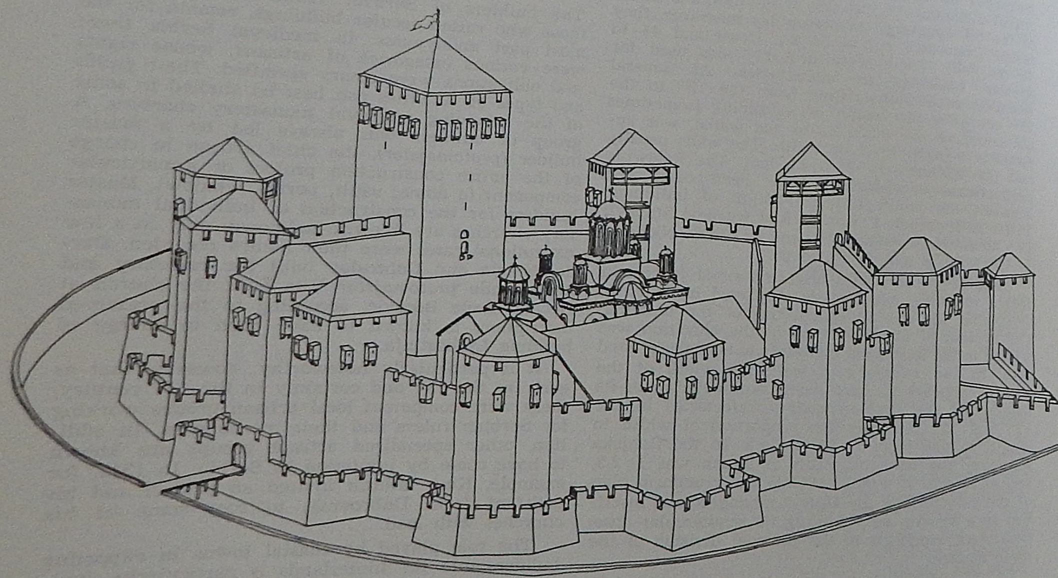
MONASTERY ARCHITECTURE AND MEDIEVAL BUILDING ACTIVITY IN SERBIA

A monastery represents a complex spatial structure which, besides its exceptional religious and political significance, played an important role in the development of building activity in the medieval Serbian state. The building of monastic settlements though carried out with a specific program, dictated in part by the monastery typikon, evolved

into an outstanding architectural achievement. Certainly the monastery churches reflect the highest degree of medieval creativity but refectories, fortified gates or the mansions of church dignitaries and patrons are also notable. In the 12th and 13th centuries the number of monks in a typical Serbian monastery averaged between 20 and 40, but by the end of the 13th, and especially in the 14th century this number reached between 80 and 100 monks.

Apart from towns, monasteries are the only places where it is possible to study medieval standard, of living, since they possessed water supply systems, fountains, sewer drainage systems, sanitation facilities, and inside be buildings hearths and fireplaces for heating. In these settlements various trades were cultivated. Monasteries were, therefore, not exclusively religious centers but also important economic centers of the medieval state. Here we find architecture built of the finest materials by the best local and foreign artisans.

The symbolic meaning of a monastery church is reflected in its primary form, emphasized through carefully cut stone ornamentation, proof that patrons selected the best master builders and stone-cutters for their foundations. Wealthy estates, commensurate with their economic status, erected other buildings needed in the daily life of a community. Primarily functional in its design objectives with occasional decorative touches, this architecture was, in fact, part of the building activity that can be classified as monastic and urban. Viewed as a whole, however, given all its specific features, from the spatial organization to the functional intent of individual buildings, medieval monastic settlement reflects a particular type of building enterprise.



ILLUSTRATIONS

33. Plan of Studenica monastery, 12th century (M. Radan-Jovin, M. Popović)
a. entrance; b. refectory; c. workshops — lead smeltery; d. workshops and cells; e. cell
34. Entrance tower at Studenica monastery (field studies by M. Radan-Jovin)
34.1. Layout of semicircular towers, 12th century
34.2. Plan of the first floor of a rectangular tower, 13th century
34.3. Plan of the second floor
34.4. Plan of the third story
34.5-6 Cross-sections
34.7. Present condition
34.8. Ideal reconstruction (S. Popović)
35. Towers at Žiča and Studenica, 13th century
35.1. Žiča (Dj. Bošković)
35.2. Studenica (M. Radan-Jovin)
36. Plan of Djurdjevi Stupovi monastery at Ras, 12th century (J. Nešković)
a. refectory, 12th century; b. entrance and chapel, 12th and 13th centuries; c. refectory, 13th century; d. cells and storage rooms; e. kitchen; f. reservoir, 12th century
37. Ideal reconstruction of the entrance tower at Djurdjevi Stupovi monastery (J. Nešković)
37a. Chapel at Djurdjevi Stupovi — donor portrait (photo N. Živković)
38. Ideal reconstruction of the chapel of King Dragutin in the entrance tower at Djurdjevi Stupovi, 13th century (J. Nešković)
39. Variation of the ideal reconstruction of the entrance tower and later chapel in Djurdjevi Stupovi monastery, 12th—13th centuries (S. Popović)
39.1. Tower
39.2. Chapel
39a. Plan of the monastery of the Mother of God at Toplica, 12th century (Institute for the Protection of Cultural Monuments, Niš)
40. Layout of entrance buildings
40.1. Byzantine fortifications, Attaleia, 10th century (A. V. Lawrence)
40.2. Djurdjevi Stupovi, Ras, 12th century (J. Nešković)
40a. Plan of St. Nicholas monastery in Končul, 12th century (Institute for the Protection of Cultural Monuments, Kraljevo)
41. Plan of Studenica Hvostanska monastery, 13th century (V. Korać)
41a. Plan of Žiča monastery, 13th century (Dj. Bošković)
a. remains of medieval walls near gate (M. Čanak)
42. Plan of Mileševa monastery, 13th century (S. Popović)
a. entrance; b. refectory
43. Plan of Mileševa monastery, c. 1459 (S. Popović)
44. Mileševa, tower, chronology (S. Popović)
45. Mileševa, detail of fortifications (S. Popović, M. Janković)
46. Plan of Sopoćani monastery, 13th century (O. Kandić)
a. entrance; b. refectory; c. kitchen; d. cells and storage rooms; e. residence; f. mill
47. Ideal reconstruction of the entrance to Sopoćani monastery (S. Popović)
47.1. 13th century
47.2. 14th century
48. Plan of Gradac monastery, 13th century (O. Kandić; medieval chronology S. Popović)
a. entrance; b. refectory; c. kitchen; d. storage rooms and cells
49. Gradac: depth probe at entrance (1); probe beneath outer walls by refectory (2)
50. Plan of Arilje monastery, 13th century (M. Čanak-Medić)
a. earliest religious building
b. walls from second stage of construction
c. monastery, 13th century
d. later reconstruction, 13th century
e. 14th century
f. late medieval reconstruction
g. late medieval reconstruction
h. late medieval period
i. probable trends, 13th century (S. Popović)
51. Detail of the archaeological layout of the entrance to Arilje
a. probable link of souh buildings and entrance (S. Popović)
52. Plan of the Patriarchate of Peć with fortifications, 14th century (R. Findrik; chronology S. Popović)
a. fortifications, first half of the 14th century, rebuilt in the late 14th century, b. monastery
53. Plan of the Patriarchate of Peć, 13th—14th centuries (R. Findrik, M. Čanak-Medić and S. Popović)
a. churches
b. location of the old refectory, 13th century
c. mansion
d. late medieval buildings
54. Plan of Morača monastery, 13th century (M. Kovačević)
a. church
b. tower (S. Petković)
c. location of original medieval entrance
55. Plan of Davidovica monastery, 13th century (drawing S. Popović and M. Lukić)
a. church, 13th century
b. reconstructed medieval buildings
56. Plan of Banjska monastery (Institute for the Protection of Cultural Monuments, Priština)
a. entrance
b. refectory
c. keep
57. Ideal reconstruction of the entrace to Banjska monastery, 14th century (S. Popović)
58. Ideal reconstruction of the keep at Banjska monastery, 14th century (S. Popović)
a. layout with the original location of the wooden grid (S. Djordjević)
59. Comparative analysis of monastery entrances in Serbia and Byzantium, 14th century
59.1. Banjska
59.2. Dečani
59.3. Holy Archangels
59.4. St. Nicholas in Thessalonica (A. K. Orlandos)
59.5. Holy Apostles in Thessalonica (G. Velenis)
60. Comparative analysis of keeps in Serbia, Chilandar and French keeps, 12th and 13th centuries
a. St. Sava's keep at Chilandar (Dj. Bošković)
b. Albanian keep, Chilandar (S. Nenadović)
c. King Milutin's keep, Chilandar (Dj. Bošković)
d. St. George's keep, Chilandar (Dj. Bošković)
e. St. Basil's keep, Chilandar (Dj. Bošković)
f. Tophala at Lake Skadar (Institute for the Protection of Cultural Monuments, Cetinje)
g. Banjska, Serbia (S. Popović)
h. Chevreuse, France (all keeps in France, A. Chatelain)
I. La Roche-Posay
j. Abbeville
k. Saugues
l. Saint-Genies
61. Plan of Gračanica monastery, 14th century (M. Kovačević)
61a. Appearance of Gračanica monastery, early 20th century (photo M. Kovačević)
62. Plan of St. Nicholas monastery in Toplica, 12th—14th centuries (Institute for the Protection of Cultural Monuments, Niš)
a. cemetery
b. mansion
c. tower
63. Plan of Dečani monastery, 14th century (Republican Institute for the Protection of Cultural Monuments)
a. entrance tower; b. refectory; c. farm buildings
64. Dečani — probe north of refectory (1) a. layout; b. cross-section and probe near entrance tower (2); c. layout (S. Popović)
65. Ideal reconstruction of the tower at Dečani monastery, 14th century (S. Popović)
66. Plan of the Holy Archangels monastery with Višegrad fortifications, 14th century (Republican Institute for the Protection of Cultural Monuments)
67. Plan of Holy Archangels monastery near Prizren, 14th century (Republican Institute for the Protection of Cultural Monuments)
a. entrance; b. refectory; c. kitchen; d. cells and storage rooms; e. hospital kitchen; f. hospital

68. Ideal reconstruction of the entrance to Holy Archangels monastery near Prizren, 14th century (S. Popović)
a. exterior; b. interior
69. Ideal reconstruction of the tower at Lesnovo monastery (S. Popović)
70. Plan of St. Nicholas monastery at Dabra, 12th—14th centuries (I. Kostić, M. Janković)
a. refectory; b. tower
71. Plan of Ravanica monastery, 14th century (B. Vulović; chronology S. Popović)
a. entrance tower; b. refectory; c. keep; d. workshops
72. Ideal reconstruction of the entrance tower at Ravanica monastery, 14th century (S. Popović)
73. Plan of Nova Pavlica monastery, 14th century (A. Jurišić, M. Kovačević)
a. refectory
b. kitchen — bakery
74. Plan of Sisojevac monastery, 14th century (Institute for the Protection of Cultural Monuments, Kragujevac)
a. refectory; b. entrance
75. Plan of Milentija monastery, 14th century (M. Kovačević)
a. refectory (second floor)
76. Plan of Vraćevšnica monastery, 14th century (Institute for the Protection of Cultural Monuments, Kraljevo)
a. location of the tower
77. Plan of St. Nicholas monastery at Pavlovac, 15th century (S. Popović)
a. refectory; b. cells; c. residence; d. kitchen; e. covered area; f. spring
78. Plan of St. George monastery at Kastaljan, 14th—15th centuries (G. Marjanović-Vujović, M. Ivanović)
a. refectory; b. cells; c. kitchen
79. Monasteries in Petruška district, 14th—15th centuries (R. Prokić)
79.1. Zabrega (Namasija)
a. entrance; b. refectory; c. pottery; d. smithy; e. lavatory
79.2. Blessed Mary Petruška
79.3. St. John the Baptist
80. Monasteries in the Balšić district on Lake Skadar, 14th—15th centuries
80.1. Starčeva Gorica (M. Kovačević)
80.2. Moračnik (M. Kovačević)
80.3. Beška (Institute for the Protection of Cultural Monuments, Cetinje)
80.4. Tophala (Regional Museum, Bar)
81. Plan of Resava monastery, 15th century (I. Kostić)
a. entrance; b. refectory
82. Ideal reconstruction of the entrance to Resava monastery, 15th century (G. Simić)
a. exterior; b. interior
83. Ideal reconstruction of the despot's tower at Resava, 15th century (G. Simić)
84. Types of monastery entrances from the 12th to the 15th centuries
a. Đurđevi Stupovi; b. Studenica; c. Studenica, 13th century; d. Sopoćani; e. Arilje; f. Gradac; g. Banjska; h. St. Peter's; i. Sopoćani, 14th century; j. Holy Archangels; k. Dečani; l. Sisojevac; m. Ravanica; n. Resava
85. Ideal reconstruction of the refectory at Djurdjevi Stupovi monastery at Ras, 12th century (J. Nešković, porch added by S. Popović)
86. Ideal reconstruction of the refectory at Studenica monastery
86.1. 12th-century building (S. Popović)
86.2. Reconstruction in 14th century(?) (S. Popović)
87. Ideal reconstruction of the refectory and living quarters at Studenica Hvostanska monastery, 13th century (V. Korač)
88. Reconstruction of the 13th-century refectory at Đurđevi Stupovi monastery at Ras (J. Nešković)
89. Ideal reconstruction of the refectory at Sopoćani monastery, 13th century (S. Popović)
90. Ideal reconstruction of the refectory at Banjska monastery, 14th century (S. Popović)
a. layout at ground floor level
b. layout with the location of the wooden grid (field studies by S. Djordjević)
91. Ideal reconstruction of the refectory at Dečani monastery, 14th century (S. Nenadović, with additions by S. Popović)
a. first stage; b. second stage
92. Ideal reconstruction of the refectory at Holy Archangels monastery near Prizren, 14th century (S. Popović)
93. Ideal reconstruction of the refectory at Holy Archangels monastery (S. Popović)
94. Refectory at Treskavac monastery (S. Nenadović)
95. Plan of Marko's monastery, 14th century (Institute for the Protection of Cultural Monuments, Skoplje)
a. refectory
96. Ideal reconstruction of the refectory at Marko's monastery, 14th century (S. Popović)
97. Ideal reconstruction of the refectory at Ravanica monastery, 14th century (S. Popović)
a. interior of west wall (drawing by Dimitrije Avramović); b. layout of the ground floor; c. layout of the upper floor
98. Ideal reconstruction of the refectory at Resava monastery, 15th century (S. Popović)
a. layout of the ground floor; b. layout of the upper floor
99. Ideal reconstruction of the refectory at St. George's monastery at Kastaljan, 15th century (M. Ivanović)
100. Ideal reconstruction of the refectory at St. Nicholas' monastery at Pavlovci, 15th century (S. Popović)
a. layout of the ground floor; b. layout of the upper floor
101. Reconstruction of the furniture of monastery refectories
a. Banjska — serving table (S. Popović)
b. Studenica — table (S. Popović)
c. Treskavac — table (S. Nenadović, R. Findrik)
102. Medieval monastery kitchens
102.1. Gradac (O. Kandić, A. Jurišić)
102.2. Sopoćani (O. Kandić)
102.3. Crna Reka (S. Popović)
102.4. Crna Reka (S. Popović)
102.5. Holy Archangels (S. Nenadović)
102.6. St. George, Kastaljan (S. Popović)
102.7. St. Nicholas at Pavlovac (S. Popović)
102.8. Nova Pavlica (A. Junčić, S. Popović)
103. Examples of buildings with two sets of rooms (inner hall)
103.1. St. Meletius in Greece (A. K. Orlandos)
103.2. Sagmata in Beotia (A. K. Orlandos)
103.3. Holy Archangels, Prizren (S. Popović)
104. Mileševa monastery — ideal reconstruction of the buildings with cells and storage rooms in the northeast (S. Popović)
104.1. 13th-century buildings
104.2. 15th-century buildings
a. layout of the ground floor (workshops?)
b. layout of the upper floor (cells)
105. Mileševa monastery — ideal reconstruction of the buildings with cells and storage rooms, 13th century (S. Popović)
107. Sopoćani monastery — ideal reconstruction of the buildings with cells and storage rooms in the south, 13th century (O. Kandić, reconstruction S. Popović)
a. layout of the ground floor
b. layout of the upper floor
c. lavatory
108. Sopoćani monastery — ideal reconstruction of the buildings with cells and workshops in the north, 14th century (O. Kandić)
a. layout of the ground floor
b. layout of the upper floor
109. Holy Archangels monastery — ideal reconstruction of the buildings with cells, storage rooms and a hospital in the north, 14th century (S. Popović)
109.1. layout of the ground floor
a. storage rooms; b. hospital kitchen
109.2. layout of the upper floor
c. cells; d. lavatory; e. hospital
110. a. Holy Archangels — buildings at the east end of the monastery (S. Nenadović)

111. Resava monastery, 15th century — remains of buildings of unidentified purpose in the east (I. Kostić, C. Jordović) (1) Ravanica monastery, 14th century — remains of workshops for metalworking with ovens in the north (2) (B. Vulović, M. Madas)
112. Plan of the monastery of St. John the Theologian in Poganovo, 15th century (Institute for the Protection of Cultural Monuments, Niš)
    a. cells
    b. purpose unidentified (refectory or residence?)
113. Monastery of St. George at Kastaljan, 15th century — building with cells in the south (M. Ivanović, S. Popović)
114. Plan of Ubožac monastery, 14th century (S. Popović, M. Mihaljević)
    a. residential building with storage rooms at the western end mansions — residences
115. Ideal reconstruction of a residence in St. Nicholas monastery in Toplica (S. Popović)
116. Ideal reconstruction of a residence at Sopoćani
    116.1. layout of the ground floor — a. storage rooms; b. bakery; c. kitchen; d. fountain (O. Kandić)
    116.2. layout of the upper floor — e. living quarters; f. lavatory (S. Popović)
    116.3. appearance (O. Kandić)
117. Sopoćani monastery — western building, details
    a. reconstruction of a 16th-century window (O. Kandić)
    b. fragments of a string course (O. Kandić)
118. Ideal reconstruction of the mansion at the Patriarchate of Peć, 14th century (S. Popović)
    a. variation with a brick porch
    b. variation with a wooden porch
119. Ideal reconstruction of a residence at the monastery in Pavlovci, 15th century (S. Popović)
    a. ground floor — storage rooms; b. upper floor
120. Belgrade metropolitan ate — mansion, 15th century (M. Popović)
    120.1. basement
    120.2. ground floor — a. fountain: b. oven
121. Fragments of medieval baked earth roofing
    a. Sopoćani (O. Kandić)
    b. Holy Archangels (S. Nenadović)
    c. Gradac (A. Jurišić)
    d. Gračanica (B. Vulović)
    e. Mileševa (M. Janković)
    f. Prohor Pčinjski (R. Findrik)
    g. Koporin (D. St. Pavlović)
    h. Arilje (M. Čanak-Medić)
123. Joining architectural elements (S. Popović)
    a. joining stone blocks
    b. joining wooden beams
    c. detail of a cross-section through a stone wall and wooden porch
    d. joining stone columns (1) by pins, (2) melted lead
124. Types of iron window bars
    a. Mileševa (S. Popović)
    b. Djurdjevi Stupovi (reconstruction S. Popović)
    c. Sopoćani (O. Kandić)
    d. Window bars in frescoes at Sopoćani (B. Živković)
125. Diagram of typical medieval building foundations (S. Popović)
    a. without foundations
    b. foundations without base
    c. with foundation base
    d. with foundation base and wooden grid
    e. without foundations adjoining rock
    f. on piles
126. Building techniques
    126.1. Broken stone
        a. Studenica
        b. Mileševa
        c. Sopoćani
    126.2. Stone blocks
        d. Gradac
        e. Resava
    126.3. Brick and stone
        f. Studenica
        g. Banjska
        h. Patriarchate of Peć
        i. Holy Archangels
127. Details of stone architectural elements
    127.1. Studenica — refectory porch — base, columns, capitals (S. Nenadović)
    127.2. Sopoćani — base of porch columns (O. Kandić)
    127.3. Patriarchate of Peć — base (possibly of the mansion) (D. Stanojević)
    127.4. Holy Archangels — base of refectory (S. Popović)
    127.5. Resava
        a. refectory capital (reconstruction S. Popović)
        b. base of porch (S. Popović)
        c. console on the keep (G. Simić)
        d. beam above machicolations (G. Simić)
    127.6. Ubožac — stone base (M. Mihaljević)
128. Types of vaults in medieval buildings (S. Popović)
    a. spherical
    b. cross
    c. barrel
    d. barrel — segmented
129. Types of roofs from the 14th to the 18th centuries
    a. Brâd, Syria — roof with a double slope on porch (H. C. Butler)
    b. St. Catherine on Mt. Sinai, 6th century (taken from C. Mango)
    c. Notre-Dame, Paris, 13th century (R. Mainstone)
    d. 13th-century roof (Villard de Honnecourt)
    e. Teatro Olympico, Vicenza, 16th century (R. Mainstone)
    f. Chilandar monastic residence, 1784 (R. Findrik)
    g. Dionysius monastery on Mt. Athos, 16th century (R. Theocharides)
130. Location of the staircase in monastery buildings (S. Popović)
    a. Sopoćani — southern building
    b. Sopoćani — western building
    c. Sopoćani — northern building
    d. Ubožac
    e. Kastaljan
    f. Pavlovci
    g. Belgrade metropolitan ate — mansion
131. Types of floors in medieval buildings (S. Popović)
    131.1. Stone floor
        a. Banjska
        b. Mileševa
        c. Sopoćani
        d. Djurdjevi Stupovi
        e. Holy Archangels
    131.2. Mortar floor
    131.3. Wooden floor — f. cross-section
    131.4. Brick floor — g. cross-section
132. Windows in medieval monastery buildings
    a. Djurdjevi Stupovi — refectory, 12th century (J. Nešković)
    b. Djurdjevi Stupovi — refectory, 13th century (J. Nešković)
    c. Studenica — refectory, 12th century (S. Popović)
    d. Gradac — unidentified building, 13th century (O. Kandić)
    e. Dečani — refectory, 14th century (S. Nenadović)
    f. Holy Archangels — northern building, 14th century (S. Popović)
    g. Holy Archangels — eastern building, 14th century (S. Popović)
    h. Patriarchate of Peć — mansion, 14th century (B. Vulović)
    i. St. George at Kastaljan — refectory, 15th century (M. Ivanović)
    j. St. George Kastaljan — southern building (M. Ivanović)
    k. Belgrade metropolitan ate — mansion, 15th century (M. Popović)
    l. St. Nicholas at Pavlovac — residence, 15th century (S. Popović)
    m. St. Nicholas at Pavlovac — refectory, 15th century (S. Popović)
    n. Mileševa — northeastern building, 16th century (S. Popović)
    o. Sopoćani — western building, 16th century (O. Kandić)

133. Doors on medieval monastery buildings
    a. Sopoćani — main entrance to the monastery, 13th century (O. Kandić)
    b. St. Nicholas at Pavlovac — basement under refectory (S. Popović)
    c. St. Nicholas at Pavlovac — southern building, 15th century (S. Popović)
    d. St. Nicholas at Pavlovac — residence, 15th century (S. Popović)
    e. St. Nicholas at Pavlovac — basement of the residence (S. Popović)
    f. Belgrade metropolitan ate — mansion, 15th century (M. Popović)
    g. Djurdjevi Stupovi — refectory, 12th century (M. Popović)
    h. St. George at Kastaljan — kitchen, 15th century (M. Ivanović)
    i. St. George at Kastaljan — southern building, 15th century (M. Ivanović)
134. Niches in medieval buildings
    a. Mileševa (S. Popović)
    b. Sopoćani (O. Kandić)
    c. Holy Archangels (S. Popović)
    d. Holy Archangels (S. Popović)
    e. Pavlovci (S. Popović)
    f. Končul (S. Popović)
    g. Mileševa, 15th—16th centuries (S. Popović)
135. Measurements of monastery refectories (S. Popović)
    a. Sopoćani
    b. Gradac
    c. Dečani
    d. Djurdjevi Stupovi
    e. Holy Archangels
    f. Marko's monastery
    g. Banjska
    h. Studenica
    i. Resava
136. Measurements of monastery buildings (S. Popović)
    a. Holy Archangels (northern building)
    b. Sopoćani (southern building)
    c. Djurdjevi Stupovi (western building)
    d. Pavlovci (southern building)
    e. Sopoćani (western building)
    f. Sopoćani (northern building)
137. Cisterns in the monasteries
    a. Djurdjevi Stupovi (J. Nešković)
    b. Studenica Hvostanska (V. Korać)
    c. St. Michael at Ras (Dj. Bošković)
138. Fountains, water supply systems and wells
    a. Djurdjevi Stupovi — well, 12th century (J. Nešković)
    b. Arilje — fountain, 13th century (M. Čanak-Medić)
    c. Sopoćani — lead water conduit with fountain (O. Kandić)
139. Medieval water supply systems
    a. Studenica — stone conduit (O. Kandić)
    b. Sopoćani — stone drain (O. Kandić)
    c. Sopoćani — stone section (O. Kandić)
    d. Dečani — ceramic conduit (S. Popović, S. Vučinić)
    e. Dečani — ceramic conduit, 16th century (S. Popović, S. Vučinić)
140. Drain for waste water at Mileševa (S. Popović, M. Janković)
    a. layout
    b. cross-section
    c. drain well
141. Medieval lavatories
    a. Sopoćani — southern building, 13th century (O. Kandić)
    b. Sopoćani — western building, 13th century (O. Kandić)
    c. Sopoćani — northern building, 14th century (O. Kandić)
    d. Djurdjevi Stupovi — sewage hole, postmedieval period (J. Nešković)
    e. Holy Archangels — northern building, 14th century (S. Popović)
    f. Mileševa — northern building, 14th century (S. Popović)
142. Medieval hearths and fireplaces
    a. Sopoćani — northern building, 14th century (O. Kandić, reconstruction)
    b. Mileševa — northern building, 15th century (S. Popović, reconstruction)
    c. St. George at Kastaljan, 15th century (S. Popović, reconstruction)
    d. St. Nicholas at Pavlovci, 15th century (S. Popović)
143. Medieval ovens
    a. Mileševa, 15th—16th centuries (S. Popović, reconstruction)
    b. Sopoćani, 15th—16th centuries (O. Kandić, reconstruction)

PHOTOGRAPHS

1. Imprint of a wooden cross in the foundations of the apse at Sopoćani (photo O. Kandić)
2. Imprint of a cross in the apse of the south chapel in the church of the Mother of God in the monastery of Constantine Lipsa in Constantinople (photo from Dumbarton Oaks collection in Washington)
3. St. Nicholas at Toplica, 12th century (photo S. Popović)
4. St. Nicholas at Toplica, remains ofan episcopal mansion (photo S. Popović)
5. Mother of God at Toplica, 12th century (photo M. Čanak—Medić)
6. Mother of God at Toplica, remains of the refectory (photo S. Popović)
7. Djurdjevi Stupovi at Ras, main 13th-century monastery entrance, rebuilt in postmedieval period (photo J. Nešković)
8. Djurdjevi Stupovi at Ras, 12th-century refectory (photo J. Nešković)
9. Djurdjevi Stupovi at Ras, 12th century (photo M. Kovačević)
10. Djurdjevi Stupovi at Ras, entrance tower later converted into a chapel (photo Institute for the Protection of Cultural Monuments, Kraljevo)
11. Donor portrait with a model of the chapel in the entrance tower at Djurdjevi Stupovi in Ras (photo N. Živković)
12. Djurdjevi Stupovi, remains of the main 12th-century refectory portal (photo Institute for the Protection of Cultural Monuments, Kraljevo)
13. Djurdjevi Stupovi, 12th-century refectory window (photo J. Nešković)
14. Djurdjevi Stupovi, remains of capitals and colonnade from 12th-century refectory window (photo J. Nešković)

15. Djurdjevi Stupovi at Ras, remains of the 13th-century refectory (photo J. Nešković)
16. Djurdjevi Stupovi, remains of the arch construction of a 12th-century cistern (photo J. Nešković)
17. Djurdjevi Stupovi, location of the well and filter in the 12th-century cistern (photo J. Nešković)
18. Djurdjevi Stupovi, reconstruction of the 12th-century well curb (photo J. Nešković)
19. St. Peter's church at Ras, appearance of the complex (photo M. Kovačević)
20. Drawing of Studenica monastery on an Austrian military map dated 1689, Kriegsarchiv, Vienna (from V. Korač, Zograf 7 (1977) ill. 1 and 2)
21. Drawing of Studenica monastery on an Austrian map dated 1690—1693 — Nationalbibliothek Vienna (from the catalogue of the Serbian Academy of Science, *Treasures of Studenica Monastery*
22. Copperprint of Studenica monastery, 1733 (photo N. Živković)
23. Studenica, 12th century, general appearance (photo R. Živković)
24. Studenica, west entrance with 12th-century semicircular towers and a 13th-century rectangular tower (photo R. Stanić)
25. Studenica, remains of frescoes in the entrance to the monastery (photo R. Živković)
26. Entrance to Chilandar monastery (photo M. Kovačević)
27. Studenica, 12th-century refectory (photo S. Popović)
28. Studenica, reconstruction of the interior of the 12th-century refectory (photo R. Živković)
29. Studenica, remains of the columns in the refectory (photo S. Popović)
30. Studenica, remains of the capitals in the refectory (photo S. Popović)
31. Studenica, remains of the column base (photo S. Popović)
32. Studenica, remains of medieval bunldings at the south and of the monastery (photo M. Kovačević)
33. Hermitage at Studenica monastery (photo N. Živković)
34. St. Nicholas at Končul, 12th century, general appearance (photo Dj. Bošković)
35. St. Nicholas at Končul, remains of monastery buildings (photo Institute for the Protection of Cultural Monuments, Kraljevo)
36. Studenica Hvostanska, remains of the 13th-century monastery complex (photo V. Korač)
37. Mileševa, 13th century, general appearance (photo M. Kovačević)
38. Mileševa, remains of monastery buildings in the northeastern part of the complex (photo O. Kandić)
39. Mileševa, remains of monastery buildings at the north end of the complex (photo S. Popović)
40. Mileševa, remains of a fireplace with a niche (photo S. Popović)
41. Sopoćani, 13th century, general appearance (photo M. Kovačević)
42. Sopoćani, reconstructed main entrance to the monastery (photo O. Kandić)
43. Sopoćani, 13th-century refectory (photo O. Kandić)
44. Sopoćani, remains of buildings — in the foreground the kitchen with the refectory (photo O. Kandić)
45. Sopoćani, remains of buildings in the north end of the complex (photo O. Kandić)
46. Sopoćani, 13th-century building at the south end (photo O. Kandić)
47. Sopoćani, remains of the residence at the west end of the monastery (photo O. Kandić)
48. Gradac, 13th century, general appearance (photo O. Kandić)
49. Sopoćani, postmedieval ceramic oven (photo O. Kandić)
50. Gradac, remains of the main entrance to the monastery (photo O. Kandić)
51. Gradac, west end of the monastery with the refectory (photo R. Živković)
52. Morača, 13th century, general appearance (photo M. Kovačević)
53. Morača, postmedieval buildings (photo M. Kovačević)
54. Arilje, 13th century, entrance to the complex (photo M. Čanak-Medić)
55. Arilje, remains of buildings at the southeast end of the complex (photo M. Čanak-Medić)
56. Davidovica, remains of buildings at the west end (photo S. Popović)
57. St Michael at Ras, cave monastery (photo Dj. Mitrović)
58. Church complex at the Patriarchate of Peć (photo S. Popović)
59. Patriarchate of Peć, portico column possibly in front of the patriarchal mansion (photo S. Popović)
60. Patriarchate of Peć, remains of buildings opposite entrance (photo S. Popović)
61. Patriarchate of Peć, remains of 14th-century episcopal-patriarchal mansion (photo S. Popović)
62. Patriarchate of Peć, patriarchal mansion — east wall (photo S. Popović)
63. St. Peter of Korisha, 13th century, cave monastery (photo M. Ivanović)
64. Treskavac, 13th century, refectory (photo R. Findrik)
65. Gračanica, 14th century, general appearance before reconstruction (photo from the early part of the century, M. Kovačević)
66. St. Stephen at Banjska, 14th century, general appearance (photo Dj. Mitrović)
67. Banjska, remains of the entrance (photo R. Stanić)
68. Banjska, refectory with remains of a 14th-century keep (photo R. Stanić)
69. Banjska, remains of the 14th-century refectory (photo S. Kesić)
70. Banjska, remains of 14th-century refectory furniture (photo S. Popović)
71. St. Nicholas at Dabar (Banja Pribojska), 14th century, general appearance (photo M. Kovačević)
72. Banjska, interior of the 14th-century keep (photo A. Jurišić)
73. Dečani, copperprint dated 1746 — monastery treasury (photo R. Živković)
74. Dečani, monastery church, 14th century (photo Dj. Mitrović)
75. Dečani, remains of the entrance tower, 14th century (photo I. Putić)
76. Dečani, monastery refectory, 14th century (photo Dj. Bošković)
77. Dečani, refectory — abbot's table (photo Dj. Bošković)
78. Dečani, hermitage (photo Dj. Bošković)
79. Holy Archangels near Prizren, 14th century, general appearance from the south (photo S. Temerinski)
80. Holy Archangels, general appearance from the east (photo S. Temerinski)
81. Holy Archangels — Višegrad fortifications above the monastery (photo S. Temerinski)
82. Holy Archangels, 14th-century refectory (photo R. Stanić)
83. Holy Archangels, interior of refectory (photo S. Popović)
84. Holy Archangels, remains of buildings at the east end of the complex (photo S. Popović)
85. Holy Archangels, remains of an oven (photo S. Popović)
86. Holy Archangels, St. Nicholas hermitage (photo M. Kovačević)
87. Lesnovo, 14th century, general appearance from the south (photo S. Barišić)
88. Marko's monastery, 14th century, general appearance (photo S. Barišić)
89. Marko's monastery, refectory rebuilt in the 19th century (photo G. Simić)
90. Marko's monastery, refectory — remains of the apse with a string course in dentate brickwork
91. Ravanica, 14th century, general appearance from the west (photo S. Popović)
92. Monastery church at Ravanica, 14th century (photo R. Stanić)
93. Ravanica, complex of buildings by the monastery keep (photo S. Popović)
94. Ravanica, remains of workshops at the north end of the monastery (photo S. Popović)
95. Ravanica, drawing by Steva Popović
96. Sisojevac, 14th century, general appearance (photo S. Popović)

97. Sisojevac, remains of buildings at the west end (photo S. Popović)
98. Nova Pavlica, 14th century, general appearance (photo M. Kovačević)
99. Nova Pavlica, remains of monastery buildings at the north end (photo M. Kovačević)
100. Vraćevšnica, 15th century, general appearance (photo S. Popović)
101. Vraćevšnica, rebuilt medieval building (photo S. Popović)
102. Woodcut of Vraćevšnica monastery, 19th century (photo S. Popović)
103. Ubožac, 14th century, general appearance (photo S. Popović)
104. Ubožac, 14th century, detail (photo S. Popović)
105. Ubožac, remains of buildings at the west end of the complex (photo Institute for the Protection of Cultural Monuments, Priština)
106. Ubožac, remains of a fireplace in a building at the northwest end of the complex (photo Institute for the Protection of Cultural Monuments, Priština)
107. Ždrelo-Gornjak monastery, 14th century, general appearance (photo M. Cunjak)
108. Annunciation, 14th century, cave monastery near Ždrelo (photo Institute for the Protection of Cultural Monuments, Smederevo)
109. Resava (Manasija) 15th century, general appearance (photo Dj. Mitrović)
110. Resava (Manasija), drawing by Vladislav Titelbah
111. Resava (Manasija), drawing by Steva Todorović
112. Resava, remains of the 15th-century refectory (photo Dj. Mitrović)
113. Resava, interior (photo Dj. Mitrović)
114. Resava, entrance to the monastery (photo Dj. Bošković)
115. Resava, interior of the refectory (photo Dj. Mitrović)
116. Resava, remains of buildings at the north end (photo G. Millet)
117. Resava, refectory — northern view (photo Dj. Mitrović)
118. Resava, detail of buildings at the north end (photo Dj. Bošković)
119. Resava, keep (photo N. Živković)
120. St. Nicholas at Zabrega, 14th—15th centuries (photo R. Prokić)
121. St. Nicholas at Zabrega, remains of a building for baking and drying ceramics (northwest corner of the complex) (photo T. Prokić)
122. Poganovo, 15th century, general appearance (photo J. Šurdilović)
123. Poganovo, monastery church (photo J. Šurdilović)
124. Poganovo, remains of monks' cells (photo J. Šurdilović)
125. St. Nicholas at Pavlovci, 15th century, general appearance from the north (photo Institute for the Protection of Cultural Monuments, Belgrade)
126. St. Nicholas at Pavlovci, refectory (photo S. Popović)
127. St. Nicholas at Pavlovci, kitchen (photo S. Popović)
128. St. Nicholas at Pavlovci, fireplace, 15th century (photo M. Lukić)
129. St. Nicholas at Pavlovci, 15th-century two-light window (photo S. Popović)
130. St. George at Kastaljan, 15th-century two-light window (photo M. Lukić)
131. Beška on Lake Skadar, 15th century general appearance (photo M. Kovačević)
132. Starčeva Gorica on Lake Skadar, 14th century, general appearance (photo M. Kovačević)
133. Belgrade metropolitan ate, remains of the residence basement (photo N. Borić)
134. Belgrade metropolitan ate, main portal to the residence, 15th century (photo M. Popović)
135. Belgrade metropolitan ate, remains of sculptural relief on 15th-century fountain (photo N. Borić)
136. Moračnik on Lake Skadar, 15th century, general appearance (photo M. Kovačević)
137. Kom on Lake Skadar, 15th century, general appearance (photo M. Kovačević)
138. Tophana on Lake Skadar, general appearance (photo M. Kovačević)

COLOUR PHOTOGRAPHS

1. Djurdjevi Stupovi at Ras, 12th century (photo G. Subotić)
2. Studenica, 12th century (G. Subotić)
3. Mileševa, 13th century (G. Subotić)
4. Sopoćani, 13th century (G. Subotić)
5. Arilje, 13th century (G. Subotić)
6. Davidovica, 13th century (M. Petrović)
7. Resava (Manasija), 15th century (M. Petrović)

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

ABME	Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος
Actes de Chilandar I	*Actes de Chilandar*. Première partie: Actes grecs, ed. L. Petit BB 17 (1911) suppl. 1 (reprint Amsterdam 1975).
Actes de Chilandar II	*Actes de Chilandar*. Deuxième partie: Actes slaves, ed. V. Korablev, BB 19 (1912) suppl. (reprint Amsterdam 1975).
Actes de Lavra II	*Actes de Lavra* II De 1204 A 1328, Archives de l'Athos (ed. P. Lemerle. A. Guillou. N. Svornos, D. Papachryssanthou) Paris 1977.
Actes de Xen.	*Actes de l'Athos. Actes de Xénophon* (ed. L. Petit) BB 10 (1903) suppl. (reprint Amsterdam 1964).
А. Дероко, *Из мат. култ. Хиландара*	А. Дероко, *Из материјалне културе прошлости — етнографске белешке из Хиландара*, п. о. Споменик САНУ 112 (1963).
А. Дероко, *Смедеревски град*	А. Дероко, *Смедеревски град. Становање у једном нашем средњевековном граду и још неки други нерешени проблеми*, Старинар 2 (1951) 59—98.
А. Дероко, *Средњевековни градови*	А. Дероко, *Средњевековни градови у Србији, Македонији и Црној Гори*, Београд 1950.
A. J. Festugière, *Le Moines D'orient*	A. J. Festugière, *Le Moines D'orient* I, II, Paris 1961; III, Paris 1962.
А. Јуришић, *Градац*	А. Јуришић, *Градац. Резултати археолошких радова*, Београд 1989.
A. Orlandos, *Μοναστηριακή*	A. Orlandos, *Μοναστηριακή ἀρχιτεκτονική*, Atina 1958.
AP	Arheološki pregled (Savez arheoloških društava Jugoslavije).
А. П. Каждан, *Византийский монастырь*	А. П. Каждан, *Византийский монастырь XI—XII в.в. как социальная группа*, В В 31 (1971) 48—70.
A. P. Rudakov, *Ocherki viz. kul.*	A. P. Rudakov, *Ocherki vizantiyskoy kultury po dannym grecheskov agiografii*, Moskva 1917 (reprint London 1970).
Alahan (ed. M. Gough)	Alahan, *An Eearly Christian Monastery in Southern Turkey* (ed. M. Gough), Toronto 1985.
Архиепископ Данило II (ед. Ђ. Даничић)	*Животи краљева и архиепископа српских, написао архиепископ Данило* (ед. Ђ. Даничић) Загреб 1866 (репринт Лондон 1972).
Архиепископ Данило II (прев. Л. Мирковић)	*Животи краљева и архиепископа српских од архиепископа Данила II* (превео Л. Мирковић) Београд 1935.
Архитектура Немањиног доба I	М. Чанак-Медић, Ђ. Бошковић, *Архитектура Немањиног доба I, Цркве у Топлици и долинама Ибра и Мораве*, Београд 1986.
А. В. Соловјев, *Сокалници и отроци*	А. В. Соловјев, *Сокалници и отроци у упоредно-историјској светлости*, ГСНД 19 (1938) 103—131.
А. Соловјев, В. Мошин, *Грчке повеље*	А. Соловјев, В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, Београд 1936.
A. W. Lawrence, *A. Skeletal History*	A. W. Lawrence, *A Skeletal History of Byzantine Fortification*, The Annual of The British School at Athens, 78 (1983), 171—227.

Б. Бабић, *Материјалната култ.*	Б. Бабић, *Материјалната култура на Македонските Словени во светлината на археолошките истражувања во Прилеп*, Прилеп 1986.
Б. Бабић, *Панигириште—Прилеп*	Б. Бабић, *Покушај утврђивања места и граница панигиришта Прилепа друге четвртине XIV века*, Старинар 20 (1969) 1—9.
BCH	Bulletin de Correspondance Hellénique.
BF	Byzantinische Forschungen.
BSA	The Annual of the British School at Athens.
B. Smith, *Symbolism*	B. Smith, *Architectural Symbolism of Imperial Rome and the Middle Ages*, Princeton New Jersey 1956.
Б. Вуловић, *Архитектура Раванице*	Б. Вуловић, *Архитектура Раванице*, Раваница 1381—1981, Споменица о шестој стогодишњици, Београд 1981, 19—32.
BZ	Byzantinische Zeitschrift.
Cah. Arch.	Cahiers Archéologiques.
Цамблак (превео Л. Мирковић)	*Старе српске биографије XV и XVII века*, Цамблак, Константин, Пајсије (превео Л. Мирковић) Београд 1936.
CH	Church History.
Ch. Bouras, *Nea Moni*	Ch. Bouras, *Nea Moni on Chios*, Atina 1982.
Clavijo, *Embassy*	Ruy Gonzáles de Clavijo, *Embassy to Tamerlane*, 1403—1406 (ed. Guy Le Strange) London 1928.
C. Mango, *The Art of the Byz. Emp.*	C. Mango, *The Art of the Byzantine Empire 312—1453*, Toronto (Medieval Academy of America) 1986.
DAA	Documenti di Architettura Armena.
Dölger, *Schatzk.*	F. Dölger, *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges*, München 1948.
Доментијан, *Живот св. Симеуна* (ед. Ђ. Даничић)	*Живот светога Симеуна и светога Саве*, написао Доментијан (ед. Ђ. Даничић) Београд 1865.
DOP	Dumbarton Oaks Papers.
Du Cange, Glossarium	Du Cange, Charles du Fresne, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis I, Lugduni apud Anissonis* (J. Posuel, C. Rigaud) 1688.
АХЛЕ	*Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*
Ђ. Даничић, *Рјечник*	Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, Београд 1863.
ЕО	Échos d'Orient.
E. V. Williams, *The Bells.*	E. V. Williams, *The Bells of Russia, History and Technology*, Princeton 1985.
F. Cabrol, H. Leclercq, *Dictionnaire*	F. Cabrol, H. Leclercq, *Dictionnaire d'Archaeologie et de Liturgie*, tom I/1, Paris 1907; tom XII/2, Paris 1936.
F. Miklosich, *Mon. Serbica*	F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, Vindobonae 1858.
G. C. Soulis, *The Serbs and Byzantium*	G. C. Soulis, *The Serbs and Byzantium During the Reign of Tsar Stephen Dušan* (1331—1355) *and His Successors*, Vašington 1984.
Глас САН	Глас Српске академије наука. Одељење друштвених наука.
Глас СКА	Глас Српске краљевске академије.
Гласник ДКС	Гласник Друштва конзерватора Србије.
Гласник ДСС	Гласник Друштва српске словесности.
Гласник СПЦ	Гласник Српске православне цркве.
Гласник СУД	Гласник Српског ученог друштва.
ГНЧ	Годишњица Николе Чупића.
Г. Острогорски, Сабрана дела V	Г. Острогорски, *Светогорски исихасти и њихови противници*, Сабрана дела V, Београд 1970, 203—223.
GOThR	Greek Orthodox Theological Review.
ГСкФФ	Гласник Скопског филозофског факултета.

ГСНД	Гласник Скопског научног друштва.
Г. Томовић, *Морфологија*	Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, Београд 1974.
G. W. H. Lampe,	G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford 1961.
GZMS	Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu.
H. Delehaye, Byzantine Monasticism	H. Delehaye, *Byzantine Monasticism*, Byzantium (ed. S. Baynes, L. Moss) Oxford 1948, 136—165.
H. Delehaye, Deux Typice Buz.	H. Delehaye, *Deux Typica Byzantins de l'epoque des Paléologues, Synaxaires byzantins, ménologes, typica*, London 1977.
ХЗ	Хиландарски зборник (Српска академија наука и уметности Београд).
ИАИ	Известија на Археологическија Институт.
ИЧ	Историјски часопис.
ИГ	Историјски гласник.
И. Микулчић, *Тврдини*	И. Микулчић, *Старо Скопје со околните тврдини*, Скопје 1982.
ИРАИК	Известија Русского Археологического Института в Константинополе.
Историја Црне Горе 1; 2/1; 2/2	Историја Црне Горе (група аутора) књ. прва, Титоград 1967; књ. друга том први том други, Титоград 1970.
Историја српског народа I, II	Историја српског народа I, Београд 1981; II Београд 1982.
J. Калић, *Црквене прилике*	J. Калић, *Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године*, Сава Немањић-Свети Сава, Београд 1979, 27—53.
ЈИЧ	Југословенски историјски часопис.
J. J. Yiannias, *The Wall Painting*	J. J. Yiannias, *The Wall Painting in the Trapeza of the Great Lavra on Mount Athos: A Study in Eastern Orthodox Refectory Art*, Univ. Pittsburgh 1971 (dissert.).
J. Нешковић, *Ђурђеви ступови*	J. Нешковић, *Ђурђеви ступови и старом Расу*, Краљево 1984.
JÖB	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik.
J. P. Burridge, *Monastic Arch.*	P. J. Burridge, *The Development of Monastic Architecture on Mount Athos with Special Reference to the Monasteries of Pantocrator and Chilandari*, Univ. of York G. B. (diss.) 1982.
J. P. Thomas, Private Religious Fundations	J. P. Thomas, *Private Religious Foundations in the Byzantine Empire*, Vašington 1987.
J. Шафарик, *Хрисовуља цара Стефана Душана*	J. Шафарик, *Хрисовуља цара Стефана Душана којом оснива манастир Св. Арханђела Михаила и Гаврила у Призрену године 1348?* Гласник ДСС 15 (1862) 264—310.
JThS	The Journal of Theological Studies (Oxford).
K. Јиречек, *Историја Срба I, II*	K. Јиречек, *Историја Срба I, II* (превео J. Радонић) Београд 1952 (reprint 1978).
КН	Културно наследство.
Константин Филозоф, *Живот Стефана Лазаревића* (од В. Јагић)	*Константин Филозоф и његов живот Стефана Лазаревића деспота српског* (ед. В. Јагић) Гласник СУД 42 (1875) 223—328.
Константин Филозоф, *Живот деспота Стефана Лазаревића* (ед. Л. Мирковић)	Старе српске биографије XV и XVII века, Цамблак, Константин, Пајсије (ед. Л. Мирковић) Београд 1936.
K. S. Papaioannou, *Τά ἑλληνικά μοναστήρια*	K. S. Papaioannou, *Τὰ ἑλληνικὰ μοναστήρια τῶν ἀρχιτεκτονικῆς τυνθέσεως*. Атина 1977.
Liturgia Bizantina	R. P. D. Placidio Meester, *Liturgia Bizantina*, Roma 1930.

Љ. Ковачевић, *Светостефанска хрисовуља*	Љ. Ковачевић, *Светостефанска хрисовуља*, Споменик СКА 4 (1890) 1—23.
Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*	Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Београд — Сремски Карловци 1927.
Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*	Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типици, поменици, записи и др.*, Споменик СКА 3 (1890).
Mansi	J. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, 31 vol. Florence — Venice, 1759—98).
M. Attaliate, Diataxis	P. Gautier, *La Diataxis de Michel Attaliate*, REB 39 (1981) 5—143.
Матије Властара Синтагмат	Ст. Новаковић, *Матије Властара Синтагмат*, Београд 1907.
М. Благојевић, *Земљорадња*	М. Благојевић, *Земљорадња у средњовековној Србији*, Београд 1973.
М. Динић, *Караванска трговина*	М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска трговина*, ИЧ 3 (1937).
М. Чанак-Медић, *Ариље*	М. Чанак-Медић, *Свети Ахилије у Ариљу*, Београд 1982.
М. Чанак-Медић, *Из историје Ариља*	М. Чанак-Медић, *Из историје Ариља*, Саопштења 14 (1982) 25—50.
М. Јанковић, *Епископије и митрополије*	М. Јанковић, *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, Београд 1985.
Мил. Јанковић, *Затворене целине*	Мил. Јанковић, *Затворене археолошке целине манастира Студенице*, Саопштења 18 (1986) 7—20.
M. M.	F. Miklosich, I. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, 6 vol. Vindobonae 1860—90.
Monasticon Gallicanum	D. M. Germain, *Monasticon Gallicanum*, Bruxelles 1967.
М. Радан-Јовин, М. Јанковић, С. Темерински, *Студеница — истраживања*	*Студеница у светлости археолошких и архитектонских истраживања*, Благо манастира Студенице (каталог), Београд 1988, 29—68.
М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*	М. Милојевић, *Две Дечанске хрисовуље*, Гласник СУД II одељак 12 (1880) 1—142.
М. Живојиновић, *Келије и пиргови*	М. Живојиновић, *Светогорске келије и пиргови у средњем веку*, Београд 1972.
OChA	Oriental Christiana Analecta.
О. Кандић, *Градац*	О. Кандић, *Манастир Градац*, Београд 1982.
О. Кандић, Истраживање архитектуре	О. Кандић, *Истраживање архитектуре и конзерваторски радови у манастиру Сопоћани*, Саопштења 16 (1984) 7—29.
О. Кандић, *Куле — звоници*	О. Кандић, *Куле-звоници уз српске цркве XII—XIV века*, ЗЛУ 14 (1978) 44—47.
Pan. typ.	P. Gautier, *Le typikon du Christ Sauveur Pantocrator*, REB 32 (1974) 1—145.
PEFQ	Palestine Exploration Fund, Quarterly Statement.
P. G.	J. P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series graeco-latina*, 161 vol. Paris 1857—1866.
P. J. Šafarik, Památky	P. J. Šafarik, *Památky dževniho pisemnictvi jihoslovanuv*, Praze 1873.
PL	J. P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series latina*, 221 vols. Paris 1844—1855.
Прилози КЈИФ	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор.
Procopius, *Buildings* I—VII	Procopius. VII *Buildings* (ed. H. B. Dewing) London 1971.
Rad JAZU	Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti.
REB	Revue des Etudes Byzantines.

R. G. Ousterhout, Kariye Camii	R. G. Ousterhout, *The Architecture of the Kariye Camii in Instanbul*, Vašington 1987.
Rituale Armenorum	Rituale Armenorum (ed. F. C. Conybeare) Oxford 1905.
Саопштења	Саопштења (Републички завод за заштиту споменика културе — Београд).
SCH	Studies in Church History.
С. Ћурчић, *Грачаница: ист. Арх.*	С. Ћурчић, *Грачаница: Историја и архитектура*, Београд — Приштина 1988.
СКМ	Старине Косова и Метохије.
S. Mojsilović, Elements of Fortification	S. Mojsilović, *Elements of Fortification of the Monasteries in Medieval Serbia*, Balcanoslavica 7 (1978) 169—195.
S. Mojsilović-Popović, *Monastery Entrances*	S. Mojsilović-Popović, *Monastery Entrances around the Year 1200*, Студеница и византијска уметност око 1200. године, Београд 1988, 153—170.
S. Mojsilović-Popović, Secular Buildings	S. Mojsilović-Popović, *Secular Buildings in Medieval Serbian Monasteries. About the Medieval Standard of Living*, Зограф 16 (1985) 19—25.
С. Мојсиловић, *Просторна струк. ман.*	С. Мојсиловић, *Просторна структура манастира средњовековне Србије*, Саопштења 13 (1981) 7—45.
С. Ненадовић, *Студенички проблеми*	С. Ненадовић, *Студенички проблеми*, Београд 1957.
С. Ненадовић, *Св. Арханђели*	С. Ненадовић, *Душанова задужбина манастир Светих арханђела код Призрена*, Београд 1966.
Списи св. Саве (ед. В. Ћоровић)	*Списи светога Саве* (ед. В. Ћоровић), Београд — Сремски Карловци 1928.
Списи св. Саве и Стевана Првовенчаног (ед. Л. Мирковић)	*Списи светога Саве и Стевана Првовенчанога* (ед. Л. Мирковић) Београд 1939.
Споменик СКА	Споменик Српске Краљевске академије.
Српска православна црква — споменица	Српска православна црква 1219—1969 — споменица о 750 — годишњици аутокефалности, Београд 1969.
Стефан Првовенчани, *Житије* (ед. В. Ћоровић)	*Житије Симеона Немање од Стефана Првовенчанога* (ед. В. Ћоровић) Светосавски зборник књ. 2, Извори, Београд 1938, 15—76.
Ст. Новаковић, *Законски споменици*	Ст. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњега века*, Београд 1912.
С. Троицки, *Ктиторско право*	С. Троицки, *Ктиторско право у Византији и у Немањићкој Србији*, Глас СКА 168 (1935) 81—132.
Студенички типик	в. *Списи св. Саве* (ед. В. Ћоровић).
Свети Сава — Споменица	*Свети Сава*. Споменица поводом осамстогодишњице рођења 1175—1975, Београд 1977.
TM	Travaux et Mémoires.
T. Mathews, »Private« Liturgy	T. Mathews, *»Private« Liturgy in Byzantine Architecture: Toward a Re-appraisal*, Cah. Arch. 30 (1982) 125—138.
T. Miller, *The Birth of the Hospital*	T. S. Miller, *The Birth of the Hospital in the Byzantine Empire*, Baltimore, London 1985.
Т. Тарановски, *Историја српског права*	Т. Тарановски, *Историја српског права у Немањићкој држави* I, Београд 1931.
Typ Évergetis	P. Gautier, Le *Typikon de la Théotokos*, Évergétis, REB 40 (1982) 5—101.
Typ. Kécharitôménè	P. Gautier, *Le typikon de la Théotokos Kécharitôméne*, REB 43 (1985) 5—165.
Typ. Kosmosotira	L. Petit, *Typikon du monastère de la Kosmosotira près d'Aenos* (1152) IRAIK 13 (1908) 17—77.
Typ. Pakourianos	P. Gautier, *Le typikon du sébaste Grégoire Pakourianos*, REB 42 (1984) 5—145.

ВВ = Виз. Врем. .... Византијскиј Временник.

В. Г. Барски, *Странствования* .... В. Г. Барски, *Странствования Василья Григоровича Барскаго по святъмъ пръстамъ Востока съ 1723 по 1747*, 4 тома, С. Петербург 1885—1887.

Vitae Athanasii Athonitae .... Vitae duae Antiquae Sancti Athanasii Athonitae (ed. J. Noret) Corpus Christianorum: Series Graeca 9, Turnhout Brepols, Leuven University press 1982.

Византијски извори .... Византијски извори за историју народа Југославије I, II, III, IV, VI, Београд 1955—1986.

В. Марковић, *Православно монаштво* .... В. Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији*, Сремски Карловци 1920.

В. Мошин и др. *Грамоти* .... *Грамоти на манастириот св. Георги — Горг Скопски, Грамота на крал Милутин*, Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија I, Скопје 1975.

В. Петковић, *Повесница* .... В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950.

В. Соловјев, *Одабрани споменици* .... В. Соловјев, *Одабрани споменици српског права од XII до краја XV века*, Београд 1926.

VVM .... Vesnik Vojnog muzeja (Beograd).

Законик цара Стеф. Душана .... *Законик цара Стефана Душана* (ед. Н. Радојчић) Београд 1960.

Записи и натписи .... Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи I—III*, Београд 1903—1905; IV—VI Сремски Карловци 1923—1926.

ЗЛУ .... Зборник за ликовне уметности Матице српске.

ЗФФУБ .... Зборник Филозофског факултета у Београду.

ЗМПУ .... Зборник Музеја примењених уметности (Београд).

ЗНМ .... Зборник Народног музеја (Београд).

ЗРВИ .... Зборник радова Византолошког института САНУ.

ЗЗСК .... Зборник заштите споменика културе.

Животи краљева и архиепископа српских (ед. Ђ. Даничић) .... в. Архиепископ Данило II (ед. Ђ. Даничић).

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ

Actes de l'Athos. Actes de Xenophon (ed. Louis Petit), V. V. 10 (1903) suppl., (reprint Amsterdam 1964).

Actes de Chilandar I (ed. Louis Petit), V. V. 17 (1911) suppl., (reprint Amsterdam 1975).

Actes de Chilandar II (ed. B. Korablev), V. V. 19 (1912) suppl., (reprint Amsterdam 1975).

Actes de Lavra II De 1204 A 1328, Archives de l'Athos (ed. P. Lemerle, A. Guillou, N. Svornos, D. Papachryssanthou), Paris 1977.

Actes du Protation, Archives de l'Athos VII (ed. D. Papachryssanthou), Paris 1975, No 12.

Allatios, A., *The Newer Temples of the Greeks* (ed. A. Cutler), University Park and London 1969.

Атанасијевић, Д. И., *Српски архив Лавре Атонске*, Споменик СКА 56 (1922) 6—21.

Broquière, Bertrandon de la., *Putovanje preko mora*, (preveo M. Rajičić), Beograd 1950.

Цамблак, Г., *Живот краља Стефана Дечанског*, (ед. J. Шафарик), Гласник ДСС 11 (1859) 35—94.

Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio* (ed. G. Y. Moravcski, R. J. H. Jenkins), Budapest 1949.

Corpus iuris civilis III. Novellae (ed. R. Schoell, W. Kroll), Berlin 1912.

Clavijo, Ruy González de., *Embassy to Tamerlane, 1403—1406* (ed. Guy Le Strange), London 1928.

Чремошник, Г., *Историски споменици Дубровачког архива св. I, Канцелариски и нотарски списи 1278—1301*, Београд 1932.

Ђоровић, В., *Силуан и Данило II, српски писци XIV—XV века*, Глас СКА 86 (1929) 13—103.

Димитриевски, А., *Описание литургических рукописей I*, (Типика) Киев 1895.

Димитријевић, Ст. М., *Грађа за српску историју из руских архива и библиотека*, Споменик СКА 53 (1922).

Dölger, F., *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges*, Stuttgart, 1948.

Доментијан, *Животи светога Саве и светога Симеона* (ед. Л. Мирковић), Београд 1938.

Du Cange, Charles du Fresne, *Gllossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis I*, Lugduni apud Anissonis (Y. Posuel, C. Rigaud) 1688.

Gautier, P., *Le typikon du Christ Sauveur Pantocrator*, REB 32 (1974) 1—145.

Gautier, P., *La Diataxis de Michel Attaliate*, REB 39 (1981) 5—143.

Gautier, P., *Le Typikon de la Théodokos Evergétis*, REB 40 (1982) 5—101.

Gautier, P., *Le Typikon du Sébaste Grégoire Pakourianos*, REB 42 (1984) 1—145.

Gautier, P., *Le Typikon de la Théotokos Kécharitôméne*, REB 43 (1985) 5—161.

Halkin, Fr., *Un eremite des Balkans au XVI[e] siècle. La vie grecque inédite de Saint Romylos*, Byzantion 31 (1961) 111—147.

Hunger, H., *Das Testament des Patriarchen Matthaios (1397—1410)*, BZ 51 (1958) 288—309.

Константин Философ, Живот Стефана Лазаревића деспота српског (ед. В. Јагић), Гласник СУД 42 (1875) 223—328. (Исто, *Исправци и додатци*, 372—377).

Ковачевић, Љ., *Светостефанска хрисовуља*, Споменик СКА 4 (1890) 1—23.

The Life of St. Nicholas of Sion (ed. T. Ševčenko, N. P. Ševčenko), Brooklin 1984.

Mansi, J. D., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, 31 vol. Firenca i Venecija 1759—1798.

Migne, J. P., *Patrologiae cursus completus. Series latina*, 221 vols. Paris 1844—1855.

Migne, J. P., *Patrologiae curcus completus. Series graeco-latina*, 161 vols. Paris 1857—1866.

Miklosich, F., *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae* Bosnae Ragusii, Beč 1858.

Miklosich, F. — Müller, I., *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, 6 vol. Vindobonae 1860—90.

Милојевић, М., *Две Дечанске хрисовуље*, Гласник СУД 12 (1880) 1—142.

Мирковић, Л., *Типик архиепископа Никодима* (из 1319), Гласник СПЦ 9 (1946).

Житiе преподобнаго Ромила (ed. Syrcu), Памятники древней письмености и искусства 136 (1900) XXXIII—54.

Noailles, P. — Dain, A. ed., *Les Novelles de Léon VI le Sage*, Paris 1944 (Les Belles Lettres 1944. LXIII, 384 s.).

Новаковић, С., *Матије Властара Синтагмат*, Београд 1907.

Новаковић, С., *Законски споменици српских држава средњега века*, Београд 1912.

Павловић, М., Грачаничка повеља, ГСНД 3 (1928) 105—141.

Petit, L., *Typikon du monastère de la Kosmosotira
près d'Aenos (1152)*, ИРАИК 13 (1908) 17—77.
Procopius, Buildings VII (текст и превод Н. B.
Dewing у сарадњи са G. Downey), Cambridge—
Mass., London 1961.

Радојчић, Н., *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*, Београд 1962.

Rali, G. A. — Potli, M., *Σύνταγμα τῶν Θετων καί τερῶν κανόνων*, 6 vol, Atina 1852—1859.

Rituale Armenorum (ed. F. C. Conybeare), Oxford, 1905.

Rudakov, A. P., *Ocherki vizantiyskoy kul'tury po dannym grecheskoy agiografii*, London 1970 (reprint) — Moskva 1917.

Rycant, Sir Paul., *The Present State and Armenian Churches*, Anno Christi 1678 (London 1679).

Самарџић, Р., *Београд и Србија у списима француских савременика XV—XVII века*, Београд 1961.

Свети Сава, *Сабрани списи* (приредио Д. Богдановић), Београд 1986.

Словенски ракописи во Македонија (ед. В. Мошин), Скопје 1971.

Соловјев, В., *Одабрани споменици српског права од XII до краја XV века*, Београд 1926.

Соловјев, А. — Мошин, В., *Грчке повеље српских владара*, Београд 1936 (репринт Лондон 1974).

Списи св. Саве (ед. В. Ћоровић), Београд—Сремски Карловци 1928.

Списи светога Саве и Стевана Првовенчанога (ед. Л. Мирковић), Београд 1939.

Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија I, Скопје 1975.

Старе српске биографије (превео М. Башић), Београд 1924.

Старе српске биографије XV и XVII века, Цамблак, Константин, Пајсије (ед. Л. Мирковић), Београд 1936.

Стојановић, Љ., *Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типици, поменици, записи и др*, Споменик СКА 3 (1890).

Стојановић, Љ., *Стари српски записи и натписи I—III*, Београд 1903—1905, IV—VI Сремски Карловци 1923—1926.

Стојановић, Љ., *Стари српски родослови и летописи*, Београд—Сремски Карловци 1927.

Стојановић, Љ., *Старе српске повеље и писма I—II*, Београд—Сремски Карловци 1929—1934.

Saint Symeon of Thessalonike, *Treatise on Prayer. An Explanation of the Services Conducted in the Ortodox Church* (prevod H. L. N Simmons), Brookline Massachusettes 1984.

Шабановић, Х., *Турски извори за историју Београда I/1. Катастарски пописи Београда и околине 1476—1566*, Београд 1964.

Шафарик, Ј., *Хрисовуља цара Стефана Душана којом оснива манастир Св. Архангела Михаила и Гаврила у Призрену године 1348*, Гласник ДСС 15 (1862) 264—310.

Šafarik, P. J., *Pamàtky dževniho pisemnictvi jihoslovanuv*, Praze 1873.

Theophanes Continuatus; Ioannes Cameniata; Symeon Magister; Georgius Monachus (ed. I. Bekkeri), Bonnae 1838.

Типик архиепископа Никодима (текст преписао са оригинала Л. Мирковић), Архив САНУ бр. 473.

Трифуновић, Ђ., *Житије светога патријарха Јефрема од епископа Марка*, Анали Филолошког факултета 7 (1967) 64—74.

La vie ancienne de S. Syméon Stylite le Jeune (ed. P. Van den Ven), Subsidia Hagiographica 32, Bruxelles 1962.

Vitae duae antiquae Sancti Athanasii Athonitae, Corpus Christianorum: Series Graeca 9 (ed. J. Noret), Turnhout-Brepols, Leuven University Press 1982.

Vitruvius, *De Architectura, I—V, VI—IX*, (ed. F. Granger), London—Cambridge, Massachusetts 1970.

Византијски извори за историју народа Југославије, I, II, III, IV, VI, Београд 1955—1986.

Jus Graeco — Romanum 3 (ed. Zacharia von Lingenthal), Leipzig 1857, 292—296.

Законик Стефана Душана цара српског 1349——1354 (ед. Ст. Новаковић), Београд 1898.

Законик цара Стефана Душана (ед. Н. Радојчић), Београд 1960.

Законоправило или Номоканон Светога Саве, Иловачки препис из 1262. године (приредио М. Петровић), Горњи Милановац 1991.

Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчанога (ед. В. Ћоровић), Светосавски зборник 2 (Извори), Београд 1939, 15—76.

Житије светог патријарха Јефрема, Шест писаца XIV века (приредио Д. Богдановић), Београд 1986, 165—170.

Животи краљева и архиепископа српских, написао архиепископ Данило други (ед. Ђ. Даничић), Загреб 1866 (репринт Лондон 1972).

Животи светога Симеуна и светога Саве, написао Доментијан (ед. Ђ. Даничић), Београд 1865.

ЛИТЕРАТУРА

Abrahamse, D., *Rituals of Death in the Middle Byzantine Period*, 60 ThR 2912 (1984) 125—134.

Ahrweiler, H., *Charisticariat et autres formes d'attribution de fondations pieuses aux X^e—XI^e siecles*, ZRVI 10 (1967) 1—27.

Акрабова—Жандова, И., *Работилница за рисувана керамика на тог от кръслата църква в Преслав*, ИАИ 20 (1955) 487—509.

Alahan, An Eearly Christian Monastery in Southern Turkey, Toronto 1985 (ed. Mary Gough на бази радова Michael Gough).

Alpago-Novello, A., V. Beridze, J. Lafontaine-Dosogne, *Art and Architecture in Medieval Georgia*, Louvain-La-Neuve 1980.

Амфилохије Јеромонах, *Синаити и њихов значај у животу Србије XIV и XV века*, Манастир Раваница, споменица о шестој стогодишњици Београд 1981, 101—134.

Anđelić, P., *Trgovište, varoš i grad u srednjovekovnoj Bosni*, GZMS 18 (1963) 179—193.

Anđelić, P., *Bobovac i Kraljevina Sutjeska. Stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću*, Sarajevo 1973.

Ангелова, Р. — Н. Чанева-Дечевска — Ст. Стамов, *Исследования архитектуры Болгарского средневековъя*, София 1982.

Anghes, G., *Fortificatii Medievale de Piatra din Secolele XIII—XVI*, Cluj-Napoca 1986.

Антић-Комненовић, Н., *Остаци фресака у кули кнеза Лазара*, Зборник Народног музеја 8 (Београд 1975) 417—429.

Antonescu, D., *Introducere in Arhitectura Dacilor*, Bucuresti 1984.

Antologija stare srpske književnosti (XI—XVIII veka), (ed. Đ. Sp. Radojičić), Beograd 1960.

Археолошки споменици и налазишта у Србији II, Централна Србија, (ед. Ђ. Бошковић), Београд 1956.

Археология украинской СССР, (група аутора) том 3, Киев 1986.

Архиепископ Данило II и његово доба (Зборник радова), Београд 1991.

Бабић, Б., *Покушај утврђивања места и граница панагиришта Прилепа друге четвртине XIV века*, Старинар 20 (1969) 1—9.

Бабић, Б., *Материјалната култура на Македонските Словени во светлината на археолошките истражувања во Прилеп*, Прилеп 1986.

Babić, G., *Les chapelles annexes des églises byzantines. Fonction liturgique et programmes iconographiques*, Paris 1969.

Бабић, Г., *Друштвени положај ктитора у Деспотовини*, Моравска школа и њено доба, Београд 1972, 143—155.

Бабић, Г., *Владарске инсигније кнеза Лазара*, О кнезу Лазару, Београд 1975, 65—79.

Бабић, Г., — В. Кораћ, — С. Ћирковић, *Студеница*, Београд 1986.

Baçe, A., *La ville fortifiée de Berat*, Monumentet 2 (1971) 42—62.

Baçe, A., *Fortifications de la basse antiquité en Albanie*, Monumentet 11 (1976) 45—74.

Baçe, A., *La Barbacane de la ville forte de Berat*, Monumentet 12 (1976) 243—251.

Бакалова, Е., *Бачковската костница*, София 1977.

Балабанов, К., *Нови податоци за манастирот и манастирската црква св. Никола Топлички*, Културно Наследство 2 (1956) 18.

Balş, G., *Contribution à la question les églises superposées dans le domaine Byzantin*, Actes du IV congrès Int. Et. Byzantines (x) Sofia 1936, 156—167.

Баришић, Ф., *Чуда Димитрија Солунског као историјски извор*, Београд 1953.

Баришић, Ф., *О повељама кнеза Лазара и патријарха Спиридона*, ЗФФУБ 12/1 (1974) 367—371.

Баришић, Ф., *Владарски чин кнеза Лазара*, О кнезу Лазару, Београд 1975, 45—63.

Баришић, Ф., *О измирењу српске и византијске цркве 1375*, ЗРВИ 21 (1982) 159—182.

Барјактаревић, М., *О земљишним међама у Срба*, Београд 1952.

Барски, В. Г., *Странствования Василья Григоровича Барскаго по святымъ мѣстамъ Востока съ 1723 по 1747 г.* 4 тома, С. Петербургъ 1885—1887.

Башић, М., *Из старе српске књижевности*, Београд 1926.

Beck, H. G., *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959.

Beiträge zur siebenbürgischen Kunstgeschichte und Denkmalpflege, (ed. C. Machat), München 1983.

Bek, L., *The Idea of the Triklinium and the Staging of Convivial Ceremony from Rome to Byzantium*, Analecta Romana Instituti Danici 12 (1983) 81—107.

Beldiceanu, N., *Recherche sour la ville ottomane au XVe siecle* Etudes et actes, Paris, 1973.

Beldedovski, Z., *Berovo, Manastirski kompleks, Sv. Arhangel Mihail*, AP 22 (1981) 127—130.

Bell, G., *The Churches and Monasteries of the Tur'Abdin* (with an introduction and notes by Marlia Mundell-Mango), London 1982.

Benvenisti, M., *The Crusaders in Holy Land*, Jerusalem 1970.

Беридзе, В., *Грузинская архитектура с древнейших времен до начала XX века*, Тбилиси 1967.

Беридзе, В., *Древне Грузинская архитектура*, Тбилиси 1974.

Beylié, G. L., *L'Habitation byzantine*, Grenoble—Paris 1902.

Biéler, A., *Liturgie et Architecture*, Le Temple des Chrétiens, Genève 1961.

Biernacka-Lubańska, M., *The Roman and Early Byzantine Fortification of Lower Moesia and Northern Thrace*, Warszawa, 1982.

Благојевић, М., *Манастирски поседи крушевачког краја*, Крушевац кроз векове, Крушевац 1972, 25—48.

Благојевић, М., *Земљорадња у средњовековној Србији*, Београд 1973.

Благојевић, М., *О положају становништва пријепољског краја у доба Немањића*, Сеоски дани Сретена Вукосављевића, 3 (Пријепоље 1976) 225—234.

Благојевић, М., *Тепчије у средњовековној Србији, Босни и Хрватској*, ИГ 1—2 (1976) 7—47.

Благојевић, М., *Закон светога Симеона и светога Саве*, Сава Немањић—Свети Сава, Београд 1979, 129—166.

Бобчев, С., — Л. Динолов, *Бачковскага костница*, Софија 1960.

Бобчев, С. Н., *Крепосните кули с издаден остър ръб и значението им за укрепяването на античните градове* 24 (1961) 103—142.

Богдановић, Д., *Стара Српска библиотека*, Р. О. Летопис матице српске књ. 408 св. 5, 6 (Нови Сад 1971) 1—59.

Богдановић, Д., *Измирење српске и византијске цркве*, О кнезу Лазару, Крушевац 1975, 81—91.

Богдановић, Д., *Крмчија Светога Саве*, Сава Немањић-Свети Сава, Београд 1979, 91—99.

Богдановић, Д., *Преображај српске цркве*, Историја српског народа I, Београд 1981, 315—327.

Богдановић, Д., *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији* (XI—XVII века) Београд 1982.

Богдановић, Л., *О црквеним звонима*, Босанско-Херцеговачки источник 9 (Сарајево 1893) 377—381.

Бојовић, Д., *Археолошка рекогносцирања ближе околине манастира Милешеве*, Гласник ДКС 9 (1985) 6—71.

Bonde, S. — C. Maines, *The Archaelogy of Monasticism: A survey of Recent Work in France 1970—1987*, Speculum vol. 63 № 4 (1988) 794—825.

Bornert, R., *Les Commentaires Byzantines de la Divine Liturgie du VIe au XVe siècle*, Paris 1966.

Бошковић, Ђ., *Осигурање Пећке патријаршије*, Српски књижевни гласник 34 (Београд 1931) 438—443.

Бошковић, Ђ., *Архитектонски извештаји, Осигурање Пећке патријаршије*, ГСНД 11 (1932) 212—215.

Бошковић, Ђ., *Белешке са путовања*, Старинар 7 (1932) 88—126.

Бошковић, Ђ., *Белешке са путовања*, Старинар 8—9 (1933—34) 277—303.

Бошковић, Ђ., *Осигурање и ресторација цркве манастира св. Патријаршије у Пећи*, Старинар 8—9 (1933—34) 90—165.

Бошковић, Ђ., *Неколико натписа са зидова српских средњовековник цркава*, Споменик СКА 87 (1938) 1—19.

Бошковић, Ђ., *Пред радом на осигурању Бањске*, Старинар 13 (1938) 217—229.

Бошковић, Ђ., *Светогорски пабирци*, Старинар 14 (1939) 71—104.

Бошковић, Ђ., *Град Жрнов*, Старинар 15 (1942) 70—91.

Бошковић, Ђ., *Средњевековни споменици североисточне Србије*, Старинар 1 н. с. (1950) 185—218.

Бошковић, Ђ., *Средњовековни споменици источне Србије*, Старинар 1 н. с. (1950) 187—195.

Бошковић, Ђ., *Проблем урбанизације Дукљанско-Зетског Црногорског приморја у средњем веку*, Историјски записи XIV/1—2 (1958) 219—234.

Бошковић, Ђ., *О неким нашим градитељима и сликарима из првих деценија XIV века*, Старинар 9—10 (1958—59) 125—131.

Бошковић, Ђ., *Стари Бар*, Београд 1962.

Бошковић, Ђ., *Осврт на неке карактеристике регионалног просторног планирања споменика на територији средњовековне Рашке*, Рашка баштина 1, Краљево 1975, 7—14.

Бошковић, Ђ., *Археолошко истраживање пећине-испоснице у Расу, Новопазарски* зборник 1 (1977), 15—36.

Bošković, Đ., *Apercu des résultates de recherches archéologiques á Ras et des problémes qui s'y raportent*, Balcanoslavica 6 (1977) 61—78.

Бошковић, Ђ. — Ненадовић, С., *Градац*, Београд 1951.

Бошковић, Ђ. — Вуловић, Б., *Царичин град, Куршумлија, Студеница*, Старинар 7—8 (1958) 173—180.

Bošković, Đ. — Mijović, P. — Kovačević, M., *Ulcinj I*, Beograd 1981.

Бошковић, Ђ. — Чанак-Медић, М., *Нека питања најстаријег раздобља Милешеве*, Саопштења 15 (1983) 7—23.

Bouras, Ch., *City and Village: Urban Design and Architecture*, XVI Internationaler Byzantinistenkongress, Akten I/e, Wien 1981, 611—653.

Bouras, Ch., *Nea Moni on Chios*, Athens 1982.

Bouras, Ch., *Nea Moni on Chios, History and Architecture*, Athens 1982.

Bouras, Ch, *Houses in Byzantinum*, ΔΧΑΕ 11 (1983) 1—26.

Bouras, Ch., *Church Architecture in Greece Around the Year 1200*, Студеница и византијска уметност око 1200. године, Београд 1988, 271—278.

Božić, I., *Proniarii et capita*, ZRVI 8 (1963) 61—70.

Божић, И., *Српске земље у доба Стефана Лазаревића*, Моравска школа и њено доба, Београд 1972, 111—122.

Божић, И., *Немирно Поморје XV века*, Београд 1979.

Braunfels, W., *Abendländische Klosterbaukunst*, Köln 1969.

Braunfels, W., *Monasteries of Western Europe, The Architecture of the Orders*, Princeton 1972.

Bréhier, C., *La civilisation byzantine*, Paris 1950 i 1970.

Brenk, B., *Spolia from Constantine to Charlemagne: Aesthetics* Versus Ideology, DOP 41 (1987) 103—109.

Brentjes, B. — Mnazapanjan, S. — Stepanjan, N., *Kunst des Mittelalters in Armenien*, Berlin 1981.

Brmbolić, M., *Paraćin, Namasija, utvrđen manastirski kompleks*, AP 22 (1981) 132—137.

Брмболић, М., *Манастир Намасија*, Параћин без год. издања.

Bryer, A., *The Late Byzantine Monastery in Town and Countryside*, Studies in Church History 16 (1979) 219—241.

Bryer, A. — Winfield, D., *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Washington D. C. 1985.

Burridge, P. J., *The Development of Monastic Architecture on Mount Athos with Special Reference to the Monasteries of Pantocrator and Chilandari*, University of York G. B. (disertacija — kopija autora) 1982.

Buschhausen, H. & H., *Die Marienkirche von Apollonia in Albanien*, Wien 1976.

Butler, C., *Early Churches in Syria*, Princeton 1929.

Butler, L. — Given-Wilson, C., *Medieval Monasteries of Great Britain*, London 1979 (1983).

Cabrol, F. — Leclercq, H., *Dictionaire d'Archaelogie et de Liturgie*, tom I/1, Paris 1907; tom XII/2, Paris 1936.

Cambi, N., *Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj Jadranskoj obali*, Materijali 12 (1976) 239—282.

Camerom, A., *The Theotokos in Sixt-century Constantinopole. A City Finds its Symbol*, JThS 29 (1978) 79—108.

Caričin grad I (ed. Duval, N. — Popović, V.), Belgrade-Rome 1984.

Charanis, P., *Monastic Properties and the State in the Byzantine Empire*, DOP 4 (1948) 53—118.

Charanis, P., *The Monk as an Element of Byzantine Society*, DOP 25 (1971) 61—84.

Chatelain, A., *Donjons Romans des Pays d'Ouest*, Paris 1973.

Chevalier, J. — Gheerbrant, A., *Rječnik simbola*, Zagreb 1983.

Chitty, D. J., *The Monastery of St. Euthymios*, PEFQ 64 (1932), 188—203.

Chitty, D. J., *The Desert a City*, Oxford 1977.

Choisy, A., *L'art de bâtir chez les Byzantins*, Paris 1883.

Clucas, L., *The Hesychast Controversy in Byzantium in the Fourteenth Century: A Consideration of the Basic Evidence*, University of California 1975 (disertacija).

Constantelos, D. J., *Byzantine Philantrophy and Social Welfare*, New Jersey 1986.

Corbo, V., *L'ambiente materiale della vita dei monachi di Palestina nel periodo byzantino*, Il monachesimo orientale, Roma 1958.

Correll, T. H., *Architecture as Symbol: The Inerrelationship between Architecture, Science and Mythology from Earliest times through the Roman Empire*, Emory University USA (disertacija) 1985.

Црниловић, Х., *Техника покриевања оловом старих монументалних грађевина*, Гласник етнографског института САН 1/1,2 (1952) 451—455.

Crowfoot, J. W., *Early Churches in Palestine*, London 1941.

Cunjak, M., *Sveti Ahilije-Arilje, sondažna iskopavanja*, AP 20 (1978) 141—142.

Cunjak, M., *Sveti Ahilije-Arilje*, AP 22 (1981) 123—125.

Cunjak, M., *Manastir Blagoveštenje, Gornjačka klisura*, AP 23 (1982) 158—162.

Cunjak, M., *Smederevska tvrđava, sakralni kompleks*, AP 25 (1986) 86—90.

Цуњак, М., *Прилог проучавању манастира Горњака у Горњачкој клисури*, Зборник радова VIMINACIUM 2 (Пожаревац 1988) 41—53.

Cupane, C. — Kislinger, E., *Xenon und xenodocheion in Spätbyzantinischen Roman*, JÖB 36 (1986) 210—206.

Czeglédy, Sz. — Koppany, T., *A. Középrori Elsérfalu és Temploma*, Archaeologiai Értesi tö 91 (1964) 41—60.

Ћирковић, С., *Историја средњовековне Босанске државе*, Београд 1964.

Ћирковић, С., *Херцег Стефан Вукчић Косача*, Београд 1964.

Ćirković, S., *Die Bosnische Kirche*, Atti del convegno internazionale sul tema: L'oriente cristiano nella storia della civiltà, Accademia nazionale dei lincei quaderno 62, Roma 1964.

Ћирковић, С., *Допуне и објашњења*, у Новаковић, С., *Село*, Београд 1965, 221—235.

Ћирковић, С., *Православна црква у средњовековној српској држави*, Српска православна црква 1219—1969, Споменица о 750-тој годишњици аутокефалности, Београд 1969, 35—51.

Ћирковић, С., *Моравска Србија у историји српског народа*, Моравска школа и њено доба, Београд 1972, 101—109.

Ћирковић, С., *Студеничка повеља и Студеничко властелинство*, ЗФФ XII/1 (1974) 311—319.

Ћирковић, С., *Мере у средњовековној српској држави*, Мере на тлу Србије кроз векове (каталог САНУ), Београд 1974, 41—64.

Ћирковић, С., *Пријепоље у средњем веку*, Сеоски дани Сретена Вукосављевића 3 (Пријепоље 1976) 211—223.

Ћирковић, С., *Раваничка хрисовуља*, Раваница 1381—1981, Београд 1981, 69—82.

Ћирковић, С., *Владарски двори око језера на Косову*, ЗЛУ 20 (1984) 67—83.

Ćirković, S., *Unfulfilled Autonomy: Urban Society in Serbia and Bosnia*, Urban Society of Eastern Europe in Premodern Times (ed. B. Krekić), Berkeley, Los Angeles, London 1987, 158—184.

Ћоровић, М., *Црква у Бродареву*, Старинар 7 (1932) 77—80.

Ћоровић-Љубинковић, М., *Цркве Свете Недеље над клисуром Треске и проблем њеног датовања*, ЗЗСК 2, Но 1 (1952) 95—106.

Ћоровић-Љубинковић, М., *Археолошка ископавања на Новом Брду у току 1957 године*, Старинар 9—10 (1959) 323—332.

Ћоровић-Љубинковић, М., *Археолошка ископавања у Давидовици*, Саопштења 4 (1961) 113—123.

Ćorović-Ljubinković, M., *Iskovanja kompleksa crkve sv. Nikole kod Kuršumlije*, AP 10 (1968) 188—192.

Ћоровић-Љубинковић, М., *Некропола цркве св. Петра код Новог Пазара*, Зборник Народног музеја у Београду 6 (1970) 169—233.

Ćorović-Ljubinković, M., *Crkva sv. Nikole kod Kuršumlije*, AP 14 (1972) 121—125.

Ćorović-Ljubinković, M., *Iskopavanje kompleksa crkava-Svetog Nikole, Svete Bogorodice kod Kuršumlije u 1973*, AP 15 (1973) 121—123.

Ćorović, V., *Bolnice u Srbiji XIII i XIV veka*, Liječnički vijesnik 4 (Zagreb 1931) 1—3.

Ћоровић, В., *Прилог проучавању начина сахрањивања и подизања надгробних споменика у нашим крајеевима у средњем вијеку*, Наше старине 3 (1956) 127—147.

Ćurčić, S., *Two Examples of Local Building Workshops in Fourteenth Century in Serbia*, Zograf 7 (1977) 45—51.

Ćurčić, S., *Architectural Significanca of Subsidiary Chapels in Middle Byzantine Churches*, JSAH 36/2 (1977) 94—110.

Ćurčić, S., *Gračanica, King Milutin's Church and Its Place in Late Byzantine Architecture*, The Pennsylvania State University 1979.

Ćurčić, S., *Pyrgos, Stl'p, Donjon — A Western Fortification Concept on Mount Athos and Its Sources*, Byzantine Studies Conference, Nov. 13—15 (Boston, Massachusetts 1981) 21—22.

Ćurčić, S., *Medieval Royal Tombs in the Balkans: An Aspect of the „East and West" question*, Gotr 29/2 (1984) 175—194.

Ђурчић, С., *Грачаница: историја и архитектура*, Београд—Приштина 1988.

Ćurčić, S., *Byzantine Legacy in Ecclesiastical Architecture of the Balkans After 1453*, The Byzantine Legacy in Eastern Europe, New York 1988, 59—81.

Чакеља, М., *Један пример народног неимарства из села Дечана*, ГСНД 16 (1934) 217—220.

Čanak-Medić, M., *Prilog proučavanju crkve sv. Apostola u Peći*, ZZSK 15 (1964) 165—172.

Чанак-Медић, М., *Сликани украс на цркви св. Ахилија у Ариљу*, Зограф 9 (1978) 5—11.

Чанак-Медић, М., *Да ли је Давидовица изгледала као гробне цркве Немањића*, Саопштења 13 (1981) 67—75.

Чанак-Медић, М., *Из историје Ариља*, Саопштења 14 (1982) 25—50.

Чанак-Медић, М., *Свети Ахилије у Ариљу*, Београд 1982.

Чанак-Медић, М., *Звоници Свете Марије на Мљету*, Зограф 15 (1984) 59—64.

Чанак-Медић, М. — Бошковић, Ђ., *Архитектура Немањиног доба I*, Цркве у Топлици и долинама Ибра и Мораве, Београд 1986.

Чанак-Медић, М., *Студеница, меморијални комплекс*, Богословље 31/1 (1987) 161—182.

Чанак-Медић, М., *Архиепископ Данило II и архитектура Пећке Патријаршије* Архиепископ Данило II и његово доба, Београд 1991, 295—310.

Чанак-Медић, М., *Време првих промена облика студеничке Богородичине цркве*, Студеница и византијска уметност око 1200. године, Београд 1988, 517—524.

Чанак-Медић, М., *Узори и пројектантски поступак дечанског неимара*, Дечани и византијска уметност средином XIV века, Београд 1989, 159—167.

Чанева-Дечевска, Н., *Църкви и манастири от Велики Преслав*, Софија 1980.

Чангова, И., *Проучавания в крепостта Перник* 3 (1963) 65—73.

Чремошник, Г., *Увозна трговина Србије године 1282 и 1283*, Споменик СКА 51 (1925) 61—69.

Dagron, G., *Les moines et la ville: Le monachisme á'Constantinople jusqu'au concile de Chalcédoine* (451), T M 4 (1970) 229—276.

Дамјановић, В., *Рестаурација и конзервација у манастиру Студеници*, Музеји 2 (1949) 65—82.

Даничић, Ђ., *Рјечник из књижевних старина српских*, Београд 1863.

Daniélou, J., *Les Symboles chrétiens Primitifs*, Paris 1961.

Давидов, Д., *Српска графика XVIII века*, Нови Сад 1978.

Dawes, E., — Baynes, N. H., *Three Byzantine Saints*, Oxford 1977.

Deichmann, F. W., *Die Spolien in der spätantiken Architektur*, München 1975.

The Defence of the Roman and Byzantine East (ed. P. Freeman, D. Kennedy, BAR Inter. Ser 297) Oxford 1986.

Delehaye, H., *Les légendes grecques des saints militaires*, Paris 1909.

Delehaye, H., *Buzantine Monasticism*, Buzantium (ed. S. Baynes, L. Moss), Oxford 1948, 136—165.

Delehaye, H., *Deux Tupica Buzantins de l'epoque des Paléologues, Synaxaires buzantins, ménologes, tupica*, London 1977.

Dembińska, Maria, *Diet: A Comparison of Food Consumption Between some Eastern and Western Monasteries in the 4th—12th centuries*, Buzantion 55 f. 1 (1985) 431—462.

Dennis, G. T., *Three Buzantine Military Treatises*, Washington D. C. 1985.

Дероко, А., *Бањска*, Старинар 6 (1931) 107—109.

Дероко, А., *На светим водима Лима (Немањићке цркве и манастири у Полимљу)*, ГСНД 11 (1932) 121—136.

Дероко, А., *Манастир Дечани*, ГСНД 12 (1933) 135—146.

Дероко, А., *Средњевековни градови у Србији, Македонији и Црној Гори*, Београд 1950.

Дероко, А., *Смедеревски град. Становање у једном нашем средњевековном граду и још неки други нерешени проблеми*, Старинар 2 (1951) 59—98.

Дероко, А., *Најстарије ватрено оружје у средњевековној Србији*, Глас САНУ 9 (1961) 15—40.

Дероко, А., *Монументална и декоративна архитектура у средњевековној Србији*, Београд 1962.

Дероко, А., — Ненадовић, С., *Конаци манастира Хиландара*, Споменик САНУ н. с. 120 (1971) 19—39.

Дероко, А., — Радојчић, Св., *Византиске старине у Јабланици и Пустој Реци*, Старинар 1 (1950) 175—181.

Diakonu, P., — Popa, R., — Vilceanu, D., *Pacuiul lui Soare I*, Bucuresti 1972.

Dictionary of the Midle Ages, vol. 7, New York 1986.

Diehl, Ch., *Manuel d'art Buzantin*, Paris, 1910.

Dimacopoulos, J., *'Ερευνες στην αρχιτεκτονική της Μονής Σινά*, ΔΧΑΕ 9 (1979) 261—296.

Димитријевић, С., *Нова серија српског средњевековног новца*, Старинар 15—16 (1964—65) 115—143.

Динић, М., *Прилози за историју ватреног оружја у Дубровнику и суседним земљама*, Глас СКА 16 (1934) 57—97.

Динић, М., *Дубровачка средњевековна караванска трговина*, ЈИЧ 3 (1937) 119—146.

Динић, М., *За историју рударства у средњевековној Србији и Босни I—II*, Београд 1955—62.

Динић, М., *Сокалници*, Прилози КЈИФ 28 св. 3—4 (1962) 149—157.

Динић, М., *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978.

Dix, G., *The Shape of the Liturgy*, London 1945.

Дончева-Петкова, Л., — Златинова, Ж., *Стъкларска работилница край у западната крепостна стена в Плиска*, АРХЕОЛОГИЯ 4 (1978) 37—48.

Downey, G., *Byzantine Architects: Their Training and Methods*, Byzantion 18 (1948) 99—118.

Драгићевић, Р., *Неколико старих печата*, Старине Црне Горе 1 (1963) 73—74.

Древняя Русь Город, Замак, село (група аутора) Москва 1985.

Дучић, Н., *Српске сврагистичке и хералдичке старине, печат св. Саве српског у Карејама*, Старинар 1 (1884) 15—16.

Дучић, Н., *Старине хиландарске*, Гласник СУД 56 (1884) 68—77.

Дучић, Н., *Типик св. Саве српскога на мраморском надвратнику у његовој типикарници у Карејама од 1199*, Гласник СУД 56 (1884) 32—51.

Дучић, Н., *Животопис старца Исајије, који је живео у XIV вијеку*, Гласник СУД 56 (1884) 63—77.

Dumaine, H., — Bains, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* 2.1, Paris 1925, 72—82 i 101—111.

Двали, М., *Архитектурный памятник в Манглиси*, Тбилиси 1974.

Dyggve, E., *Das Mausoleum in Pecs*, Pecs 1935.

Dyggve, E., *History of Salonitan Christianity*, Oslo 1951.

Цингов, Г., *Средновековна стъкларска работилница в Патлейна*, ИАИ 26 (1963) 47—68.

Đobadze, W., *Archaeological Investigations in the Region West of Antioch on the Orontes*, Stuttgart 1986.

Ђорђевић, С., *Богородичина црква у Доцу код Студенице*, Саопштења 9 (1970) 55—62.

Ђурић, С., *Љубостиња*, Београд 1985.

Ђурић, В. Ј., *Најстарији животис испоснице пустиножитеља Петра Коришког*, ЗРВИ 5 (1958) 173—202.

Ђурић, В. Ј., *Настанак градитељског стила Моравске школе: фасаде, систем декорације, пластика*, ЗЛУ 1 (1965) 35—65.

Ђурић, В. Ј., *Три догађаја у српској држави XIV века и њихов одјек у сликарству*, ЗЛУ 4 (1969) 67—100.

Ђурић, В. Ј., *Дубровачки градитељи у Србији средњег века*, ЗЛУ 3 (1967) 87—104.

Ђурић, В. Ј., *Историјске композиције у српском сликарству средњега века и њихове књижевне паралеле*, ЗРВИ 10 (1967) 121—148.

Ђурић, В. Ј., *Портрети на капији Студенице*, Зборник Светозара Радојчића, Београд 1969, 105—112.

Ђурић, В. Ј., *Византијске фреске у Југославији*, Београд 1974.

Ђурић, В. Ј., *Српски државни сабори у Пећи и црквено градитељство*, О кнезу Лазару, Крушевац 1975, 105—123.

Ђурић, В. Ј., *Посвета Немањиних задужбина и владарска идеологија*, Богославље 31 (1987) 13—25.

Ђурић, В. Ј., Ћирковић, С., Кораћ, В., *Пећка Патријаршија*, Београд 1990.

Đurović, V., *O malterima na zgradama iz XVI do polovine XIX stoleća u Boki Kotorskoj*, ZZSK 6—7 (1955—1956) 79—89.

Eliade, M., *Images et Symboles*, Paris 1952.

Eliade, M., *Traité d'Historie des religions*, Paris 1964.

Елиаде, М., *Свето и профано*, Замак културе 25 (Врњачка Бања 1980).

Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land vol. III (Monasteries), Jerusalem 1977, 876—885 (ed. M. Avi-Yonah, E. Stern).

Epstein, A. W., *Formulas for Salvation: A Comparison of two Byzantine monasteries and their founders*, CH 50 (1981) 385—400.

Ерцеговић-Павловић, С., *Однос утврђења Рас према насељу Трговиште*, Старинар 24—25 (1973) 115—117.

Ercegović-Pavlović, S., Minić, D., Kovačević, M., *Sastavci i crkvina u selu Brnjak, Kos. Mitrovica*, AP 18 (1976) 136—138.

Euchologium Sinaiticum I, II (ed. R. Nahtigal), Ljubljana 1941, 1942.

Fanning, T., *Excavations of an Early Christian Cemetry and Settlement at Reask, Counry Kerry*, Proceedings of the Royal Irish Academy 81 C (1981) 3—172.

Федоров, Б., Баргенев, И., *Архитектурние памятники русского севера*, Москва 1968.

Ферјанчић, Б., *Крушевац и околина до 1371. године*, Крушевац кроз векове, Крушевац 1972, 3—8.

Ферјанчић, Б., *Аутокефалност српске цркве и Охридска архиепископија*, Сава Немањић—Свети Сава, Београд 1979, 65—72.

Ферјанчић, Б., *Поседи византијских провинцијских манастира у градовима*, ЗРВИ 19 (1980) 209—248.

Ферјанчић, Б., *Византијски печат из Сирмијума*, ЗРВИ 21 (1982) 47—52.

Ферјанчић, Б., *Вести кратких хроника у српској средњовековној историји*, Глас САНУ (одељ. ист. наука) 3 (1983) 145—172.

Ферјанчић, Б., *Византинци у Србији прве половине XV века*, ЗРВИ 26 (1987) 173—215.

Ферлуга, Ј., *Византинска управа у Далмацији*, Београд 1957.

Festugiére, A. J., *Les Moines Dórient I, II*, Paris 1961; vol III, Paris 1962.

Финдрик, Р., *Истраживачки и конзерваторски радови манастирског комплекса Пећке Патријаршије*, Старине Косова 6—7 (1972—73) 175—190.

Финдрик, Р., *Неколико забележака о древним конструкцијама конака манастира Хиландара*, Саопштења 10 (1974) 95—106.

Финдрик, Р., *О кровним покривачима од опеке на нашим средњовековним грађевинама*, Старинар 24—25 (1975) 121—129.

Финдрик, Р., *Утврђење манастира Пећке Патријаршије*, Зборник посветен на Бошко Бабиќ, Прилеп 1986, 231—236.

Финдрик, Р., *Где се налазила стара манастирска трпезарија у Пећкој Патријаршији*, Саопштења 22—23 (1990—1991) 131—158.

Finkelstein, I., *Byzantine Monastic Remains in the South Sinai*, DOP 39 (1985) 39—75.

Finkelstein, I., *The Archaeology of the Settlement Period in Eretz Israel*, Jerusalim 1986.

Firatli, N., *Notes sur gueigues hypogées paléo-chrétiens de Constantinople*, Tortulae (Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte, Supplementheft 30) Rom, Freibur Wien 1966, 131—139.

Fisković, I., *O ranokršćanskim spomenicima Naronitanskog područja*, Dolina rijeke Neretve od prehistorije do ranog srednjeg vijeka, Split 1980, 213—256.

Fisković, I., *Prilog proučavanju porijekla predromaničke arhitekture na južnom Jadranu*, Starohrvatska prosvjeta III/15 (1985) 133—163.

Фонкич, Б. Л., *Библиотека Лаври св. Афанасия на Афоне в X—XIII вв*, палестинский сборник 80 (1967) 167—175.

Forchheimer, Ph., Strzygowski, J., *Die byzantinischen Wasserbehälter von Konstantinopel*, Wien 1893.

Foretić, V., *Otok Korčula u srednjem vijeku do G. 1420*, Zagreb 1940.

Forsyth, G. H., *The Monastery of st. Catherine at Mount Sinai: the Church and Fortress of Justinian*, DOP 22 (1968) 1—19.

Frankl, P., *The Secret of the Mediaeval Masons*, The Art Bulletin 27/1 (1945) 46—60.

Frolow, A., *La relique de la Vraie Croix, Recherches sur le development d'un culte*, Paris 1961.

Габелић, С., *Лесновска испосница св. Илије*, ЗЛУ 18 (1982) 171—187.

Габелић, С., *Непознати локалитети у околини Лесновског манастира*, ЗЛУ 20 (1984) 63—174.

Galatariotou, C., *Byzantine Ktetorika Typika: A Comparative Study*, REB 45 (1987) 77—138.

Galavaris, G., *A Bread Stamp From Sinai and its Relatives*, JOB 27 (1978) 329—342.

Gamber, K., *Domus Eccleziae*, Regensburg 1968.

Гарашанин, М., Ковачевић, Ј., *Преглед материјалне културе јужних Словена*, Београд 1950.

Гардашевић, Б., *Патријаршијски и царски двор као места азила по Душановом законику*, Гласник српске православне цркве 28 (1947) 168—172.

Гардашевић, Б., *Каноничност стицања аутокефалности Српске цркве 1219. године*, Свети Сава — Споменица, Београд 1977, 33—77.

Gardner, J., *An Introduction to the Iconography of the Medieval Italia City Gate*, DOP 4 (1987) 199—213.

Gavrilović, A., *O imenu Resave-Manasije, zadužbine despota Stefana Lazarevića*, Rad Jazu 189 (1910) 236—240.

Гавриловић, А., *Историја српске православне цркве*, Београд 1920.

Gavrilović, Z. A., *The forty in Art*, The Byzyntine Saint, London 1981, 190—194.

Gelzer, H., *Ungedruckte und Wening bekannte Bistümerverzzeichnisse der orientalischen Kirche*, BZ 1 (1892) 245—282.

Georgiades, N. V., *Mistra*, Atina 1971.

Gerevich, L., *The Art of Buda and Pest in the Middle Ages*, Budapest 1971.

Germain, D. M., *Monasticon Gallicanum*, Bruxelles 1967.

Глигоријевић, М., *Сликарство тепчије Градислава у манастиру Трескавац*, Зограф 5 (1974) 48—51.

Глунчић, П., *Из прошлости града Стона XIV—XI вијека*, Споменик САН н.с. 13 (1961).

Gould, G., *Pachomios of Tabennesi and the Foundation of an Independent Monastic Comynity*, SCH 23 (1986) 15—24.

Грабар, А., *Болгарскія церкви-гробницы*, ИБАИ I/1 (1921—1922) 103—135.

Grabar, A., *Le Témoignage d'une Hymne Syriaque sur l'Architecture de la Cathédrale d'Edesse au VI Siècle et sur la Symbolique de l'Edifice Chrétien*, Cah. Arch. 2 (1947) 41—67.

Grabar, A., *Byzance-Symbolique, Cosmique et Monuments Religieux* (catalogue de l'Exposition--Musée Guimet) Paris 1953.

Grabar, A., *L'asymétrie des relations de Byzance et de L'occident dans le domaine des arts au Moyen Age*, Byzanz und der Westen — Studien zur Kunst des Europäischen Mittelalters, Wien 1984, 9—24.

Grabar, A. — Manoussacas, M., *L'illustration de manuscrit de Skylitezs de la Bibliothèque Nationale de Madrid*, Venise 1979.

Гранић, Ф., *Приватноправни положај монаха у грчким областима позноримске империје у V и VI веку*, ГСНД 5 (1929) 131—135.

Гранић, Ф., *Акт оснивања манастира у грчким областима позноримског царства у V и VI веку*, ГСНД 7—8 (1930) 77—81.

Гранић, Ф., *Црквеноправне одредбе хиландарског типика св. Саве*, Светосавски зборник 1 (Београд 1936) 67—128.

Гранић, Ф., *Одредбе Хиландарског типика св. Саве о ступању у манастирску заједницу и о делокругу братског сабора*, ГСНД 15—16 (1936) 53—59.

Гранић, Ф., *Црквеноправне одредбе Карејског и Хиландарског типика св. Саве, о келиотима у вези с аналогним одредбама грчких манастирских типика*, Прилози КЈИФ 16, св. 2 (1936) 189—198.

Гранић, Ф., *Одредбе Хиландарског типика св. Саве о харитативној делатности манастира у вези са аналогним одредбама ранијих и истовремених типика грчких автономних манастира*, Глас СКА 179 (1939) 167—176.

Grierson, P. G., *Byzantine Coins*, London 1982.

Грујић, Р., *Православна српска црква*, Београд 1920.

Грујић, Р., *Средњевековно српско парохијско свештенство*, Скопље 1923.

Грујић, Р., *Властелинство св. Ђорђа код Скопља од XI—XV века*, ГСНД 1 (1925) 45—74.

Грујић, Р., *Конавли под господарима од XII—XV века*, Споменик СКА 66 (1926) 3—121.

Грујић, Р., *Школе и манастири у средњевековној Србији*, ГСНД 3 (1928) 43—49.

Грујић, Р., *Монаштво и манастири код православних Срба*, Народна Енциклопедија (ед. Ст. Станојевић) II, Загреб—Београд 1928, 1023—1033.

Грујић, Р., *Откопавање Светих Арханђела код Призрена*, ГСНД 3 (1928) 239—274.

Грујић, Рад. М., *Светогорски азил за српске владалце и властелу после Косовске битке*, ГСНД 11 (1932) 65—95.

Грујић, Р., *Епархијска властелинства у средњовековној Србији*, прештампано из Богословља 2 и 3 год. VII, Београд 1932.

Грујић, Р., *Полошко-тетовска епархија и манастир Лешак*, ГСНД 12 (1932) 33—77.

Грујић, Р., *Лична властелинства српских црквених претставника у XIV и XV веку*, ГСНД 13 (1933) 47—68.

Грујић, Р. М., *Царица Јелена и ћелија Светог Саве у Кареји*, ГСНД 14 (1935) 43—57.

Грујић, Р., *Гусари на Светој Гори и Хиландарски пирг Хрусија*, ГСНД 14 (1935) 1—32.

Грујић, Р. М., *Палестински утицаји на Св. Саву при реформисању монашког живота и богослужбених односа у Србији*, Светосавски зборник I (1936) 277—312.

Грујић, Р. М., *Св. Сава и мошти св. Срђа и Вакха*, ГСНД 15—16 (1936) 357—358.

Грујић, Р., *Три хиландарске повеље*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области I, Скопље 1936, 1—26.

Hadermann-Misguich, L., *Une longue tradition byzantine. La décoration extérieure des églises*, Zograf 7 (1977) 5—10.

Хан, В., *Проблеми око порекла и стила средњовековног стакла из Србије, Босне и Херцеговине*, ЗМПУ 13 (1969) 7—30.

Хан, В., *Прозорско стакло XV и XVI века у Србији. Поводом налаза стакла у Горњем граду Београдске тврђаве*, ЗЛУ 8 (1972) 191—207.

Хан, В., *Архивска грађа о стаклу и стакларству у Дубровнику (XIV—XVI век)*, Београд 1979.

Haspels, C. H. Emilie, *The Highlands of Phrygia*, I, II, Princeton New Jersey 1971.

Hautecoeur, L., *Mystique et architecture, Symbolism du cercle et de la coupole*, Paris 1954.

Herity, M., *The High Island Hermitage*, Irish University Review (Spring 1977) 52—69.

Herrman, J., *Die Slawen in Deutschland*, Berlin 1970.

Hirschfeld, Y. — Birger, R., *Hirbet-ed-Deir, A Byzantine Monastery in the Judean Desert*, Land and Nature, vol. 3 (1985) 110—114.

Hoddinot, R. F., *Bulgaria in Antiquity*, London 1975.

Hopper, V. F., *Medieval Number Symbolism, Its Sources, Meaning and Influence on Thought and Expression*, New York 1938.

Христу, П. К., *Манастир Пресвете Богородице Евергетидске у Цариграду*, Осам векова Студенице, Београд 1986, 61—73.

Hungles, K. — Hamlin, A., *The Modern Traveller to the Early Irish Chrch*, London 1977.

Hussey, J. M., *Byzantine Monasticism* XXV, The Cambrige Medieval History vol. IV, part 2, Cambrige 1967, 161—184.

Ionesco, G., *Histoire de l'architecture en Roumanie de la préhistoire à nos jours*, Bucarest 1972.

Иорданов, И., *Монети и монетно обръщение в средновековна България 1081—1261*, Софија 1984.

Irigoin, J., *Pour une ètude des centres de copie Byzantins*, Scriptorium 13 (1959) 177—209.

Irigoin, J., *Centres de copie et bibliothèques*, Byzantine Books and Bookmen, Washington D. C. 1975, 17—27.

Историја примењене уметности код Срба (група аутора), Београд 1977.

Историја Црне Горе 1, Титоград 1967.

Историја Црне Горе 2, Титоград 1970.

Историја српског народа I, Београд 1981.

Историја српског народа II, Београд 1982.

Ивановић, М. К., *Прилози за историју царина у средњовековним српским државама*, Споменик САН 76 (1948) 1—61.

Ивановић, М., *Црква Богородице Одигитрије у Пећкој патријаршији*, Старине Косова и Метохије 2—3 (1963) 133—156.

Ивановић, М., *Црквени споменици XIII—XX века*, Задужбине Косова, Београд 1987, 387—547.

Ивановић, М., *Испоснице Уљарице и остаци српских цркава у сливу реке Мируше, средњовековне Љубижде*, Саопштења 19 (1987) 199—211.

Ивановић, Р., *Дечанско властелинство. Историјско-географска обрада*, ИЧ 4 за 1952/53 (1954) 173—226.

Ивановић, Р., *Катунска насеља на манастирским властелинствима*, ИЧ 5 (1954—55) 399—411.

Ивановић, Р., *Властелинство св. Арханђела код Призрена*, ИЧ 7 (1957) 345—360.

Ивановић, Р., *Властелинство манастира св. Арханђела код Призрена*, ИЧ 8 (1959) 209—253.

Ивановић, Р., *Средњовековни баштински поседи Хумског епархијског властелинства*, ИЧ 9—10 (1959) 79—95.

Ивановић, Р., *Земљишни поседи Грачаничког властелинства*, ИЧ 11 за 1960 (1961) 233—264.

Iveković, Ć. M., *Najstariji samostani na dalmatinskim otocima*, Rad JAZU 242 (1931) 216—226.

Ивић, А., *Стари српски печати и грбови*, Прилог сфрагистици и хералдици, Матица српска 40, Нови Сад 1910.

Ивић, П., — Грковић, М., *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад 1976.

Јагић, В., *Типик хиландарски и његов грчки извор*, Споменик СКА 34 (1898) 1—66.

Janin, R., *Le Monachisme Buzantin au Moyen Age commende et typica (X^e — XIV^e siécle)*, REB 22 (1964) 5—44.

Јанковић, М., *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, Београд 1985.

Janković, Mil., *Manastir Banja kod Priboja*, AP 22 (1981) 119—123.

Janković, Mil., *Mileševa — manastirski kompleks i nekropola*, AP 22 (1981).

Janković, Mil., *Manastir Banja kod Priboja — Manastirska celina*, AP 23 (1982) 168—170.

Janković, Mil., *Mileševa — manastirska celina*, AP 23 (1982) 151—153.

Janković, Mil., *Studenica — Bogorodičina crkva*, AP 23 (1982) 148—151.

Janković, Mil., *Manastir Banja kod Priboja — Manastirska celina*, AP 24 (1985) 171—174.

Janković, Mil., *Studenica — Radoslavljeva priprata, mali konak, istočni bedem*, AP 24 (1985) 159—164.

Janković, Mil., *Studenica — manastir*, AP 25 (1986) 100—101.

Јанковић, Мил., *Затворене археолошке целине манастира Студенице*, Саопштења 18 (1986) 7—20.

Јанковић, Мил., *Археолошки подаци о градњи Богородичине цркве у Студеници*, Зборник посветен на Бошко Бабиќ, Прилеп 1986, 109—111.

Јанковић, Мил., *Преднемањићки период у манастиру Студеници*, Гласник (Српско археолошко друштво) 6 (1990) 145—150.

János, S., *A Tari (Nógrád M.) R. K. Templom helyrlallitasa*, Müemlékvédelm 31/1 (1987) 24—30.

Јастребов, И. С., *Податци за историју српске цркве из путничког записника*, Београд 1879.

Јиречек, К., *Споменици српски. Акти и писма из архива градова Задра, Котора и Дубровника*, Споменик СКА XI—10 (1892) 1—117.

Јиречек, К., *Историја Срба* (ед. Ј. Радонић) I, II, Београд 1952.[2]

Јиречек, К., *Војна цеста од Београда за Цариград*, Зборник Константина Јиречека I, Београд 1959, 71—116.

Јиречек, К., *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник Константина Јиречека I, Београд 1959, 205—303.

Јордовић, Ч. — Цуњак, М., *Некропола цркве св. Ахилија у Ариљу и откривени покретни налази*, Саопштења 14 (1982) 231—242.

Јовановић, Р., *Ликовна представа куле у Студеници и њено датовање*, Саопштења 8 (1969) 81—84.

Јовановић, В., *Средњовековни град Звечан*, Старинар 13—14 (1965) 137—150.

Јовановић, В. С., *О једном ктиторском натпису у манастиру Бањи*, Зограф 4 (1972) 27—34.

Јовановић, В., *Косовски градови и дворци XI—XV века*, Задужбине Косова, Београд 1987, 365—384.

Јуришић, А., *Праисторијски слој Петрове цркве код Новог Пазара*, Саопштења 8 (1969) 35—50.

Јуришић, А., *Сопоћани — археолошка истраживања*, Новопазарски зборник 1 (Нови Пазар 1977) 63—71.

Јуришић, А., *Мотив волуте и розете на керамици са ужег подручја средњовековне Рашке*, Саопштења 15 (1983) 181—194.

Јуришић, А., *Гробна обележја двојице игумана манастира Сопоћана*, Саопштења 18 (1986) 167—172.

Јуришић, А., *Градац: резултати археолошких радова*, Београд 1989.

Јуришић, А., *Нова Павлица, Резултати археолошких радова*, Београд 1991.

Јуришић, Г. Ј., *Дечански првенацъ*, Нови Сад 1852.

Калић, Ј., *Београд у средњем веку*, Београд 1967.

Калић, Ј., *Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године, Сава Немањић-Свети Сава*, Београд 1979, 27—53.

Калић, Ј., *Стари Краљев пут*, ЗРВИ 23 (1984) 95—104.

Kalić, J., *Was verstand man in den mittelalterlichen Serbischen Städten unter »kula«?*, Balcanoslavica 7 (1978) 15—24.

Кандић, О., *Куле-звоници уз српске цркве XII—XIV века*, ЗЛУ 14 (1978) 3—75.

Кандић, О. М., *Утемељење цркава у средњем веку*, Зограф 9 (1978) 12—14.

Кандић, О. М., *Истраживање архитектуре и конзерваторски радови у манастиру Сопоћани*, Саопштења 16 (1984) 7—29.

Кандић, О., *Манастир Градац*, Београд 1982.

Кандић, О., *Манастир Милешева, Истраживања цркве*, Гласник ДКС 8 (1984) 38—40.

Кандић, О., *Црква манастира Милешеве — Извештај о истраживачким радовима у 1985. години*, Гласник ДКС 10 (1986) 80—81.

Кандић, О., *Првобитни облик спољне припрате са звоником у Сопоћанима*, Саопштења 20—21 (1988—89) 43—66.

Кашанин, М. — Бошковић, Ђ. — Мијовић, П., *Жича: Историја, архитектура, сликарство*, Београд 1969.

Кашанин, М. — Чанак-Медић, М. — Максимовић, Ј. — Тодић, Б. — Шакота, М., *Студеница*, Београд 1986.

Катић, Р., *Медицина код Срба у средњем веку*, Београд 1958.

Катић, Р., *Српска медицина од IX до XIX века*, Београд 1967.

Катић, Р., *Порекло српске средњовековне медицине*, Београд 1981.

Каждан, А. П., *Византийский манастъирь XI—XII в.в. как социальная группа*, Византийский временик 31 (1971) 48—70.

Kazhdan, A., *Hagiographical Notes*, BZ 78/1 (1985) 49—55.

Keating, J. F., *The Agape and the Eucharist in the Early Church*, London 1901.

Кисас, С., *Српски средњовековни споменици у Солуну*, Зограф 11 (1980) 29—42.

Kitzinger, E., *A Survey of Early Christian Town of Stobi*, DOP 3 (1946) 108—110.

Kitzinger, E., *A Marble relief of the Theodosian period*, DOP 14 (1960) 19—42.

Коцо, Д. — Миљковиќ-Пепек, П., *Манастир*, Скопје 1958.

Кораћ, В., *Ново Брдо, Радови извршени 1953*, Старинар 5—6 (1956) 265—274.

Кораћ, В., *О природи обнове и правцима развитка архитектуре у раном средњем веку у источним и западним областима Југославије*, ЗРВИ 8 (1964) 209—225.

Кораћ, В., *Градитељска школа Поморја*, Београд 1965.

Korać, V., *Les origines de l'architecture de l'école de la Morava*, Моравска школа и њено доба, Београд 1972, 157—168.

Кораћ, В., *Порекло утврђења манастира Студенице*, ЗЛУ 12 (1976) 25—39.

Кораћ, В., *Студеница Хвостанска*, Београд 1976.

Кораћ, В., *Цртеж манастира Студенице на аустријској ратној карти из 1689. године*, Зограф 7 (1977) 86—87.

Кораћ, В., *Белешке о начину рада византијских клесара у XI веку*, Зограф 7 (1977) 11—16.

Korać, V., *L'architecture du monde Serbe*, Le aree omogenee della Civiltà Rupestre nell'ambitio dell'Impero Bizantino: la Serbia, Galatina 1979, 117—137.

Кораћ, В., *Свети Сава и програм рашког храма*, Сава Немањић-Свети Сава, Историја и предање, Београд 1979, 231—244.

Korać, V., *L'architecture dans les pays Slaves: ses sources byzantines*, The 17th International Byzantine Congress-Major papers, New York 1986, 455—482.

Корнаков, Д., *Манастериот Зрзе*. Културно наследство XI (1972) 15—19.

Костић, К., *Трговачки центри и друмови по српској земљи у средњем и новом веку*, Београд 1899.

Костић, К. П., *Грађа за историју српске трговине и индустрије*, Споменик СКА 66 (1926) 123—224.

Кондић, В. — Поповић, В., *Царичин град: Утврђено насеље у византијском Илирику* (каталог САНУ), Београд 1977.

Kovačević, D., *Dans la Serbie et la Bosnie médiévales: les mines d'or et d' argent*. Annales Economies Sociétés Civilisations 15, No 2 (1960) 248—258.

Ковачевић, М., *Средњовековна тврђава Крушевац*, *Старинар* 17 (1967) 137—142.

Ковачевић, М., *Манастир Лепенац на Расини*, Старинар 23 (1974) 73—89.

Ковачевић, М., *Градови и утврђења у Црној Гори*, Београд—Улцињ 1975, 89—166.

Kovačević-Kojić, D., *Gradska naselja srednjovekovne bosanske države*, Sarajevo 1978.

Ковачевић, М., *Профана архитектура средњовековног Крушевца — Резултати досадашњих истраживања*, Старинар 30 (1980) 13—29.

Kraeling, C. H., *City of Decapolis*, (ed. Gerasa), New Haven 1938.

Краут, В., *Историја српске графике од XV до XX века*, Горњи Милановац 1985.

Krautheimer, R., (Rev. R. Krautheimer, S. Ćurčić), *Early Christian* and Byzantine Architecture, New York 1986.

Квинто, Л. — Иорданов, И., *Църква от XII в. при С. Леденик Великотърновски окръг*, АРХЕОЛОГИЯ 1 (1982) 24—32.

Lake, K., *Early Days of Monasticims on Mount Athos*, Oxford 1909.

Itinéraires Archéoloquies Lafontaine-Dosogne, J., *Recherches sur l'icono- dans la région d'Antioche*, Bruxelles *graphie de S. Symeon Stylite le Jeun*, 1967.

Lampe, G. W. H., *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford 1968.

Roman Stone Fortification, Variation Lander, J., *to the and Change from the First Century A. D.* (BAR Inter. Ser. 206), Oxford 1984. *Faurth*

Lassus, J., *Sanctuaires chrétiens de Syrie*, Paris 1947.

Laurent, V., *Le corpus des sceaux de l'Empire Byzantin*, Paris 1963, 81.

Lavedan, P., *Histoire de l'architecture urbaine, Antiquité-Moyen Age*, Paris 1926.

Lavin, I., *The House of the Lord. Aspects of the Role of Palace Triclinia in the Architecture of Late Antiquity and the Early Middle Ages*, Art Bulletin 44 (1962) 1—27.

Lawrence, A. W., *A Skeletal History of Byzantine Fortification*, BSA 78 (1983) 171—227.

Leask, H. G., *Irish Churches and Monastic Buildings I*, Dundalk 1955.

Leclerq, J., *L'érémitisme en Occident jusqu'à l'an mille*, Le Millénaire du Mont Athos I, Chevetogne 1963, 161—180.

Lehman, K., *The Dome of Heaven*, The Art Bulletin 27 (1945) 1—27.

'Η λειτουργία τῆς ορθόδοξου 'εκκλησίας, London 1979 (текст и коментар Athenagoras Kokkinakis).

Lemerle, P., *Un aspect du rôle des monastères àByzance: Les monastères donnés à des laïcs, les charisticaires*, Académie des Inscriptions et Belles--Letters, Comptes rendus des Séances de l'année 1967, janvier-mars (Paris 1967) 9—28.

Lemerle, P., *La vie ancienne de Saint Athanase l'Anthonite composée au début du XIe siècle par Athanase de Lavra*, Le Millénaire du Mont Athos I, Chevetogne 1963, 59—100.

Lenoir, M. A., *Architecture monastique I*, Paris 1852.

Lenoir, M. A., *Architecture monastique II, III*, Paris 1856.

Leroy, J., *La vie quotidienne du Moine Studite*, Irénikon 27 (1954) 21—50.

Leroy, J., *La conversion de Saint Athanase l'Athonita à l'idéal cenobitique et l'influence Studite*, Le Millenaire du Mont Athos I, Chevetogne 1963, 101—120.

Lilčić, V., *An Example of a Medieval Monastery Fortification from Macedonia*, Balcanoslavica 11—12 (1984—85) 185—196.

Loock, P., *The Francish Towers of Central Greece*, BSA 81 (1986) 101—123.

Љубинковић, М., *Некропола цркве св. Петра код Новог Пазара*, ЗНМ 6 (1970) 169—233.

Љубинковић, Р., *Српски црквени споменици у клисури реке Треске*, Хришћанско дело 24, Скопље 1940.

Љубинковић, Р., *Поводом чланка „Стари конак у комплексу зграда Пећке Патријаршије"*, ЗЗСК 3 (1952) 121—126.

Љубинковић, Р., *Хумско епархиско властелинство и црква светога Петра у Бијелом Пољу*, Старинар 9—10 (1958—59), 1959, 97—124.

Ljubinković, R., *Sur un exemplaire de vitraux du monastère de Studenica*, Archaeologica Iugoslavica 3 (1959) 137—141.

Ljubinković, R., *Privredna organizacija i materijalna kultura seoskih naselja srednjovekovne Srbije*, I Miedzynarodowy Kongres Archeologii Slowiańskiej, tom V (Warszawa 1965), Wroclaw 1970, 175—185.

Мадас, Д., *Радови на цркви манастира Павловца*, Саопштења 8 (1969) 189—191.

Madas, D., *Manastir Ravanica*, AP 11 (1969) 236—238.

Madas, D., *Lazaret, Manastir Ravanica i Ravanička pećina*, AP 12 (1970) 183—185.

Мадас, Д., *Археолошки радови у манастиру Раваници 1967—1971*, Саопштења 10 (1974) 77—85.

Мадас, Д. — Гајић, А., *Надгробне плоче и гробови ктитора цркве Богородице Пречисте у комплексу Ждрела у Горњачкој клисури*, Саопштења 15 (1983) 221—242.

Magen, Y. — Hizmi, H., *The Monastery of St. Martyrius at Ma'ale Adummim*, Qadmoniot 18 (1985) 62—92.

Mainstone, R., *Developpments in Structural Form*, Cambrige, Massach. 1975.

Maksimović, J., *Le role des villes dans l'art de la Serbie Medievale*, Balcanoslavica 8 (1979) 9—14.

Manaphes, K. A., *Μοναστήριακα τυπικὰ — διαθήκοι*, Atina 1970.

Мандић, С., *Стари раванички нартекс*, Раваница 1381—1981, Београд 1981, 33—38.

Mango, C., *Byzantine Architecture*, New York 1976.

Mango, C. — Hawkins, E. J. W., *The Hermitage of St. Neophytos and its Wall Paintings*, DOP 20 (1966) 121—206.

Mango, C. — Ševčenko, I., *Some Churches and Monasteries on the Southern Shore of the Sea of Marmara*, DOP 27 (1973) 235—277.

Манкен, И., *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960.

Mano-Zisi, Dj., *Stratigraphic Problems and the Urban Development of Stobi*, Studies in the Antiquities of Stobi I, Beograd 1973.

Мано-Зиси, Ђ., *Фреске у Стобима*, Старинар 8—9 (1933—34) 244—248.

Мансветов, И., *Церковный уставъ (типикъ) его образование и судъба въ греческой и русской церкви*, Москва 1885.

Marjanović-Vujović, G., *Kastaljan, Nemenikuće*, AP 11 (1969) 234—236.

Marjanović-Vujović, G., *Kastaljan, Nemenikuće*, AP 12 (1970) 181—183.

Марјановић-Вујовић, Г., *Манастирски комплекс Касталан*, Старинар 30, 1979 (1980) 83—87.

Marjanović-Vujović, G., *Kastaljan, Nemenikuće — manastirski kompleks*, AP 21 (1980) 160—163.

Марјановић-Вујовић, Г., *Петрова црква код Новог Пазара I, II, III, IV*, Новопазарски зборник 8 (1984)

241—244; 9 (1985) 233—236; 10 (1986) 241—244; 11 (1987) 213—214.

Марковић, О., *Остаци манастира Петра Коришког*, Старине Косова и Метохије 4—5 (1971) 409—423.

Марковић, В., *Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији*, Сремски Карловци 1920.

Марковић, В., *Ктитори, њихове дужности и права*, Прилози КЈИФ 5 (1925) 100—124.

Mathews, T., *»Private« Liturgy in Byzantine Architecture: Toward a Re-appraisal*, Chahiers archéoloques 30 (1982) 125—138.

McVey, K. E., *The Domed Church as Microcosm: Literary Roots of An Architectural Symbol*, DOP 37 (1983) 91—121.

Meester, R. P. D. Placido de., *Liturgia Bizantina*, Roma 1930.

Megaw, A. H. S., *Notes on Recent Work of the Byzantine Institute in Istanbul*, DOP 17 (1963) 348—364.

Mendieta, E. Amand de., *La Presqu'île des caoyers, Le Mont-Athos*, Bruges 1955.

Mepisaschwili, R. — Zindase, W., *Die Kunst des alten Georgien*, Berlin (зап.) 1977.

Meyer, P., *Die Haupturkunde für rie Geschichte der Athosklöster*, Leipzig 1894, 102—140.

Meyendorff, J., *Byzantine Hesychasm: historical, theological and social problems*, London 1974.

Михаиловић, М., *Зидна декорација новопавличке цркве*, Рашка баштина 1, Краљево 1975, 65—79.

Михаиловић, М. — Ковачевић, М., *Нова Павлица*, Београд 1989.

Михаљчић, Р., *Селишта — Прилог историји насеља у средњовековној српској држави*, ЗФФУБ 9/1 (1967) 173—224.

Михаљчић, Р., *Војнички закон*, ЗФФУБ 12 (1974) 305—309.

Михаљчић, Р., *Крај српског царства*, Београд 1975.

Мијовић, П., *Вјечно на крајини*, Зборник Вирпазар, Бар, Улцињ, Цетиње—Београд 1974, 11—57.

Mijović, P., *O kasnoantičkim i srednjovekovnim grobljima Kotora*, Boka 15—16 (Herceg-Novi 1984) 161—191.

Микулчић, И., *Старо Скопје со околните тврдини*, Скопје 1982.

Микулчић, И. — Билбија, М., *Маркови кули, Водно, Скопје — рановизантијски и средњовековни град*, АП 22 (1981) 117—119.

Милаш, Н., *Православно црквено право*, Мостар 1902.

Miller, T., *Byzantine Hospitals*, Symposium on Byzantine Medicine, DOP 38 (1984) 53—63.

Miller, T., *The Birth of the Hospital in the Byzantine Empire*, Baltimore—London 1985.

Millet, G., *Le monastère de Daphni*, Paris 1899.

Millet, G., *Recherches au Mont Athos II, Age et Structure du catholicon de Lavra*, BCH 29 (1905) 72—98.

Millet, G., *Monuments Byzantine de Mistra*, Paris 1910.

Милојевић, С., *Мусићи — просопографско истраживање једне српске породице*, ИЧ 33 (1987) 5—36.

Милошевић, Д., *Средњовековна некропола у селу Лешју код Параћина*, Зборник радова Народног музеја 3 (1962) 141—163.

Миловановић, Д., *Уметничка обрада неплеменитих метала на тлу Србије од позне антике до 1690. године*, (каталог — Музеј примењене уметности) Београд 1986.

Миловиќ-Пепек, П., *Новооткриени архитектурни и сликарски споменици во Македонија од XI до XIV век*, Културно наследство 12 (1973) 5—18.

Милковиќ-Пепек, П., *Комплексот цркви во Водоча*, Културноисториско наследство во НР Македонија 13 (1975) монографија.

Милковиќ-Пепек, П., *Велјуса, манастир св. Богородица милостива во селото Велјуса крај Струмица*, Скопје 1981.

Минић, Д., *Археолошка истраживања средњовековних сеоских насеља у Србији од X—XIV века* (дисертација), Београд 1975.

Минић, Д., *Неколико средњовековних градова у средњем Полимљу*, Сеоски дани Сретена Вукосављевића 4 (Пријепоље 1976) 101—110.

Minić, D., *Some Observations in the investigation of Medieval Rural Settlemenets in Serbia*, Balcanoslavica 6 (1977) 107—116.

Minić, D., *The Role of Stalać in Serbia of Prince Lazar*, Balcanoslavica 11—12 (1984—85) 147—152.

Minić, D. — Kovačević, M., *Gornja Drina u doba Kosača*, AP 19 (1977) 125—126.

Минић, Д., *Житне јаме у Трговишту*, Новопазарски зборник 11 (1987) 63—72.

Минић, Д. — Вукадин, О. — Ђорђевић, С., *Средњовековни град Сталаћ*, Рашка баштина 1, Краљево 1975, 185—197.

Мирковић, Л., *Руденица*, Прилози КЈИФ 11 (1931) 86.

Мирковић, Л., *Скитски устави св. Саве*, Браство 28 (1934) 1—16.

Мирковић, Л., *Романов типик*, Зборник Матице српске — серија друштвених наука 13—14 (1956) 47—60.

Мирковић, Л., *Типик архиепископа Никодима*, Богословље I/2 (1957) 12—19; Богословље II/1 (1958) 69—88.

Мирковић, Л., *Нешто о византијским и српским болницама у средњем веку*, Гласник српске православне цркве 10 (1963) 384—391.

Мирковић, Л., *Православна литургика I*, Београд 1965[2].

Мирковић, Л., *Православна литургика II*, Београд 1967[2].

Мирковић, Л. — Татић, Ж., *Марков манастир*, Нови Сад 1925.

Мијатев, К., *Архитектурата в средновековна България*, Софија 1965.

Mojsilović, S., *Elements of Fortification of the Monasteries in Medieval Serbia*, Balcanoslavica 7 (1978) 69—195.

Mojsilović, S., *The Disposition of Monasteries in Medieval Serbia*, *Πύργοι καί κάστρα*, Solun 1980, 218—229 (ed. N. Moutsopoulos).

Мојсиловић, С., *Средњовековни манастир Павловац на Космају. Просторно-архитектонска студија*, Саопштења 13 (1981) 127—146.

Мојсиловић, С., *Просторна структура манастира средњовековне Србије*, Саопштења 13 (1981) 7—45.

Mojsilović, S., *Byzantine Influences in the Architecture of Monastery Sites and Buildings in Medieval Serbia*, XVI Internationaler Byzantinistenkongress, Akten II/4 — Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 32/4 (1982) 491—500.

Мојсиловић-Поповић, С., *Истраживање средњовековног манастира — манастир Милешева*, Саопштења 15 (1983) 25—34.

Мојсиловић-Поповић, С., *Подаци за архитектуру манастира Троноше*, Саопштења 16 (1984) 172—180.

Мојсиловић-Поповић, С., *Манастир Милешева. Истраживање манастирске целине 1982—1983. године*, Гласник ДКС 8 (1984) 35—38.

Мојсиловић-Поповић, С., *Манастир Милешева. Истраживачко-конзерваторски радови у 1984. години*, Гласник ДКС 9 (1985) 62—66.

Mojsilović-Popović, S., *Secular Buildings in Medieval Serbian Monasteries, About the Medieval Standard of Living*, Zograf 16 (1985) 19—25.

Мојсиловић-Поповић, С., *Манастир Милешева. Истраживачко-конзерваторски радови у 1985. години*, Гласник ДКС 10 (1986) 78—79.

Mojsilović-Popović, S., *Monastery Entrances Around the Year 1200*, Студеница и византијска уметност око 1200. године, Београд 1988, 153—170.

Мојсиловић-Поповић, С., *Архитектура манастирског насеља Дечани*, Дечани и византијска уметност средином XIV века, Београд 1989, 239—250.

Il Monacheismo orientale, Orientalna christiana Analecta 153, Roma 1958.

Morini, M., *Atlante di storia dell'urbanistica (dalla preistoria all'inizio del secolo XX)*, Milano 1963.

Morris, R., *Monasteries and their Patrons in Tenth and Eleventh Centuries*, BF 10 (1985) 185—231.

Мошин, В., *Хиландарски практик, Акти из светогорских архива*, Споменик СКА 91 (1939) 191—218.

Мошин, В., *Рукописи Пећке патријаршије*, Старине Косова и Метохије 4—5 (1968—71) 5—136.

Мошин, В., *Самодржавни Стефан кнез Лазар и традиције Немањићког суверенитета од Марице до Косова*, О кнезу Лазару, научни скуп Крушевац, Београд 1975, 13—43.

Мошин, В., *Грамоти на манастириот св. Георги--Горг скопски, Грамата на крал Милутин*, Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија I, Скопје 1975, 97—177.

Мошин, В., *Повеља св. Саве манастиру св. Николе у Врањини*, Свети Сава — Споменица, Београд 1977, 79—116.

Мошин, В., *Правни списи светога Саве*, Сава Немањић — Свети Сава, Београд 1979, 101—128.

Moutsopoulos, N. C., *Le Bourg Byzantin Redina — Contribution à la topographie historique de Mygdonie*, Balkan Studies 24 (1983) 3—18.

Moutsopoulos, N. K., *Βυζαντινά σπίτια στο Μουχλί της Αρκαδίας*, *Βυζαντινα* 13 (1985) 323—353.

Mylonas, P. M., *L'Architecture du Mont Athos*, *Θησαυρίσματα* 2 (1963) 18—48.

Mylonas, P. M., *L'Architecture monastique du Mont Athos*, Le Millénaire *du Mont Athos* II (Venice 1964) 229—246.

Mylonas, P., *Le plan initial du catholicon de la Grande Lavra au Mont Athos et la genése du type du Catholicon athonite*, Cahier Archeologique 32 (1984) 89—112.

Mylonas, P. M., *La trapéza de la Grande Lavra au Mont Athos*, Cah. Arch. 35 (1987) 143—157.

Недић, О., *Графичке претставе српских манастира као изворни подаци при конзерваторско-рестаураторским радовима*, ЗЗСК 9 (1958) 17—38.

Недић, О., *Прилог проучавању аутентичности архитектуре приказане на старим гравирама на примеру Пећке патријаршије*, ЗЗСК 11 (1960) 171—191.

Ненадовић, С., *Заштитни радови у манастиру Грацу*, Музеји 1 (1948), 112—114.

Ненадовић, С., *Конзервација манастира Граца*, Музеји 2 (1949) 83—90.

Ненадовић, С., *Студенички проблеми*, Београд 1957.

Ненадовић, С., *Фундирање споменика архитектуре у средњовековној Србији*, ЗЗСК 8 за 1957 (1958) 21—33.

Ненадовић, С., *Две реконструкције штукопластике у српској средњевековној архитектури*, ЗЗСК 9 (1958) 85—92.

Ненадовић, С., *Конзерваторска документација о архитектури манастира Ресаве I, II*, ЗЗСК 12 (1961) 51—80 и ЗЗСК 13 (1962) 37—50.

Ненадовић, С., *Једна хипотеза о архитектури хиландарске трпезарије*, ЗЗСК 14 (1963) 1—11.

Nenadović, S., *Prilog proučavanju grada Resave*, Vesnik vojnog muzeja 8—9 (1963) 305—320.

Ненадовић, С., *Осврт на начин зидања српских средњовековних споменика*, ЗЗСК 15 (1964) 43—60.

Ненадовић, С., *Хиландар на графичким приказима XVIII и XIX столећа*, ЗЗСК 16 (1965) 97—113.

Ненадовић, С., *Конзервација пирга краља Милутина у Хиландару*, ЗЗСК 16 (1965) 175—181.

Ненадовић, С., *Типови врата у народној архитектури*, ЗЗСК 17 (1966) 25—50.

Ненадовић, С., *Душанова задужбина манастир светих Арханђела код Призрена*, (Споменик 116), Београд 1967.

Ненадовић, С., *Проблеми рестаурације градачке цркве*, ЗЗСК 18 (1967) 229—231.

Ненадовић, С., *Одбрана манастира Хиландара*, ЗЛУ 8 (1972) 91—115.

Ненадовић, С., *Архитектура Хиландара, Цркве и параклиси*, Хиландарски зборник 3 (1974) 85—208.

Ненадовић, С., *Чесме и цистерне манастира Хиландара*, ХЗ 4 (1978) 141—151.

Ненадовић, С., *Нека питања из области технике грађења и стила портала у средњовековној српској архитектури*, Рашка баштина 2, Краљево 1980, 43—70.

Ненадовић, С., *Хиландарски конаци у јужној мали пре и после пожара 1722. године*, ХЗ 5 (1983) 215—256.

Ненадовић, С., *Становање монаха у Хиландару*, ХЗ 6 (1986) 83—126.

Ненадовић, С., *Прозорски рамови и стакла на цркви краља Милутина и припрати кнеза Лазара у Хиландару*, Рашка баштина 3, Краљево 1988, 69—101.

Нешковић, Ј., *Петрова црква код Новог Пазара*, Зборник радова Архитектонског факултета 6/5 (1960) 1—33.

Нешковић, Ј., *Црква манастира Давидовице на Лиму*, Саопштења 4 (1961) 89—112.

Нешковић, Ј., *Петрова црква код Новог Пазара*, Саопштења 4 (1961) 137—148.

Нешковић, Ј., *Ђурђеви Ступови у Расу*, Краљево 1984.

Нешковић, Ј., — Николић, Р., *Петрова црква код Новог Пазара*, Београд 1987.

Nicol, D. M., *Meteora: The Rock Monasteries of Thessaly*, London 1963.

Niederle, L., *Manuel de l'antiquité Slave I, II*, Paris 1926.

Niderle, L., *Rukovět slovanské archeologie*, Paris 1931.

Никанор, Епископ., *Стари манастирски печати* (коментар М. Валтровића) Старинар 2 (1891) 30—34.

Nikol, D. M., *Meteora. The Rock Monasteries of Thessaly*, London 1975.

Николић, М., *Властелинство манастира Ждрела (Горњака)*, ИЧ 20 (1973) 149—155.

Николић, М., *Властелинство свете Богородице на Љевиши*, ИЧ 23 (1976) 39—49.

Николић, М., *Властелинство манастира св. Николе у Добруштi*, ИЧ 24 (1977) 73—81.

Николић, Р., *Када је зидана и живописана Раваница*, Саопштења 15 (1983) 45—65.

Новаковић, Ст., *Пронијари и баштиници (спахије и читлук сахибије). Прилог проучавању непокретне имовине у Србији XIII—XIX века*, Глас СКА 1 (1887).

Новаковић, Ст., *Село*, Глас СКА 24 (1891) — понов. изд. Београд 1965.

Новаковић, Ст., *Стара српска војска*, Београд, 1893.

Новаковић, Ст., *Манастир Бањска, Задужбина краља Милутина*, Глас СКА 32 (1892) 1—55.

Новаковић, С., *„Соће" и „Сокалник" у средњевековној Србији*, ГНЧ 26 (1907) 118—128.

Новаковић, Ст., *Охридска архиепископија у почетку XI века*, Глас СКА 76 (1908) 1—62.

Новаковић, Ст., *Немањићке престонице Рас-Пауни Неродимље*, Глас СКА 88 (1911) 1—54.

Новаковић, Ст., *Пиво у Србији XIII и XIV века*, Глас СКА 86 (1911) 151—166.

Новаковић, Ст., *Манастир Убожац, Приложак к средњевековној географији српских земаља*, Глас СКА 86 (1911) 141—150.

Новаковић, Ст., *Град, трг, варош, к историји речи и предмета који се њима казују*, Наставник 1892, понов. изд. у Из српске историје, Београд 1966, 144—161.

Нушић, Б., *С Косова на сиње море. Белешке са пута кроз Арбанас 1894*, Београд 1902.

Нушић, Б., *Косово — опис земље и народа II*, Нови Сад 1903.

Oikonomidès, N., *Monastères et moines lors de la conquète ottomane*, Südost — Forschungen 35 (1976) 1—10.

Oikonomidès N., *A Collection of Dated Byzantine Lead Seals*, Washington D. C. 1986.

Orlandos, A. K. *Τά βυζαντινά μνημεῖα τῆς Βήρας*, *Θρακικά* 4 (1933) 3—34.

Orlandos, A. K., *Τό κάστρον τῆς "Αρτης*, ABME To. B'2 (1936) 151—160.

Orlandos, A. K., *'Η μόνη τοῦ 'Οσίου Μελετίου καί τά παραλαυρία αὐτῆς*, ABME 5 (1939—1940) 35—118.

Orlandos, A. K., *'Η ἐν Βοιωτία Μονὴ Σαγματᾶ*, ABME 7 (1951) 72—80.

Orlandos, A. K., *Παλαιοχριστιανικὰ γλυπτὰ τοῦ λιμένος Θάσου*, ARXEION 7 (1951) 62—71.

Orlandos, A. K., *Νεώτερα εὑρήματα εἰς τὴν Μονὴν Δαφνίου*, AMBE 8 (1955—1956) 68—99.

Orlandos, A. K., *Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονική*, Atina 1958².

Orlandos, A. K., *'Η ἀρχιτεκτονικὴ καὶ αἱ βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τῆς μονῆς τοῦ Θεολόγου Πάτμου*, Atina 1970.

Osborne, R., *Island Towers: The Case of Thasos*, BSA 81 (1986) 167—178.

Ostojić, I., *Benediktinska opatija*, Split 1934.

Острогорски, Г., *Пронија*, Београд 1951.

Острогорски, Г., *Серска област после Душанове Смрти*, Београд, 1965.

Острогорски, Г., *Писмо Димитрија Хоматијана св. Сави и одломак из писма патријарху Герману о Савином посвећењу*, Светосавски зборник 2, Београд 1938, 91—125 (= Сабрана дела IV, Београд 1969, 170—1897).

Острогорски, Г., *О веровањима и схватањима византинаца*, Сабрана дела V, Београд 1970.

Ostrogorski, G., *Observations on the Aristocracy in Byzantium*, DOP 25 (1971) 3—32.

Овчаров, Д. С., *Византийски и Български крепости V—X век*, София 1982.

Панић, Д., *О натпису са именима протомајстора у ексонартексу Богородице Љевишке*, Зограф 1 (1966) 21—23.

Panofsky, E., *An Explanation of Stornaloco's Formula*, The Art Bulletin 27/1 (1945) 61—64.

Papachryssanthon, D., *La vie monastique dans les campagnes Byzantines du VIIIᵉ au XIᵉ siècle*, Byzantion 43, 1973 (1974) 158—180.

Papaggelou, I. A., *Σύμβολη στην ιστορία καί τήν άρχαιολογία της περιοχής τής ταλατιστης χρονικά χαλκιδικής*, 33—34 (1978) 62—91.

Papaioanou, K. S., *Τά έλληνικά μοναστήρια σαν άρχιτεκτονικές συνθέσεις*, Atina 1977.

Papangelos, I. A. — Talakis, J., *The Maritime Fort of Monastery Karakalou in Mt. Athos*, *Πύργοι καί κάστρα*, Solun 1980, 99—120.

Pargoire, J., *Le monastères doubles chez les Byzantines*, EO 9 (1906) 21—25.

Pasadaiou, A., *'Ο κεραμοπλαστικός διάκοσμος τῶν βυζαντινῶν κτηρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, Atina 1973.

Павловић, Д. Ст., *Непознати облик опека са кровова наших средњовековних цркава*, Саопштења 9 (1970) 113—115.

Павловић, Д. Ст., *Наши средњовековни писци о избору места и положају споменика културе*, Саопштења 9 (1970) 47—52.

Павловић, Л., *Српске манастирске болнице у доба Немањића*, Зборник православног богословског факултета 2 (1951) 555—566.

Павловић, Л., *Збирка печата из дечанске ризнице*, Неки споменици културе — осврти и запажања II, Смедерево 1963, 63—85.

Павловић, Л., *Архивски и ликовни подаци о поправци манастира Љубостиње и зидању звонаре 1850/1851. године*, Рашка баштина 2, Краљево 1980, 275—284.

Павловић, М., *Запис код Ђуришког манастира*, ГСНД, 15—16 (1936) 363—364.

Perkins, J. B. W., *Notes on the Structure and Building Methods of Early Byzantine Architecture*, (u) The Great Palace of the Byzantine Emperors (ed. D. Talbot Rice), Edinburg 1958, 52—104.

Петковић, С., *Опис рукописа манастира Крушедола*, Сремски Карловци 1914.

Петковић, С., *Настанак Милешеве*, Милешева у историји српског народа, Београд 1987, 1—8.

Петковић, В., *Манастир Раваница*, Београд 1922.

Петковић, В. Р., *Црква три Јерарха више Дечана*, Прилози КЈИФ X/1 (1930) 90.

Петковић, В., *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950.

Петковић, В. — Бошковић, Ђ., *Манастир Дечани* I, II, Београд 1941.

Petrikovits, H. V., *Fortification in the North-Western Empire from the Third to the Fifth Centuries A. D*, JRS 60—61 (1970/71) 178—218.

Petronotis, A., *Der Architekt in Byzanz, Bauplanung und Bautheorie*, der Antike 4 (Berlin 1983) 329—343.

Петровић, М., *Крмчија Светог Саве — о заштити обесправљених и социјално угрожених*, Београд 1983.

Петровић, Р., *Откриће у Новој Павлици*, Саопштења 15 (1983) 243—248.

Philippe, J., *Le monde byzantin dans l'histoire de la verrerie (V^{e}—XVI^{e} siècle)*, Bologna 1970.

Pirh, Oto Dubislav, *Putovanje po Srbiji u godini 1829*, Beograd 1983.

Плетнева, С. А., *От кочевий к городам; Салтово — маяцкая культура*, Москва 1967.

Popa, R., *La parte nord de la fortresse byzantine du X siècle de Păcuiul lui Soare et ses relations avec l'architecture militaire byzantine*, Actes du premier congrès international des études Balcaniques et Sud-est Europe II, Sofia 1969, 569—577.

Поповић, Д., *Српски владарски гроб у доба Немањића*, Београд 1988 (дисертација).

Поповић, Ј., *Монашки живот по светим оцима*, Београд 1981.

Popović, M., *Beogradska tvrđava, Dunavska padina*, AP 19 (1977) 101—103.

Поповић, М., *Средњовековна црква Успења Богородице*, Зборник народног музеја 9—10 (1979) 497—512.

Popović, M., *La résidence du Despote Djuradj Branković dans le Châtelet de la fortresse de Smederevo*, Balcanoslavica 7 (1979) 101—112.

Поповић, М., *Манастир Павловац*, Старинар 30 за 1979 (1980) 75—81.

Поповић, М., *Археолошка ископавања у манастиру у Павловцима*, Саопштења 13 (1981) 115—125.

Поповић, М., *Београдска тврђава*, Београд 1982.

Popović, M., *Defensive Systems in the Eastern Part of Yugoslavia in the Middle Ages*, Balcanoslavica 11—12 (1984—85) 11—32.

Поповић, М., *Прелиминарна истраживања у области средњовековног Раса*, Новопазарски зборник 9 (1985) 229—231.

Поповић, М., *Стари град Рас*, Београд 1987.

Поповић, М., *Утврђење Моравске Србије*, Свети кнез Лазар, споменица о шестој стогодишњици косовског боја 1389—1989, Београд 1989, 71—87.

Поповић, М. — Иванишевић В., *Град Браничево у средњем веку*, Старинар 39 (1988) 125—179.

Поповић, П. Ј., *Прилог за студију старе српске црквене архитектуре*, Старинар 3 за 1922 (1923) 95—119.

Поповић, П., *Неколико звона из XV века*, Старинар 4 (1926—27) 105—110.

Поповић, П., *Споменици смедеревског града*, Београд 1930.

Прашков, Л., *Крельовата кула, История — Архитектура, живопис*, Софија 1973.

Pribaković, D. — Popović, M., *Arheološka istraživanja srednjovekovnog grada Rasa*, Vesnik vojnog muzeja 18 (Beograd 1972) 27—60.

Price, M. J. — Trell, B. L., *Coins and their Cities (Architecture on the Ancient Coins of Greece, Rome and Palestine)*, London 1977.

Pringle, D., *The Defence of Byzantine Africa from Justinian to the Arab Conquest* (BAR Inter. Ser. 99 (i), Oxford 1981.

Прокић, Р., *Средњовековна архитектура Петрушке области*, Крагујевац 1986.

Prokopiou, G. A., *'Ο κοσμολογικός συμβολισμός στήν αρχιτεκτονική τοῦ βυζαντινοῦ, κτοῦ*, Atina 1981.

Пурковић, М., *Авињонске папе и српске земље*, Пожаревац 1934.

Пурковић, М., *Прилошци српској историји*, ГСНД 15—16 (1936) 367—369.

Пурковић, М. А., *Светитељски култови у старој српској држави према храмовном посвећивању*, Богословље 14 (1939) 151—174.

Пурковић, М., *Попис села у средњовековној Србији*, ГСкФФ 4/12 (1940) 58—160.

Пурковић, М., *Прилошци српској историји*, ГСНД 21 (1940) 161—168.

Пурковић, М., *Српски патријарси средњега века*, Диселдорф 1976[2].

Religions, Symbols and their Functions (ed. H. Biezais) Stocholm 1979.

Reusche, E., *Polychromes Sichtmauerwerk byzantinischer und von Byzana beeinflusster Bauten Südostenropas*, Köln 1971 (Diss.).

Ристић, М. — Ћирковић, С. М. — Кораћ, В. Р., *Опеке српских средњовековних манастира*, Београд 1989.

Ристић, М. М., *Састав и структура опека манастира Студенице*, Осам векова Студенице, Београд 1986, 149—154.

Rodley, L., *Cave monasteries of Byzantine Cappadocia*, Cambridge Univ. Press 1985.

Rosser, J., *Excavations at Saranda Kolones, Paphos, Cyprus, 1981—1983*, DOP 39 (1985) 81—97.

Rozov, V., *Синаицы въ Сербіи въ XIV вѣкѣ*, Byzantinoslavica 1 (1926) 16—20.

Руварац, И., *О кучајинским манастирима по записима*, Старинар 5 (1888) 73—84.

Радан-Јовин, М., *Однос утврђења и објеката у комплексу манастира Студенице*, Саопштења 8 (1969) 63—74.

Радан-Јовин, М., *Студеница*, Саопштења 12, Београд 1979.

Радан-Јовин, М. — Јанковић, М. — Темерински, С., *Студеница у светлости археолошких и архитектонских истраживања*, Благо манастира Студенице (каталог САНУ), Београд 1988, 28—68.

Радојчић, Н., *Свети Сава и автокефалност српске и бугарске цркве*, Глас СКА 179 (1939) 179—258.

Радојчић, Н., *Српски државни сабори у средњем веку*, Београд 1940.

Радојчић, С., *Темнићки натпис, сујеверице средњовековних градитеља о чудотворној моћи имена и ликова севастијских мученика*, ЗЛУ 5 (1969) 3—10.

Радојчић, С., *Милешева*, Београд 1971[2].

Радојчић, С., *Црква у Коњуху*, Одабрани чланци и студије 1933—1978, Нови Сад 1982, 25—42.

Радојчић, С., *Црква у Коњуху*, Одабрани чланци и студије 1933—1978, Нови Сад 1982, 25—42.

Радојчић, С., *Портрет младића на довратнику у српском сликарству XV века*, Одабрани чланци и студије 1933—1978 (Нови Сад 1982), 241—247.

Радојичић, Ђ. Сп., *Григорије из Горњака*, ИЧ 3 (1951) 85—106.

Radojičić, Đ. Sp., *La data de la conversion des Serbes*, Byzantion 22 (1953) 253—256.

Радојичић, Ђ. Сп., *Српске библиотеке у средњем веку и у турско доба*, Библиотекар 3 (1954) 137—144.

Радојичић, Ђ. Сп., *Записи о нашим старим рударима*, Зборник за Филологију и лингвистику (Нови Сад 1961—62) 279—281.

Радојковић, Б., *О сокалницима, расправа о социјалним односима у српској држави средњега века*, Посебна издања САНУ 120, Београд 1937.

Радојковић, Б., *Оловни прозор из Богородичине цркве у Студеници*, ЗМПУ 6—7 (1960/61) 19—26.

Salzberger, M., *Le Symbole de la Croix et les monogrammes de Jésus chez les premiers chrétiens*, Byzantion 2, 1925 (1926) 337—448.

Savramis, D., *Zur Soziologie des byzantinischen Mönchtums*, Leiden-Köln 1962.

Schilbach E., *Byzantinische Metrologie*, München 1970.

Scranton, R. L., *Medieval Architecture in the central Area of Corinth*, Corinth 16, New Jersey 1957.

Scorpan, C., *Limes Scythiae, Topographical and Stratigraphical Research on the Late Roman Fortifications on the Lower Danube*, BAR Inter. Ser. 88, Oxford 1980.

700 година медицине у Срба, (каталог САНУ), Београд 1971.

Симић, Г., *Голубачки град*, Старинар 33—34 (1984) 71—84.

Симић, Г., *Палата Голубачког града*, Саопштења 22—23 (1990—1991) 77—101.

Симић, Г., *Деспотова кула (донжон) у Ресави*, Саопштења 24 (у штампи).

Симић, С., *Кратовске куле*, ГСНД 21 (1940) 145—154.

Симић, С., *Лесновски манастир св. оца Гаврила, Задужбина српског деспота Јована Оливера*, Београд 1912.

Симић, С., *Резање мермера у Студеници и Цемерном*, Гласник етнографског музеја у Београду 19 (1956) 273—289.

Симоновић, Ђ., *Просторни развој села Србије*, Београд 1976 (дисертација — рукопис).

Синдик, И., *Комунално уређење Котора од XII до почетка XV столећа*, Београд 1950.

Sinos, S., *Die Klosterkirche der Kosmosoteira in Bera (Vira)*, München 1985.

Sinos, S., *Organisation und Form des byzantinischen Palastes von Mystras*, Architectura 2 (1987) 105—128.

Скарић, В., *Старо рударско право и техника у Србији и Босни*, Београд 1939.

Слијепчевић, Ђ. *Историја српске православне цркве I*, Минхен 1962.

Смирнов, С. — Бошковић, Ђ., *Археолошке белешке из Метохије и Прекорупља*, Старинар 8—9 (1933—34) 255—276.

Smith, E. B., *The Dome*, Princeton, NJ University Press 1950.

Smith, E. B., *Architectural Symbolism of Imperial Rome and the Middle Ages*, Princeton New Jersey 1956.

Snively, C., *The Early Christian Basilicas of Stobi*, University of Texas at Austin 1979, (дисертација).

Snively, C. S., *Cemetry Chuches of the Early Byzantine Period in Eastern Illiricum: Location and Martyrs*, GOThR 2912 (1984) 117—124.

Соколов, И., *Состояние монашества в Византийской церквы с половин IX до начала XIII века* (842—1204) Казан 1894.

Соловјев, А., *Хиландарска повеља великог жупана Стефана (Првовенчаног) из године 1200—1202*, п. о. (из) Прилози КЈИФ V/1—2 (1926).

Соловјев, А. В., *Два прилога проучавању Душанове државе*, ГСНД 2 (1927) 25—45.

Соловјев, А. В., *Једна српска жупа за време царства*, ГСНД 3 (1928) 25—42.

Соловјев, А., *Судије и суд по градовима Душанове државе*, ГСНД 7—8 (1930) 147—161.

Соловјев, А. В., *Непозната повеља Деспота Стефана Ватопеду*, ЈИЧ 3—4 (1935) 477—484.

Соловјев, А. В., *Српска црквена правила из XIV века*, ГСНД 14 (1935) 33—42.

Соловјев, А. В., *Сокалници и отроци у упоредно-историјској светлости*, ГСНД 19 (1938) 103—131.

Соловјев, А., *Кончански практик*, ЗРВИ 3 (1955) 83—109.

Sotiriou, G. A., *Τράπεζα μαρτύρων τοῦ βυζαντινοῦ μουσείου Ἀθηνῶν*, Athens 1933.

Soulis, G. C., *Tsar Stephen Dušan and Mount Athos*, Harvard Slavic Studies vol. II (1954) 125—139.

Soulis, G. C., *The Serbs and Byzantium during the Reign of Tsar Stephen Dušan (1331—1355) and his Successors*, Washington D. C. 1984.

Spieser, J. M., *Thessalonique et ses monuments du IVe au VIe siècle, contribution a l'étude d'une ville paléochrétienne*, Ecole Française d'Athènes 1984.

Spinka, M., *A History of Christianity in the Balkans*, Chicago 1937.

Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија I, Скопље 1975.

Србскій лѣтописацъ, (ед. J. Шафарик), Гласник ДСС 5 (1853).

Средњовековно стакло на Балкану (V—XV век), Београд 1975 (група аутора).

Станић, Р., *Манастир Враћевшница*, Горњи Милановац 1980.

Станојевић, Ст., *Борба за самосталност католичке цркве у Немањићкој држави*, Београд 1912.

Станојевић, Ст. — Мирковић, Л. — Бошковић, Ђ., *Манастир Манасија*, Београд 1928.

Станојевић, Ст., *Била, клепала и звона код нас*, Глас СКА II раз. 77, 153 (1933) 79—90.

Станојевић, Ст., *Свети Сава и независност српске цркве*, Глас СКА 161 (1934) 199—251.

Станојевић, Ст., *Нуклеус српског медицинског факултета у XIV веку*, Из наше прошлости, Београд 1934, 118—121.

Stikas, L., *Τό οἰκοδομικόν χρονικόν τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος*, Atina 1970.

Стојаковић, А., *Архитектонски простор у сликарству средњовековне Србије*, Нови Сад 1970.

Стојаковић, А., *Ктиторски модел Ресаве*, Моравска школа и њено доба, Београд 1972, 269—276.

Стојановић, Љ., *Каталог рукописа и старих штампаних књига*, Збирка Српске краљевске академије, Београд 1901 (Leipzig 1974).

Stratis, E. G., *Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ τιμίου Προδρόμου παρά τάς Σέρρας*, *ΔΧΑΕ* per. 2 vol. 3 (1926) 3—14.

Стричевић, Ђ., *Једна рановизантијска опека с натписом*, Гласник САН 5/1 (1953) 184.

Стричевић, Ђ., *Два варијетета плана цркава моравске архитектонске школе*, ЗРВИ 3 (1955) 213—220.

Стричевић, Ђ., *Улога старца Исаије у преношењу светогорских традиција у моравску архитектонску школу*, ЗРВИ 3 (1955) 221—232.

Стричевић, Ђ., *Средњовековна рестаурација рановизантијске цркве код Куршумлије*, ЗРВИ 4 (1956) 199—211.

Strzygowski, J., *Die Miniaturen des Serbischen Psalters*, Wien 1906.

Strzygowski, J., *Der Sigmaförmige Tüsch und der älteste Typus des Refektoriums*, Wörter und Sachen I (1909) 70—80.

Суботић, Г., *Краљица Јелена Анжујска — ктитор црквених споменика у Приморју*, ИГ 1—2 (1958) 131—148.

Суботић, Г., *Манастир Жича*, Београд 1984.

Survey archéologique des Kellia (Basse-Égypte) I, II (Mission Suisse d'archéologie copte de l'université de Genève), Genève 1983.

Шафарик, J., *Хрисовула цара Стефана Душана којом оснива манастир Св. архангела Михаила и Гаврила у Призрену године 1348*, Гласник ДСС 15 (1862) 264—317.

Шалипуровић, В., *Средњовековни метох и трг манастира Светог Ђорђа у Мажићима по данас сачуваним називима места*, Сеоски дани Сретена Вукосављевића 4 (1976) 129—140.

Шакота, М., *Где се налазио храм Благовештења у Студеници*, Зограф 2 (1967) 51—53.

Шакота, М., *Прилози познавању манастира Бање код Прибоја*, Саопштења 9 (1970) 19—46.

Шакота, М., *Прилози познавању манастира Бање код Прибоја. Непубликовани извештај о стању манастира Бање из 1857. године*, Саопштења 10 (1974) 11—36.

Шакота, М., *Дечанска ризница*, Београд 1984.

Шакота, М., *Студеничка ризница*, Београд 1988.

Шекуларац, В., *Врањинске повеље XIII—XV вијек*, Титоград 1984.

Ševčenko, I., *Observation sur les recueils des discours et des poèmes de Théodore Métochite et sur la bibliothèque de Chora a Constantinople*, Scriptorium 5 (1951) 279—288.

Шкриванић, Г., *Жичко епархијско властелинство*, ИЧ 4 (1952—3), 1954, 147—172.

Шкриванић, Г., *Мрежа путева према Светостефанској (1313—1318) Грачаничкој (1321) Дечанској (1330) и Светоарханђеловској (1345—1352) повељи*, ИЧ 5 (1954—1955) 387—397.

Шкриванић, Г., *Властелинство св. Стефана у Бањској*, ИЧ 6 (1956) 177—199.

Шкриванић, Г., *Градови и утврђења у средњовековној Србији, Босни и Дубровнику*, Војноисторијски гласник 2 (1969) 109—149.

Шкриванић, Г., *Раваничко властелинство*, ИЧ 16—17 за 1966/67 (1970) 235—254.

Шкриванић, Г., *Путеви у средњовековној Србији*, Београд 1974.

Шкриванић, Г., *Прилог проучавању западних граница српске државе на приморју од XII до половине XIV века*, ИЧ 24 (1977) 47—61.

Шкриванић, Г., *Раваничко властелинство*, Раваница 1381—1981, Београд, 1981, 83—99.

Шупут, М., *Пластична декорација Бањске*, ЗЛУ 6 (1970) 39—52.

Шупут, М., *Архитектура Пећке припрате*, ЗЛУ 10 (1977) 45—67.

Шупут, М., *Мраморници у Жичи*, ЗЛУ 20 (1984) 157—161.

Шупут, М., *Манастир Бањска*, Београд 1989.

Tachiaos, A. E., *Le monachisme serbe de Saint Sava, et la tradition hésychaste athonite*, Хиландарски зборник 1 (1966) 83—89.

Тахиаос, А. Е., *Исихазам у доба кнеза Лазара*, О кнезу Лазару, Крушевац 1975, 93—103.

Taft, R. F., *The Great Entrance (A History of the Transfer of Gifts and other Preanaphoral Rites of the Liturgy of St. John Chrysostom)*, Orientalia Christiana Anallecta 200, Roma 1975.

Taft, R. F., *Beyond East and West: Problems in Liturgical understanding*, Washington D. C. 1984.

Talbot, A. M. M., *A Comparison of the Monastic Experience of Byzantine Men and Women*, Byzantine Saints and Monasteries (Hellenic College Press) Brookline, Massachusetts 1985, 1—2.

Тарановски, Т., *Историја српског права у Немањићкој држави I*, Београд 1931.

Тарнанидес, И., *Ἱστορία τῆς Σερβικῆς ἐκκλησίας*, Солун 1982.

Тасић, Д., *Фреске XIII века у капели студеничке звонаре*, Зограф 2 (1967) 8—10.

Татић, Ж., *Трагом велике прошлости, светогорска писма и монографске студије старе српске архитекуре*, Београд 1929.

Taylor, A., *The Pantokrator Monastery in Constantinople. A Comparison of its Remains and its Typikon*, 3 Annual Byzantine Studies Conference (New York 1977) 47—48.

Теодоровић-Шакота, М., *Инвентар рукописних књига дечанске библиотеке*, Саопштења 1 (1956) 198—211.

Thomas, J. P., *Private Religions Foundations in the Byzantine Empire*, Dumbarton Oaks Studies 24, Washington 1987.

Thompson, R. W., *Number Symbolism and Patristic Exegesis in Some Early Armenian Writers*, Handes Amsorya 90 (1976) 117—138.

Thompson, R. W., *Arhitectural Symbolism in Classical Armenian Literature*, JThS n. s. 30 (1979) 102—114.

Тодоровић, Д., *Лесновска испосница свете Богородице*, Зограф 8 (1977) 59—62.

Tomić, G., *Milentija-manastirski kompleks*, AP 6 (1964) 136—138.

Томић, Г., *Једна варијанта у оквиру Моравске школе*, Моравска школа и њено доба, Београд 1972, 249—261.

Tomić, G., *Milentija-Opština Kraljevo*, AP 18 (1976) 139—142.

Tomić, G., *Milentija, Kraljevo, manastirski kompleks*, AP 19 (1977) 116—119.

Tomić, G., *Milentija, Utvrđeni manastirski kompleks*, AP 20 (1979) 136—138.

Томић, Г., *Нека питања у вези са профаном архитектуром у комплексу Милентије*, Старинар 30 (1980) 55—63.

Томић, С. — Николић, Р., *Манасија, Историја — живопис* (Саопштења 6), Београд 1964.

Томовић, Г., *Морфологија ћирилских натписа на Балкану*, Београд 1974.

Томовић, Г., *Повеља манастира Леснова*, ИЧ 24 (1977) 83—102.

Томов, Т., *Морозвиждската епископија*, Културно наследство 7 (1978) 93—116.

Томовски, К., *Конзервација на културно-историските споменици во штипска и кумановска околија во 1957*, Културно Наследство 5 (1959) 45—48.

Topping, E. C., *Sacred Stories from Byzantium*, Brookline Massach. 1977.

Тотев, Т., *Манастирот в „Гузлалъка" център на рисувана керамика в Преслав чрез IX—X в.* Археология 1 (1976) 8—15.

Трајчев, Г., *Манастирить въ Македония*, Софија 1933.

Требникъ, 5 vol. Rome 1945—53.

Trevor Hodge, A., *The Woodwork of Greek Roofs*, Cambridge Univ. Press London 1960.

Трифуноски, J. Ф., *Водице у Скопској Црној Гори*, Врањски гласник 8 (1972) 413—421.

Трифуновић, Ђ., *Примери из старе српске књижевности*, Београд 1975.

Трифуновић, Ђ., *Писац и преводилац Инок Исаија*, Крушевац 1980.

Трифуновић, Ђ., *Цамблаков опис дечанског храма у светлости византијске естетике*, Научни састанак слависта у Вукове дане, МСЦ 14 (1984) 183—188.

Троицки, С., *Ктиторско право у Византији и у Немањићкој Србији*, ГЛАС СКА 168 (1935) 81—132.

Троицки, С., *Црквено-политичка идеологија светосавске крмчије и Властарове Синтагме*, Глас САН 212 (1953) 155—206.

Трojановић, С., *Житне јаме у Србији*, Сборникъ по славяновѣдѣнію III, С. Петербургъ 1910.

Trone, R. G., *A Constantinopolitan Double Monastery of the Fourteenth Century: The Philantropic Saviour*, Byzantine Studies/Edudes Byzantines 10 (1983) 81—87.

Тулешков, Н., *Архитектура на българските манастири*, Софија 1988.

Тверской, Л. М., *Русское градостроителъство до конца XVII века*, Лењинград — Москва 1953, 7—26.

Typus, Symbol, Allegorie bei den östlichen Vätern und ihern Parallelen im Mittelalter, Regensburg, 1982.

Tzaferis, V., *The Excavation of Kursi-Gergesa*, Atiqot 16 (1983).

Ulubabian, B., *Cenni storici sul »Pease Jegli spi-riti maligni:« l'Alvania, o la regione di Artsakh — Gendzasar*, DAA 17 (1987).

Урошевић, А., *О манастиру Убошцу*, Хришћанско дело св. 2 (Скопље 1937) 110—116.

Валтровић, М., *Црквени печати*, Старинар 4 (1888) 130—137.

Валтровић, М., *Печат Пећске патријаршије од године 1759*, Старинар 1—2 (1891) 29.

Varnalidis, S., *Ὁ θεσμός τῆς χαριστικῆς (Δωρεᾶς) τῶν μοναστηριῶν εἰς τούς Βυζαντινοῦς*, Solun, 1985.

Васић, М., *Архиепископ Данило II*, Прилози КЈИФ 6 св. 2 (1926) 231—264.

Васић, М., Јовановић, К., *Извештај с археолошке екскурзије по јужној, источној и североисточној Србији*, Старинар (додатак) 4/1 (1909) 1—37.

Velenis, G., *Ἑρμηνεία τοῦ ἐξωτερικοῦ διακόσμου στή βυζαντινή αρχιτεκτονική*, Solun 1984.

Velenis, G., *Γύρω από ένα κατεστραμμένο κτίριο της Θεσσαλονίκης*, *Αμητός Μ. Ανδρόνικου*, Solun 1986, 119—127.

Велимировић, М., *Васојевићи, Полимље, Метохи-ја*, ГНЧ 18 (1898) 53—189.

Велков, В., *Исторически извори за крепосните кули с издаден раб*, ИАИ 24 (1961) 147—151.

Веселић, Ј., *Описъ монастира у Сербіи*, Београд 1867.

Веселиновић, А., *Прилог проучавању рударства на Балкану крајем XV века*, ИЧ 25—26 (1978—1979) 249—252.

Влајинац, М., *Бедба и заманица као мобарска кулучарска работа у Србији сраедњег века*, ГСНД 2 (1927) 47—65.

Влајинац, М., *Речник наших старих мера у току векова I—IV*, Београд 1961—1974.

Vocotopoulos, P. L., *The Concealed Course Techni-que: Further Examples and a Few Remarks*, JOB 28 (1979) 247—260.

Volk, O., *Die byzantinischen Klosterbibliotheken von Konstantinopel*, Thessalonike und Kleinasien, München 1954 (дисертација).

Vryonis, S., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Proces of Islamization from the Elevent through the Fifteenth Century*, Ber-keley, Los Angeles, London 1971.

Vryonis, S., *The Panēgyris of the Byzantine Saint: a study in the Nature of a medieval institution, its origin and fate*, The Byzantine Saint, London 1981, 196—226.

Вујић, Ј., *Путешествије по Сербији*, Београд 1901.

Вујовић, Б., *Црквени споменици на подручју Београда II*, Београд 1973.

Вукадин, О., Минић, Д., *Маглич, Средњовековни град Сталаћ, Ужички град, Козник, Милешевац*, Рашка баштина 2, Краљево 1980, 304—308.

Вукановић, Т. П., *Манастир Бањска*, Врањански гласник 6 (1970) 41—64.

Вуловић, Б., *Стари конак у комплексу зграда ма-настира Пећке Патријаршије*, ЗЗСК 2 (1951) 119—124.

Вуловић, Б., *Рушевине патријаршијског конака у Пећи*, Саопштења 1 (1956) 45—46.

Вуловић, Б., *Конзерваторске белешке са терена*, Зборник Архитектонског факултета у Београду 4/3 (1957—1958) 3—20.

Вуловић, Б., *Раваница*, (Саопштења 7), Београд 1966.

Вуловић, Б., *Конзервација рушевина Сисојевца*, Саопштења 1 (1956) 59—60.

Вуловић, Б., *Црква Св. Богородице у средњеве-ковној Кулајни Необјављени резултати једног ис-траживања*, ЗЛУ 8 (1972) 387—398.

Вуловић, Б., *Архитектура Раванице*, Раваница 1381—1981, Београд 1981, 19—32.

Вуловић, С. Н., *Белешке о архиепископу Нико-диму*, Глас СКА 43 (1894) 1—15.

Walters, C. C., *Monastic Archaeology in Egypt*, Warminster 1974.

Wilkinson, J., *Orientation, Jewish and Christian*, PEG 116 (1984) 16—30.

Williams, E. V., *The Bells of Russia, History and Technology*, Princeton 1985.

Wilson, N. G., *Books and Readers in Byzantium*, Byzantine books and Bookmen, Washington D. C. 1975, 1—15.

Wolska, W., *La Topographic chrétiene de Cosmos Indicopleustes; Théologie et Sciense au VI^e Siécle*, Paris 1962.

Халпахчјан, О. Х. *Гражданское зодчество Ар-мений*, Москва 1971.

Xyngopoulos, A., *Τέσσαρες μικροὶ ναοὶ τῆς Θεσσαλον-.κης* Thessaloniki 1952.

Yiannias, J. J., *The Wall Paintings in the Trapezu of the Great Lavra on Mount Athos: A Study in Eastern Orthodox Refectory Art*, University of Pittsburgh 1971 (дисертација).

Здравковић, И., — Јовановић, В., *Археолошко--конзерваторски радови на граду Звечану*, СКМ 1 (1961) 279—288.

Здравковић, И., *Резултати конзерваторских испи-тивања и радови на граду Звечану*, ЗЗСК 12 (1961) 83—104.

Здравковић, И., *Резултати конзерваторских испи-тивања и радови на граду Магличу у Ибарској клисури*, ЗЗСК 15 (1964) 62—79.

Здравковић, И., *Стари планови у збиркама неких установа у Бечу*, Зборник ЗСК 16 (1965) 219—224.

Здравковић, И., *Средњевековни градови у Србији*, Београд 1970.

Здравковић, И., *Средњовековни градови и дворци на Косову*, Београд 1975.

Zdravković, I., — Jovanović, V., *La fortresse de Zve-čan, Située au moven âge á la frontiére entre By-zance et la Serbie*, Actes du XII^e Congrés interna-tional d'études buzantines (Belgrade) 3 (1964) 423—428.

Здравковић, И., — Јовановић, В., *Врхлаб дворац краља Милутина*, Старинар 15—16 (1964—65) 261—266.

Zhishman, J., *Das Stifterrecht (τό κτητορικόν δίκαιον) in der morgenlandischen Kirche*, Wien 1888, 11—13.

Зиројевић, О., *Млинови у време турске влада-вине (од XV до XVIII века)*, Сеоски дани Сретена Вукосављевића 6 (1978) 155—161.

Зиројевић, О., *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд 1984.

Златановић, М., *Архиљевица*, Врањски гласник 20 (1987) 169—175.

Злоковић, М., *Градачка црква, задужбина Кра-љице Јелене*, ГСНД 15—16 (1936) 61—80.

Жеравица, З., Жеравица, Л., *Средњевековно на-сеље у Поповици код Неготина*, Старинар 28—29 (1977/78) 201—211.

Живојиновић, М., *Аделфати у Византији и сред-њевековној Србији*, ЗРВИ 11 (1968) 241—270.

Живојиновић, М., *Светогорске келије и пиргови у средњем веку*, Београд 1972.

Живојиновић, М., *Болница краља Милутина у Цариграду*, ЗРВИ 16 (1975) 105—115.

Живојиновић, М., *Ктиторска делатност светога Саве*, Сава Немањић-Свети Сава, Београд 1979, 15—25.

Živojinović, M., *De nouveau sur le séjour de l'empereur Dušan l'Athos*, ЗРВИ 21 (1928) 119—126.

Živojinović, M. *Chantax et ses Moulins*, ZRVI 23 (1984) 119—139.

Живојиновић, М., *Хиландарски пирг у Хрусији*, ХЗ 6 (1986) 59—82.

Živojinović, M., *Settlements with Marketplace Status*, ЗРВИ 24/25 (1986) 407—412.

ИНДЕКС

В

Г

Д

Ђ

Е

Ж

З

Н

О

П

Р

С

Т

У

Ф

Х

Ц

Ћ

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

726.7.033.2(497.11)„12/14“

ПОПОВИЋ, Светлана С.

Крст у кругу : архитектура манастира у средњовековиој Србији / Светлана С. Поповић. — Београд : Републички завод за заштиту споменика : Просвета, 1993 (Београд : БИГЗ). — 536 стр. : илустр. ; 30 гм. — (Библиотека Уметнички споменици)

Тираж 1000. — Summary. — Библиографија: стр. 501—521. — Регистар.
ISBN 86-07-00760-2

711.56(497.11)„12/14“
а) Манастири — Србија — 13—15в
ИД=21568780